PEET VALLAK

VILJA MITMEST SALVEST

1

RK „Ilukirjandus ja Kunst"
Tallinn

VILJA MITMEST SALVEST

Kohustuslik kontrolleksemplar

PEET VALLAK

VILJA MITMEST SALVEST

Novellivalimik

I

R.K.

„ILUKIRJANDUS JA KUNST"

TALLINN 1945

PIITSAMETSA VELTVEEBEL

I

Kui Hendrik Västrik läks ringkonnavalitseja juurde nime andma oma asundustalule, mis seni kandis ainult numbrit, valis ta nimeks Piitsametsa.

— Piitsametsa? — ja ringkonnavalitseja maalis Piitsametsa nime suurte selgete tähtedega lepinguürikusse, hoides ise seejuures pead pisut viltu ja keelt hammaste vahel. Ta ei vaielnud sellele nimele vastu ega soovitanud ka mõnd paremat, sest täna ta oli pidanud kirja panema ühe veelgi imelikuma nime: Raipeaugu . . .

Asunik, kes soovis oma talule sellist ilget nime, Raipeaugu, seletas ringkonnavalitsejale:

— Võtan ma oma talule ükskõik millise nime, jääb ta rahvasuus ikkagi edasi Raipeauguks, mina ise aga Raipeaugu Juhaniks. Sest talu ju asetseb mul mõisa vana raipeaugu kaldal, ja rahvas kutsub seda võsaveert juba põlvest põlve Raipeauguks. Mis rahvas ise kord ristinud, seda ei kustuta ükski kirjatäht. Olen Raipeaugu Juhan ja jään selleks surmani. Seepärast kirjutage julgesti Raipeaugu!

Samadel põhjustel võttis ka Hendrik Västrik oma talule nimeks Piitsametsa, sest ka tema uut kohta rahvas kutsus juba enne nimepanekutki Piitsametsaks: selle omaaegse võsarääsiku — Piitsametsa — järgi, mis kasvas seal savipõhjaga maal ja olevat kasvatanud

häid ja sitkeid kasevääte härgadele. Pealegi Piitsametsa lõikav nimi meeldis koha omanikule ka selle karmi tähenduse poolest, võib-olla osalt seepärast, et Västrik oli vana tsaariaja ja Maailmasõja veltveebel.

— Piitsametsa veltveebel!

— Olen küll. Kui see on öeldud muidu sõpruseks, siis säh käpp kõigi viiega, tere! Aga kui tõgamiseks, siis — vilets uss, tõmba kaevikud kahelt realt oma onni ümber, läheb rängaks löömiseks!

Kui see Piitsametsa veltveebel, nagu teda kutsuti, käis ja kõndis rahva hulgas, siis tema talu karm nimi sisendas talle kõditava tunde, üsna maise tunde, et tema küljes ripub nuut või härjasoor tinapommiga. Seda tal tarvitseks vaid korraks keerutada, kui tee oleks rahvast puhas ja ainuüksi tema päralt.

Piitsametsa veltveebel oli Arusilla asunduse silmapaistvamaid mehi, kas või juba välimuselt. Tema hääl oli jäme härjapill, nägu lai, punetav ja priske. Sõdurisinel, mida ta kandis mõnikord vihmastel ilmadel, oli jäänud juba ammugi kitsaks ja selle nööbid upitatud hädajätkuks üsna hõlma veereõmblusele. Kaabulott kuklas, jalaninad eest pisut laiali — nii ta vajus teiste juurde nagu suur luhaheinasaad.

Tugev mees, terve mees! Kui Sikuselja kuivetu peremees, hale mehejupp, kord alevis restorani õues oli hädas oma vankriga, mis teiste sõidukite vahel pässas, ja naine juba vankrist maha kobimas, kargas Piitsametsa veltveebel neile appi nagu tugev karu.

— Oot, oot, Sikuselja madam, istu aga rahulikult edasi!

Ning juba olid vankri tagumised rattad lennus, vankripära viltu tõstetud, ja kerge vaevaga pääses Sikuselja peremees restorani õuest välja.

— Seda Hendrikut, just nagu karu! sai ta kiita. — Sina peaksid meie väimees olema, mees nagu pull, ai, ai!

— Miks mitte, irvitas Piitsametsa veltveebel neile vastu. — Kui mina olen pull, siis sinu Liina peaks hea tõulehma mõõdud välja andma. Muidu me ei sobi paari!

— Suuvärki, seda suuvärki, mis sinul küll on, Hendrik!

— Selle eest ka tsaar pistis mulle oma käega neli Jüri risti rinda!

Piitsametsa veltveebel ei saanud oma asundustalu mingisuguste teenete eest, nagu teised Arusilla asunikud, vaid ta omandas Piitsametsa ühelt invaliidilt. Västrik oli olnud Maailmasõja tagala karm kasarmulukk, kuigi tal hiljemini olid ka rindel oma suured teened — lippamises vaenlase eest...

Ent nüüd tal oli maalapp käes ja Västriku arvates hakkavad abirahad tilkuma iseendast.

Kuid Piitsametsa polnud mõisa nurmedest planeeritud koht, vaid hilisem lõiktalu, mille krunti oli aetud isegi paarikümnehektaariline kännustik. Niisuguseid lõiktalusid oli Arusillal kaks, nende hulgas ka Raipeaugu, mille peremeest rahvas kutsus nii Raipeaugu kui ka ühe silmaga Juhaniks, sest ta oli sõjas kaotanud teise silma.

Arusilla asundus koosnes siit-sealt kokku pudenenud endisist sõdureist ja ka Västrik polnud Arusilla mees. Ent kui ta tilkus Arusillale, võttis ta kukile oma jämeda härjapilli-häälega kogu asunduse ja sai ruttu oma inimeseks, sest ta oli suur jutumees. Kel-

lega ta jäi paariks minutiks kõrvuti, sellega tal läks lahti jutt ning sõprus. Nii käis ta ka Arusillale tulles kõik asunikud ükshaaval läbi, et tutvuda nende kui tulevaste naabritega.

Esimene, kelle juurde Västrik läks, oli Raipeaugu ühe silmaga Juhan. Selle talu asetses Piitsametsa piiril ja ta õuekohta märkis vaid hunnik ehituspalke ja kive. Ometi oli Raipeaugu Juhan ehituse poolest Piitsametsa veltveeblist tükk maad ees, sest temal oli juba üks hoone katuse all: väike laudadest „kullakamber" lepikuveerel.

Lahkudes Piitsametsa veltveebel jättis midagi oma naabrile kõrva taha panemiseks:

— Loodame, naaber, et me edaspidi hästi läbi saame. Katsume, et meil ei tuleks piiritülisid nagu riikidel, kus inimese veri aitab piirikupitsaid tõsta ja õiendada! Jajah, elame rahus — muidu mina olen suur meister niisuguseid „arusaamatusi" veriselt õiendama...

Oma võika ähvardusega, mis oli küll mõeldud rohkem naljana, kadus ta hämarduvasse lepikusse, läikiv labidas seljas nagu relv.

Mõne teise asuniku lävelt ta pudenes sisse teissuguse jutuga:

— Tere! paukus ta jämedal basshäälel, kaapides uksematil jalgu. — Mind siin muidugi ei tunta, arvatakse: ennäe, nüüd tuleb vasikanaha-ostja parajasti söögiajaks kaela, ptüi!

Aga inimesed juba naersid talle vastu nagu vanale tuttavale.

— Miks ei tunne, ütlesid nad. — Tunneme küll, tunneme väga hästi Piitsametsa uut peremeest!

Kui ta oli istuma pandud, hakkas ta kõnelema:

— Võttis kukla sügelema, kui ma väravast sisse astusin. Ennäe, naabril üles löödud viimane kui hoone, kõik uued ja ilusad! Aga vaadake mind vaest: missuguse maalapi mina sain — paarkümmend hektaari kännustikku, mille peab enne üles juurima, kui kuldisahk ja karuäke küünistama pääsevad! Viimane kui maja tuleb omal jõul ja nõul ehitada — sellega ei saa iga mees toime.

Sealsamas hakkasid teised tuuled puhuma:

— Kuid ega mina ole niisugune tusa, kes oma lihale hõlpu otsib, seletas ta. — Ja ega mina ole vorlontsik, kes kuhu pea pistab, seal päeva viidab. Minu kohta ei saa keegi öelda, et ennäe inimest, Piitsametsa veltveebel elab nagu täi kärna all. Mina nopin oma kännustiku puhtaks kas või uinakuajast, ainult las kännumasin jõuab kohale! Mina olen lapsest saadik kättpidi töö küljes — kui olin alles kuueaastane, võttis ema mu käe kõrvale ja viis võõra juurde sea- ja hanekarjuseks. Olin väike nagu peahari. Perenaisel oli pehme süda ega tihanud mind hommikuti üles ajada. Mina aga põrutasin perenaisele: „Ära sa seda tee, kulla perenaine, löö mind ühes päikesega üles, ära hooli kuradistki, muidu ei saa minust kunagi õiget meest, ja niimoodi kaotan ükskord püksidki jalast!"

Niisuguse jutuga käis Västrik oma üleaedsete uksi mööda. Leidus neid, kes pidasid Västrikku pisut hooplejaks, kuid oli ka neid, kes uskusid, et uus asunik on tõepoolest ränk töömees, et ta saab tõepoolest toime koljatitööga, et ta iga kännu, mille alla ta uuristab oma kümme küünt, üles rebib kas või kännumasinata. Sest tarvitses vaid lüüa pilk sellele uustulnukale, et näha, kuidas veri tema soontes pakitseb, kuidas ta

kimpsleb nagu edev täkk ühelt jalalt teisele; ja et tal on liha ja konti ja head suuvärki. Tema silmad lõõskasid tulest, kui ta kõneles tööst, oma kännustikust, oma majadest, milledest küll praegu pole olemas muud kui toormaterjalihunnikud.

— Igapidi küdikange mees, arvasid inimesed, ja polnud vaja erilist tuulevaikset päeva, kui tema suur kära ja kola kostis üle kogu Arusilla lausiku, nii et mõneski õues hakkasid koerad talle alateadlikult vastu haukuma ja ulguma.

Juba lendasid kuuldused välja isegi valla piiridest, et Arusillale on tulnud ränk mees, koljat, kel on sõrga ja konti ja kes nüüd elu sisse puhub Arusilla vindunud, omaette nukitsemisele.

Kui Västrik külvas vilja oma kuuehektaarilisel põllulapil, mis oli nagu kogemata mõõdetud tema suure kännustiku külge, siis ta ei pidanud seda üldse tööks. Ka elamu ehitamine ei nõudnud talt eriti suurt vaeva, sest endine omanik oli kohale vedanud peaaegu kogu materjali.

— See kõik on muidu töö aevastus, atsihh! ja muud midagi! Las jõuab kännumasin kohale! Siis alles algab töö! Siis alles venitame kõõlused rattale! Siis alles hakkame tööd tööks nimetama!

Ning siis jõudiski kohale see Västriku „vanapagan", mis hakkab imetööd tegema Västriku pakitsevas kännustikus.

Ainult mõned päevad käis Västrik sügelevate mõtetega oma „vanapagana" ümber, mis lamas õues aia veeres nagu väsinud töömees lõunauinakul. Las magab veel paar lõuatäit, kui ta juba on kord pikali maas! Ning siis tuli Västrikule hea mõte: avada oma hiiglatöö pühapäeva pärastlõunal, niiöelda pidulikult: kut-

suda pillimehi, tüdrukuid ja poisse, tuua liiter viina. Ja pühapäeva pärastlõunal hakkasidki Piitsametsa kännustikule lähenema kahe harmoonika helid, kumbki eri suunast, ja tilkus sinna vanu mehi oma pikkade ja mõtlikkude sammudega. Tuli tüdrukuid ja poisse.

See Västriku „vanapagan" — see oli plokimürakas tugeva raudketiga, mis peaaegu käsivarrejämedune. Oma tugevate tulpadega ta seisis püsti ühe suure kännu kohal, mille võimsad juured olid kasvanud sügavale maa sisse.

— Sada aastat oled siin varbaid soojendanud, nüüd tule ära onu poole! ütles Västrik, ümbritsetud uudishimulikust külarahvast.

Kõrval kännu otsas mängis poiss harmoonikat.

— Olgu see lugu sulle, kännuraisk, viimseks looks, vandus Västrik. — Olgu see sulle surmalauluks. Ja olgu sulle maamuld kerge!

Siis aga kõneles tõsisemalt:

— Näeme ja kuuleme tihti ajalehist, kuidas siinseal mõne tühise majaloksi nurgakivi panemiseks kokku aetakse suur jubi ja heietatakse ilusaid kõnesid. Arvan, palju enam peaks täna siia, selle esimese kännu kergitamise juurde tulema mõni sabakuues isand, et öelda oma sõnad ja õnnistused. Siin hakatakse põllu alla võtma paarikümmend hektaari kännustikku higi ja verega — mispärast see töö ei väärі jubi, ilukõnet ja kära ajalehes! Jah, nii see on: väikese mehe suured teod jäävad tihti varjule suurte meeste väikeste tegude taha!

Kui kõik ettevalmistused tehtud ja Västrik enda juba higiseks joosnud, otsis ta kännu otsast kuuetaskust viinapudeli ja ütles:

— Terviseks, poisid! Loodame, et aasta pärast vurab siin niidumasin!

Ta ulatas pudeli edasi ja hüppas ise plokiahela külge. Plokirattad hakkasid lõgisema, oigama ja nagisema, must, jäme ahel pikkamisi postide vahele kokku kerima nagu madu. Trossid, mis kännu ümber kinnitatud, tõmbusid ähvardavalt pingule, postid vajusid otsapidi maasse. Pisut kerkinud juured lõhestasid kamarat, ent känd ise ei kerkinud, ta istus sügavasti savises maapõhjas, kas või purunegu postid ja ahelad!

— Ohoo mul ninatäit! urises Västrik ja kõõritas pahuralt tõrksat kändu.

— Anna kirvega sinna juurtele, sinna juurtele! õpetas keegi naabreist ja näitas näpuga, kuhu tuleks lüüa kirvega.

— Ära sina inseneri mängi! viskas talle Västrik vastu. — Ega meie ise ole pimedad, et ei näe, kuhu anda ja virutada! Mitte juured ei hoia kändu kinni, seda peaks meist igaüks selgesti nägema. Üks tont teise kukil ja kõik sarvikud ühes nendega all hammastega juurte küljes, et võit jääks neile! Aga käristagem edasi, mehed! Ehk tuleb lõpuks veel päevavalgele mõni pesuehtne sarvik, saaks viie sendi eest nalja: paneks ta kintspükstes ümber kändude kargama ja hundiratast pilduma!

Ta käristaski edasi. Maa pudenes lõhki, hiigelsuur kännujuur hakkas päevavalgele kerkima, laiad juured kiskusid üles suuri mullakamakaid — ja siis jäi ta trosside otsa ripnema nagu mõni surmavalt haavatud mereelukas laevavindi küljes.

— Väljas! Välja käristasime!

Kõbliti labidaga juurte ümbert mulda ja kõbliti seda alt, augupõhjast.

— Mitte hingegi sarvikutest! Kõik kadunud!

— Ärge arvake, et asi jääb nõnda, seletas Västrik. — Kõik nad on jälle uue kännu all käramas koos, et uuesti võidelda iga jalatäie Maarjamaa mulla eest. Nii tuleb mul nendega iga kännu juures rinnad uuesti kokku lüüa, otsast otsani sel paarikümnel hektaaril. Kui viimne känd läbi, jooksevad nad Raipeaugu Juhani kändude alla, siis on mehike nendega hädas. Ja küsimus on, kas Raipeaugu Juhan saabki siis enam oma tööga edasi. Tema võib-olla küll mitte!

Nagu hoiaks tõepoolest keegi maa alt kände kinni, edenes töö Piitsametsa raismikus tõepoolest visalt ja vaevu. Kändude asemele jäid suured, sügavad augud, nagu oleksid siin mürsud metsikult maad kündnud ja lagastanud.

Rasket võitlust tuli pidada iga jalatäie põllulapi eest.

II

Kui Piitsametsa elamu seinad hakkasid värskeist ja vaigust lõhnavaist palkidest juba üle mehe pea kerkima, armastas Västrik sageli kõndida ülal tellinguil. Ta armastas oma kätt põue pista nagu Napoleon ja pilku heita üle Arusilla lausiku, kus endisest mõisast on lahku löönud peotäis asunikukohti, — need võimsad rakud, mis elama hakkasid igaüks omaette elu ja milledele oli juurde aetud veel kaks uut rakku, kuigi otse metsikusse raismikku.

Kui Västrik ülal tellingul oma mitmetahulisi mõtteid mõlgutas, jõudis ta lõpuks niikaugele, et hakkas neid asunikke-sõdureid liigitama aukraadide järgi. Ei ühtki veltveeblit tema naabrite hulgas, nagu seda oli

Västrik ise, küll aga allohvitsere ja reamehi, kõik temast madalamal. Ainult üks asunik endise viinaköögi hoonetes, Jaan Kuljus — see ei olnud reamees, kapral, allohvitser ega veltveebel, see oli kapten.

Tellinguil oli mõnus kõndida ja mõtteid mõlgutada, kuid ehitis ise jäi sügiseks pooleli. Ta sai küll katuse alla enne vihmakuid ja pottsepp tõstis isegi korstna katuseharjast välja, kuid suuremale osale tühjadest aknaaukudest tuli lüüa lauad ette — rahapuudusel. Neljast kambrist sai valmis vaid üksainus, ja sinna asus elama Västrik oma isa ja emaga. See oli väga napp ruum, kus kahe voodi vahele jäi kohta hädavaevalt ainult jalgadele.

— Kitsas nagu vagun! kirus Västrik, kui oli elanud selles kongis vaevalt mõned päevad. — Veelgi hullem kui vagun: kaevik! Kas vähe on niimoodi kaevikus elatud, kui nüüdki veel sedasi tuleb edasi elada, ptüi!

Ta tõi Piitsametsa vana kirvemehe, see ehitas üles pööningu sõrestikku toakese raudahjuga. Kuigi ka see oli vilets ruum ja ahi ajas suitsu sisse, kolis Västrik siiski sinna üles talvkorterisse.

Toakese hööveldamata laudadest seinale riputas Västrik oma vintpüssi, kahe kuuliauguga kiivri, vana kuulipildujalindi padrunikestadega, täägi ja ülesvõtted sõdurielust ja lahinguväljadest. Västriku küljes ripnes loendamatul arvul relvi, nagu oleks ta mõni relvanagi. Kuigi ta oli olnud sõjas jalaväelane, toetas ta end mitmelgi pildil silguvardale — mõõgale. Koiku pähitsi juures käe saadaval rippus tal kolt-revolver, jube relv omataoliste hulgas, nagu koerte keskel buldog, kelle irve pole ei naer ega nutt.

Kui Västrik kunagi tegi käigu heinamaale või koplisse, ei jätnud ta püssi koju, vaid viskas selle rihmaga selga nagu hädatarviliku moonakoti. Kui ta ei näinud ei lindu ega looma, põmmutas ta lihtsalt märki mõne küüni uksesse või puulatva. Sattus ta aga kiviaia taha, siis ta seisatas ja mõtles: kui nüüd sealt nurmelt läheneks ahelik ja siin kiviaia taga oleks kuulipilduja, jääks vaenlasest järele ainult laibasodi. Ja et seda kujutelma elustada, laskus Västrik kõhuli kiviaiale ja loodis püssikirbu lageda poole — olematu vaenlase pihta. Püss nõksatas, kähvatas pauk ja kuul jooksis vingudes nurmele, sihitud suure kivi pihta. Nii pidas Västrik tihti sissisõda oma kiviaia taga ja täksis nurmel kive.

Kui Västrik ühel päeval jällegi paugutas kiviaia taga, tuli lepiku jalgrajast mehekogu nähtavale ja lähenes otsejoones temale. See oli Piitsametsa üleaedne, Viinaköögi peremees Kuljus, kapten, väikese kasvuga, kuid rüssakas mees.

Ta pistis käe Västrikule sõbralikult pihku ja ütles:

— Kallis naaber, sa peaksid oma püssiga pisut ettevaatlikum olema. Eile sa lasksid kaks kuuli minu karjamaale, kus kari ja hobused sõid ja karjased olid. Tuleks ettevaatlikum olla, muidu võib õnnetusi juhtuda!

Västrik vaikis ja ta nägu tõmbus vimma.

— Nojah, urises ta siis läbi hammaste. — Siin on muidugi iga mees nagu kuningas oma riigis: ega ta ei salli teise mehe püssirohu aevastustki, kohe protsess ja märgukiri näpu vahel!

Nöökas veelgi:

— Tere, tere, kapsamaa tsaar! Esialgu ehk lepid sellega, et kihutad homme kaks kuuli ühe vastu minu

piiridesse, otse karja keskele! Oleme siiamaani üksteisele naeruhambaid näidanud, nüüd hakkame riiuhambaid näitama! Tundub, et peopesad hakkavad sügelema nii sinul kui minul. Asi soeb vihale!

Kuigi Kuljus seisis Arusillal suures lugupidamises ja temast kõik kõnelesid vaid head, oli ta Västrikule kuidagi pinnuks silmas. Kuljus sai oma naabritega hästi läbi, võttis elavalt osa seltsielust ja oli andnud kohalikule avalikule raamatukogule enda juures uluaaluse. Ümbruskonna haritumad ja nooremad talumehed käisid alatihti Kuljuse juures ja seal arutatiplaanitseti juba Arusilla omagi seltsimaja ehitamist.

Västrik jäi kõige selle vastu külmaks. Ta oli Arusillal juba üle poole aasta, tema jalg polnud veel saanud Kuljuse õue ega olnud ta Kuljuse raamatukogust ühtki raamatut toonud, kuigi seal oli head põllumajanduslikku kirjandust ja Västrik vajas nii mõnelegi küsimusele selgitust.

Kui Västrik oma pööningutoa aknast välja vaatas, siis paistis Kuljuse talu talle otsekohe silma endise mõisa teotare nurga tagant. Õhtuti õrritasid teda Kuljuse elamu valgustatud aknaklaasid, päeval ilusad uued hooned punaseks värvitud laastkatustega, nagu oleksid need kivist. Kui Västrik sealt ülalt kõike seda vaatas, kihvatas ta süda, ning ta jooksis jälle oma kännustikku, et hakata seal imet tegema. Ta võttis appi isegi lõhkeaineid, ja mõnikord kostsid Piitsametsast suured plahvatused, eriti vaikseil õhtuil. Västrik siis ise ootas metsast nende lajatust ja teadis mõnuga, et nüüd igas talus kõneldakse: „Kuula, seal see vana Piitsametsa veltveebel oma kännustikus! See kuramus mürtsutab maakera naba paigalt — töökaru nihuke!"

Tundus ilmselt, et Västrik ei taha Arusillal jääda teiste varju, vaid tahab saada esimeseks meheks teiste endataoliste hulgas. Kui seni oli siin esimest viiulit mänginud Viinaköögi Kuljus, kapten, siis nüüd peab selleks esimeseks meheks saama Piitsametsa Västrik, veltveebel!

Talle hakkas tulema häid päevi, mil ta võis endal rinna uhkusest ette punnida. Nii sõitis tema juurde kaugelt kihelkonna sopist, viiekümne kilomeetri tagant, keegi võõras talumees ja palus Västrikku tulla oma oksjonile pakkujaks — omast ümbruskonnast ta ei leidvat ühtki nii head nalja- ja kihvameest . . .

Västrik jorises talle tüki aega vastu, kuid rohkem moe pärast.

— Mina pole ikka kellegi moka- ega lõuamees, mina olen muidu tossike. Oled igavesti sisse kukkunud oma sõiduga ja sul tuleb niisama targalt tagasi koju sõita.

— Ära punni midagi vastu! ütles talle talumees. — Olen sind ise oma silmaga Luudearu laadal näinud, kevadel. Seal mulle sind siis näidatigi ja öeldi: „Näe, see seal ongi Piitsametsa Västrik!"

Västrik kehitas õlgu, nagu oleks tal piinlik ega teaks ta kohmetuses, mida teha. Ise aga mõtles:

— Vaata, seal sa mul nüüd oled, Viinaköögi Kuljus! Kapten ja kõik, aga suuvärk ei kõlba kuhugi. Suu nagu lambal — mää!

Siis sõitis Västrik suure rõõmuga kihelkonna teise soppi, viiekümne kilomeetri taha. Ja sealt ta pöördus tagasi Arusillale suure kära ja müraga, rind ees püsti, nagu tuleks ta koju mõnelt troopikareisult suure kimbu leopardi-, lõukoera- ja maonahkadega.

Päev-päevalt märkas Västrik ikka enam, et tema soovid hakkavad tasapisi sihile jõudma: tema naabrid austavad teda ja peavad temast lugu, ta hakkab kujunema Arusilla keskkujuks, esialgu küll veel Kuljuse selja taga... Aasta eest oli veel nii, et asunikud läksid Kuljuse juurde nõu küsima ja kõnelema, nüüd neid tuli ka Västriku juurde, sest ka temal oli hea suuvärk ja tema ise maailmas nii mõndagi näinud.

Juba kõneldi, et Västrik tuleb valida vallavanemaks, tema annaks kõigiti välja õige vallavanema mõõdu, ja pealegi oli ta juba pääsenud piimaühistu juhatusse.

Niisugune võit ja poolehoid ei kukkunud Västrikule lausa taevast sülle, Västrik ise urgitses ja aitas sellele kaasa. Päevast päeva ta rappis Kuljust teistele seljataga, tasa ja targu, sõna- ja lausekaupa, nii nagu vesi uhab aastast aastasse jõekallast, kuni see variseb alla. Kuidas mees ta nina ees, selline oli ka Västriku jutt ning lait. Igale mehele ta ei julgenud lausa öelda, et vaadake, Kuljus on muidu tühi kott püsti, küll ma tean, mis ta sõjaajal tegi ja oli... kes teeks ainult minu suu lahti — Kuljus poleks enam oma katuse all, vaid näeks päikesetõusu raudtrellide tagant. Tss, tss! naabrid, aga jäägu see jutt ainult meie vahele... Nähes mõne asuniku laual raamatut, mis Kuljuse juurest toodud, urises ta:

— Tühi rämps, need raamatud! Mis te raiskate kallist aega niisuguse lori lugemisega!

— Õigus ta ju on, nõustus ka leplik mees ja vabandas nagu enesekaitseks. — Ega neid tühje just loegi, nad vedelevad niisama laual, see Kuljus topib neid ju poolvägisi pihku, muudkui loe ja loe...

— Või topib poolvägisi pihku! kirus Västrik suurema häälega, kui seda oleks olnud vaja. — On ka arusaadav, Kuljus tahab olla suur seltskonnategelane, teiste juht ja ülemus. Ikka vana veneaegne kardavoi valmis, läbi ja läbi! Jah, tahab endast Arusilla juhti teha, et vaadake, siin ma seisan nagu väepealik, kõik on minu õlgadel, ja mures, et Arusilla ajaga kaasa sammuks, külvan siin vaimuvalgust. Ptüi, ilus vaimuvalgus! Mina tema raamaturämpsuga koiseemet oma majja tassima ei hakka ja ärgu tehku seda ka keegi teine!

Ent sealsamas hakkas ta peaaegu oma sõnu sööma, kui ta kõneles:

— Sinna Viinakööki ei julgegi iga mees sisse astuda! Seal on niisugune lugu, et meiesugustel on jalad porised, veelomp jookseb pastelde ümbert põrandale. Olen kuulnud, et mõned mehed pühivad hirmuga pool tundi uksematil oma paigatud jalatseid, enne kui julgevad sisse astuda.

Heietas edasi:

— Muidu loeksin ja vaataksin heameelega mõnd raamatut, aga tõepoolest ei julge sinna peenikesse tallu minna. Olen nii mitmeltki teiselt kuulnud, et ka nemad loeksid heameelega, aga kus sa julged niisugusesse lossi astuda . . . Aruvälja Hunt ütles mulle kord tasapisi kõrva: „Kuule, sina, Piitsametsa peremees, sina vii õige see raamatukogu ära oma katuse alla . . .“ Ära aja hullu juttu, viskasin mina Hundile vastu, aga kui ma pärast järele mõtlesin, leidsin, et mis siis, võiksin viia küll. Et ajame aga peakoosoleku kokku ja otsustame asja ära. Üht ütlen peakoosolekul lausa: jalatseid ei maksa teil minu ukse taga nühkida, mina ise olen

lihtne inimene ja ka minu maja olgu lihtne ja igale avatud...

— Nojah, miks mitte! ütles mees. — Võiks tõepoolest sinu juurde üle viia!

Västrik muigas poole suuga ja kõngutas pead, mille lagitipule oli juba tekkinud tühi raismik. Kui sellises hoos võitlus Viinaköögi Kuljusega edasi läheb, siis on Kuljusel varsti jalg taga.

III

Ühel päeval, kui oli saabunud talv, aknad jäätunud ja nurmed sügava lume all, vajus Västrik Viinaköögi uksest sisse, jänesenahkne müts peas ja lambanahkne kasukakrae püsti.

Västriku pilgud ristlesid vilkalt mööda kambreid. Neli ruumi nagu linlasel, kõik puhtad ja maitsekalt sisustatud, ahjud hõõgavad mugavat soojust, seinal kastis naksub koduselt suur kell. Seina ääres kaks raamatukappi — üks seltsi, teine Kuljuse oma. Västrik ei näinud neid sugugi meelsasti, tema südame ümber tõusis nagu kuum rõngas, mis kippus põletama.

Ta vangutas endamisi pead ja mõtles:

— Nojah, raamatuid on sul rohkem kui mõnel professoril, aga kes teab, kas sa oled ühtegi neist lugenud, kiitled ja hoopled nendega niisama, ja ega tea, kust täiturult nad mõne sendi eest kokku ostetud. Seda võiks meist iga teine mees teha, kellel just õige mehe arud puuduvad...

Ta nihutas end tooliga riiulile lähemale, et raamatuid oma silmaga näha. Tõmbas mõne neist teiste hulgast välja, kipitava südamega. Raamat oli võõrkeelne, seda Västrik ei osanud lugedagi.

„Kurat teab, mis keeles!" jätkasid tema kibedad mõtted. „Nõnda need lõrajutud käivadki ringi, et Kuljus oskab mitut maailma keelt, aga näe, raamat nõnda puhas, et laku kas või keelega. Siit ei ole osatud ühtegi sõna lugeda... Minul oli vana onu, see lõi iga kord ajalehe nina ette, kui mõni võõras õue ilmus: ise oskas ainult suure vaevaga mõne lühema sõna kokku veerida. See Kuljus näib olevat samasugune meister!"

Kui ta seal nii istus, sulas tema jalgade ümber suur veelomp. Nüüd Västrik veeretas Kuljusele varsti ette oma siiatuleku peapõhjuse.

— Sina, naaber, elad siin vanas viinaköögis, kas sul pole mõisaajast häid õllevaate järel, mulle läheks neid nüüd vaja tükki viis... Mul nüüd midagi jubitaolist tulemas, aga sellest on veel vara rääkida...

— Ah jubitaolist, kordas Kuljus, ega näinud see küsimus teda rohkem huvitavat.

— Rahvas räägib, sul neid vaate olevat virnade viisi viinaköögi keldris... Ära vaata mulle niisuguse näoga otsa, nagu oleksid mul varrud tulemas! Ei, sõber, enne tulevad pulmad, siis alles varrud. Et minust aga saab suure perekonna isa, siis võib juba ette näha, et mul läheb vaate vaja vähemalt kümnel varrul...

Ometi oli Kuljus nii sõge, et ta ei pärinud mõrsja nimegi. Teda nähtavasti niisugune asi ei huvitanud, või ta arvas, et Västrik ei taha talle seda enneaegu avaldada. Nii lahkuski Västrik Viinaköögist, ilma et ta oleks Kuljusele midagi lausunud oma tulevasest väljavalitust.

Selle vähese kumuhuvi tagajärjel juhtus Kuljusel mõne päeva pärast vägagi piinlik lugu.

Tema juurde tuli raamatuid laenama Sikuselja

Liina, seesama Sikuselja Liina, kelle isal Västrik aitas mõne aasta eest alevis restorani õues vankri teiste vankrite vahelt välja tõsta, mispeale siis isa Västrikule ütles, et niisugune mees peaks olema nende väimees — mees nagu pull! Ja Västrik vastu: „Miks mitte! Kui mina olen pull, siis sinu Liina peaks hea tõulehma mõõdud välja andma, muidu me ei sobi paari..." Liina oli Sikuselja ainus tütar, ilus punase peaga tüdruk, mitu head aastat linnaski koolis käinud.

Kuljus ei teadnud sellest midagi, et Västrik ühel heal päeval oli jahipüssi selga visanud ja Sikuseljale kõmpinud, öeldes: „Olen niisugune mees, kes oma püssitoikaga ümber käib. Olen kuulnud, et teie metsas niidu all hauguvad sokud, vaja vaatama minna, ehk jääb mõni neist püssiraua ette!" Nende sagedate jahiretkede saagiks ei saanud Västrik mõnd sokku, vaid tütre Liina, sest Västrik arvas, et ta on Liinaga ajanud juba nii mõnegi ilusa jutu. Liina oli rikas tüdruk, pärib varsti vanemailt suure talu, sest tema vanemate käed läksid ikka aasta-aastalt töntsimaks, sammud lühemaks — väimeest oli tallu hädasti vaja.

Kui Västrik käis Kuljuse juures vaate küsimas, siis oli see juba esimene samm tema pulmapidustuse ettevalmistuseks. Kuljus oli aga elanud pimeduses ja tal polnud sellest aimugi. Kui aga nüüd Liina tuli Viinaköökі raamatuid laenama, kaldus nende jutt Piitsametsa Västrikule, ja Kuljus oma teadmatuses ütles Västriku kohta mõnegi kibeda sõna. Jutt hargnes sellest, et Liina ise küsis, kuidas talle meeldib Piitsametsa uus peremees.

— Kuidas ta mulle meeldib? kordas Kuljus. — Mitte just väga.

Liina naeratas pisut piinlikult, püüdes seda varjata.

— Või mitte just väga! kahetses ta. — Aga ta on siiski väga huvitav ja omapärane mees, seda ei saa salata. On väga agar ja töökas! Kas keegi näeb kunagi, et ta on tusane? Alati on ta elurõõmus! Ja väga mehine mees, jah, väga mehine!

— Agar ja töökas — seda küll, möönis Kuljus. — Seal on sul õigus: agar ja töökas, jah, isegi töökas, võiks öelda . . .

Liina pahvatas naerma.

— Nüüd sa ajad päris segast juttu! ütles ta. — Mitte ei saa aru, mis sa tahad öelda. Sul nagu kipitaks midagi südamel . . .

Kuljus raputas pead.

— Südamel? Seda mitte. Aga ühe asja üle ma küll pisut imestan. Sa nimetad Västrikku mehiseks! Veider! Või mitte just veider . . . aga ma ei mõista, mida sa sellega mõtlesid, kui teda mehiseks nimetasid.

— On see mõni ennekuulmatu ime: mehisus! Kas või Västriku välimus: mees nagu Koljat, maa aina müdiseb, kui ta astub. Ja kõneleb nagu trummi lüües. Hirm tuleb peale, kui talle otsa vaatad, katab kogu taeva kinni oma suure koguga.

— Mehisus? Mehine mees . . . arutas Kuljus pisut muiates. — Kui mees kerekas ja suur — kas see tähendab siis, et ta on tingimata mehine? Väga palju on kehaliselt suuri ja tugevaid naisi, kas see tähendab mehisust? Mina aga arvan, et keremürakas ei ütle iseendast veel midagi.

— Kui mitte kere, siis — töö! vastas Liina, põskede punetama hakates. — Aga töö, mis Västrik teeb!

— Töö . . . Mis tähendab isegi töö! vaidles Kuljus ka sellele väitele vastu. — Kes meist ei teeks tööd? Kes meist magab? Võib-olla on lood Piitsametsal hoo-

pis vastupidi: inimesed teavad kõnelda, et elu ja liikumine algab seal ikka tund aega hiljem kui teistel.

— Või niisugused jutud! imestas Liina pisut kibestunult. — Aga kas teised teevad niisugust rasket tööd nagu Västrik? Kas teistel on kände kaaluda, sööti vilja alla võtta?

Kuljus oli täna nagu takjas oma jutuga, jäi otsekohe kinni Liina iga sõna külge. Ta urises:

— Arvad, et kännukaalumine on iseenesest kole koljatitöö, lausa sunnitöö maa peal? Arvad, et Västrik kisub kände otse käsitsi maa seest välja, et tal polegi töömehi abiks? Asi ei ole sugugi nõnda hull: Västrik ainult oskab selle töö ümber kisa lüüa, suuremat kisa kui asi väärt. Aga vaatame kas või Raipeaugu Juhanit... Ka tema rassib oma kändude kallal, aga kes kõneleb Juhanist sõnakestki. Ikka ainult Västrik ja Västrik! Just nagu Juhani kännud oleksid naerid, mida iga laps suudab üles kiskuda! Juhan — tema ise ei lärmitse, tema ei tee kisa iga kännu pärast. Tema jääb sinna võsa taha täiesti tähelepanematuks. Tõsi, Liina: Västrik oskab endast ainult suurt kisa teha, see on ta töö ja mehisus. Aga ütle mulle, mida sa selle mehisuse all päris mõtled?

Liina jättis vastuse võlgu ja vaikis. Vastuse asemel tal elustus üks juhtum Västrikuga. Laat... Västrik astub nahakauplusse, see on puupüsti rahvast täis. Raske on pääseda leti juurde, tuleb vaevelda tüütuseni teiste selja taga. Paljud lahkuvad asjatult poest, kui ootamine on mõttetuks muutunud. Seal ilmub Västrik uksele. „Ära tulegi," antakse talle nõu, „enne nelja tundi ei saa siit keegi nõelagi kätte!" — „Lorijutt," vastab Västrik ja vaatab üle peade leti poole. Siis ta hakkab endale küünarnukkidega teed tegema. „Sõb-

rad, üheksainsaks sekundiks," lohutab ta urisejaid, saagides kahele poole ja vajudes üha letile lähemale. Nuriseti mis nuriseti, kuid Västrik oli leti ees ja sai oma kauba mõne minuti jooksul kätte. Kes talle julges tagantjärele uriseda, see sai teravaid sõnu vastu, nii et naksus.

Et Liina jättis Kuljusele vastuse võlgu, hakkas Kuljus ise otsima lahendust oma küsimusele. Ta kõneles:

— Kevadel olin laadal ja astusin nahakauplusse. Kauplus oli rahvast täis. Oota kas või pool päeva, aga kaupa kätte ei saa! Seal tuleb Västrik uksest sisse nagu rahepilv ja hakkab endale küünarnukkidega teed tegema. Kellele see ei meeldinud ja kes nurisema hakkas, see sai niisuguseid sõnu, missuguseid ta alles esimest korda kuulis. Västrik pääseski teiste vahelt leti ette ja sai oma kauba kätte. Kas lõpuks niisugune tükk ei olegi sinu arvates mehisus, mis?

Liina vaatas hämmastunult Kuljusele, nagu oleks ta kartnud, et Kuljus on suuteline tema mõtteid lugema. Kuid lõpuks ta noogutas küsimusele jaatavalt peaga.

— Ennem mehine kui mittemehine!

Kuljus naeris lõbusasti.

— Võib olla! Nii et tobu on see, kes ootab teiste selja taga mitu tundi sabas! Aga ütleme, kui sinna poodi oleks tulnud äkki kaks-kolmkümmend niisugust „mehist meest" nagu Västrik, mis siis oleks saanud? Iga mees oleks oma rinna ette rõhunud ja leti ette trüginud! Siis oleks läinud paratamatult tapluseks! Igaüks oleks tahtnud teisest ette jõuda. Sealt oleks saanud veoauto-täie raipeid!

Liina vaikis, ta tahtis hakata koju minema. Ta toppis raamatukogust paar raamatut taskusse.

Kuid Kuljus hakkas talle jutustama üht teist lugu Västriku „mehisusest".

Ühel hommikul tuli Västrik piimakotta piima tooma. Kui ta piim oli juba kooritud ja ta läks lasipuu juurde hobuse järele, jõudis parajasti kohale Kõveriku sulane Mägi. Selle vankri telje ots puudutas kuidagi Västriku säärt ja Västrik komistas käpuli porri. Ei või öelda, et Mägi oleks olnud kuidagi süüdi, Västrik ise oli ettevaatamatu. Või arvas ta, et sulane ei tohi temasugusele külge ajada, kuigi ta ise lausa meelega jääb teele ette? Ma ei kuulnud, kuidas Västrik teda väljas selle eest õnnistas, aga kui Mägi piimanõudega sisse jõudis, tuli Västrik talle järele. Mis nüüd sündis, oli kole! Sa ju tead, et Mäel on vallaliste elukommetega ema. Nooremas põlves ta hulkus mööda aleveid ja linnu ja isegi veel praegu vanas põlves ajab ta pisut niisugust äri. Pojal oli ema tegude pärast piinlik ja ta tuli sealt kihelkonna teisest sopist siia Arusillale. Kuid ega jutud jäänud seepärast siia järele tulemata... Nüüd, kus piimakoda oli inimesi tungil täis, hakkas Västrik Mäge ropusti sõimama ja pilkama, ladudes talle ette ema tegusid. Inimesed seisid ehmunult vait. Vaene Mägi oli näost punane, kõrvalehed nagu tulised rauad. Esialgu püüdis ta naljaga Västriku sõimu vaigistada, kui see aga midagi ei aidanud, jäi ta vait. Nüüd võis Västrik teda sõimata, nagu tahtis. Kui Mägi oma piimanõud vankrisse tagasi tassis, nägin, et ta pühkis silmi... Kas ka see on mehisus, mis? Kas niisugused ongi mehe teod?

Liina vaikis, ta õhetas näost. Ta lahkus.

— Elame hästi!

— Elame hästi!

IV

Kui Kuljus hiljem kuulis Västriku ja Liina vahekorrast, oli tal väga piinlik, et ta oli Liinale Västrikku laitnud ja tema kohta väga halva otsuse andnud, tehes temast albi ja toore inimese. Võib-olla oli ta selle otsuse langetanud siiski liiga kergel käel, mõne üksiku tühise juhtumi tõttu. Ta oli tusane ja tegi endale etteheiteid, et oli lasknud oma keele minna liiga teravaks. Et niisugune lugu juhtus just Sikuselja Liinaga, tundis Kuljus eriti piina ja otsis vaid juhust, kuidas seda heaks teha.

Kas oli siis Västrik ülbe ja toores? Mõne päeva pärast jutustas Västrik ise suure innuga oma seiklusest laadaööl, ja see jutustus aitas Kuljust lahendada oma kahtlust, kas Västrik on ülbe ja toores. Lugu olnud järgmine:

Laadaeelsel õhtul Västrik viskab sineli õlule ja püssi rihmaga selga. Ta läheb tee veerde ristikurõukude juurde heinavargaid valvama. Ta suigatab hetkeks ja kui ärkab, näeb ta eemal rõugu juures musta mehekogu, kes rapsib rõugust heinu sülle. Maanteel ootab teda vanker. Pidanud sõjanõu, võtab Västrik vintpüssi kaenlasse, hiilib rõugu varju ja sörgib siis mööda põllukraavi edasi . . . Seal viskab ta vintpüssi õlale ja hakkab ootavale vankrile rahulikul sammul lähenema. Öö on vaikne, kuusirp valgustab hämaralt nurmi. Heinavarga vankris istub naine ja vaatab lähenevat võõrast meest ehmunult. „Tervist!" ütleb Västrik ja jääb vankri kõrvale seisma, võtab püssi õlalt, laeots kolksatab vastu kivikõva maanteed. „Kas hobune on väsinud, mis?" Västriku küsimus oli lahke ja sõbralik. „Jah," vastab naine kergendatult, kuigi ta

pilgud vilksatavad nurmele, kust läheneb mees heinasülemiga. Ta peab siiski mehele märku andma, saagu mis saab! Vankri juures seisab ju võõras mees, püss kaasas! „Või ära väsinud, oh sa mu tuttpea!" ütleb Västrik ja patsutab hobust seljale. Seejuures kompasid ta sõrmed seal pehme liha asemel roideid nagu rehapulki — lahja ja vilets loomake oli laadalistel aiste vahel. „Oi vaesekest!" ohkab Västrik. „Niisugune luukimp, sinusugusel lendab rongaparv juba järel! Kas viite ta müüa?" „Müüa, müüa," vastab naine, ise vaevalt kuuldes oma vastust. Kõnelus nende vahel võtab järjest sõbralikuma ja usaldavama ilme. Västrik tõmbab rinnataskust paberossi, pakub viisakalt ka naisele, mille see aga tagasi lükkab, ja rapsib siis tulemasinast tuld. Paberossi läites valgustab ta ühtlasi oma kollakat nägu: nüüd heinavaras peaks kindlasti märkama, et vankri juures seisab võõras mees. Naise südamelt langeb raske taak: mees jääbki nurmele seisma, paneb heinad maha . . . Västrik valgustab tulemasinaga hobuse kõhualust. „Oma paar päevakest pole see loomahingeke enam midagi hamba alla saanud! Südameta inimesed niisugused, hullemad kui mustlased! Teeveer heinarõuke täis, lõhnavad ja kõditavad isegi inimese nina, äiake ometi midagi vankrisse! Kas teie siis ei oska loogaga niita?" — „Kuidas loogaga niita?" — „Varastada!" Niisuguse jutuga võidab Västrik täiesti naise usalduse ja naine hüüab nurmel varitsevale mehele, et ta tulgu aga vankri juurde: siin pole midagi karta. Mees hüppabki suure heinakandamiga maanteele. „Nüüd sa oled mul peos nagu viidikas õnge otsas!" mõtleb Västrik võidutsedes. Ja ütleb pilgates: „Terve rõuk kohe selga löödud! Ja arvate, et see kõik mahub vankrisse? Kuradi päralt, sellest jätkub ometi

terve eskadroni hobustele seitsmeks nädalaks! Ilus küll: muudkui käpad võõraste heinte kallale, rõuk vankrisse ja laadale! Ah arvate, et niisugune number läheb ilusasti läbi, mis?" Ta hääl juba muutub karjuvaks ja vihaseks. Ehmunud mees vaatab küsivalt naisele: miks see kutsus tema siia, tõendades, et karta pole midagi. „Tead, kelle heinad need on, mis sa varastad?" küsib Västrik. „Ei tea? Need on minu heinad, minu!" Ta viskab püssi rihmaga selga, haarab siis ehmunud mehe kinni ja lööb ta maanteele maha. „Varganägu! Kas taon kõik su kondid ühte käramasse kokku, nii et sa isegi ei oska neid enam kokku lugeda!" ähvardab ta. Mees tõuseb uuesti püsti, kuid vaevalt saab ta jalule, kui Västrik sihib talle uue tapva hoobi näkku. Mees vajub kummuli maha, oiates valu pärast läbi hammaste. Naine karjatab hirmunult vankris, kuid see kiljatus mõjub Västrikusse vastupidiselt: ta muutub veelgi tigedamaks, muutub otse metsikuks. See just ongi tema meele järgi, et ta saab meest peksta ja naise nähes alandada. „Tapan su siiasamasse paika, varganägu, naelutan su maa külge kinni, nii et sa siit enam sooja hingega üles ei tõuse!" Naine purskab suure häälega nutma. Mees aga tõstab pea maanteetolmust üles ja palub halastust. Västrik taob lamajat saapakontsaga, vannub ropult, nii et must käib kahelt poolt üle pea kokku. Siis ta lööb heinasületäie jalaga kraavi: seda ei andnud ta teistele ega tahtnud ka enam endale, selle ta süütas tulemasinaga põlema. Tulekuma lõi leegitsedes kraavist üles kõrgele, valgustades hämarat ööd. Mees ajab enda maanteelt püsti, pühib verist nägu ja tuigerdab vankri poole. Hirmunult ronib ta istmekotile ja naine hakkab otsekohe kõhna hobust peksma, et pääseda siit rutemini minema. Nad sõida-

vad tulekumas edasi, kõhnal ja vanal hobusel sõit üle jõu . . .

See ränk peksulugu pani Kuljuse uuesti hämmastunult mõtlema. See tõendas veel kord selgesti, et ta polnud eksinud, kui ta nimetas Västrikku mehise mehe asemel tooreks meheks.

Kord tuli Kuljus mööda Raipeaugu ja Piitsametsa vahelist jalgrada. Nüüd siin seisis Västriku töökus nagu peopesal. Neli aastat oli ta murdnud oma tervist nende tõrksate ja kiuslikkude kännumürakate kallal — mis olid selle tulemused? Teist juttu ju Arusillal polnudki kui Västriku kännustik, aina Västriku kännustik — see tema hiiglatöö! Tööd oli siin tõepoolest tehtud, seda ei saanud Kuljus salata. Oli võetud tükk maad vilja alla ja kändude hunnikud jutustasid kõigest muust kui laiskusest . . . Kinnitas ju eriti Liina, et Västrik on töökoljat, kelle ees tuleks müts maha võtta . . . Jah, mees tõepoolest nagu Koljat, maa aina müdiseb, kui ta tuleb, nagu iseloomustas teda Liina. Võib sattuda vaimustusse, kui vaadata, missuguste pingutustega võetakse maad vilja alla. Siin ei saa tigedamgi vaenlane tunnustust andmata jätta. Jah, mees on teinud suurt tööd.

Aga — teispool Piitsametsa veltveebli kännustikku, otse kõrvuti, oli veel teine kännustik, Raipeaugu Juhani oma. Selles kännustikus on nähtud veelgi suuremat vaeva. Seda teadis Kuljus juba varemgi. Kuid Juhan oli jäänud oma tööga Piitsametsa veltveebli varju, tema nagu ei töötanudki kännustikus. Kas polnud lõpuks tema krundi ees kasvav lepik süüdi, et Raipeaugu Juhani töö ja vaev oli jäänud teistele nähtamatuks?

Mitte lepik! Juhan ise! Tema ei lõhkunud vaikseil õhtuil kände lõhkeainega, nii et kogu Arusilla kõmas, et inimesed ütlesid: „Kuula, seal lõhub Raipeaugu Juhan oma kände, see igavene töökaru!" Tema polnud kasvult koljat, vaid väike mehike, rässakas mehike, kes ei vajunud teiste juurde nagu ilmatu luhaheinasaad. Tema tuli märkamatult, nagu muu seas, nagu polekski tema tulekul mingit mõtet. Nii ta jäigi varju oma suure naabri kõrval, kes muud ei teinudki, kui möirgas kännustikus, kuigi enam suuga.

Nii see on, mõtles Kuljus, sageli pääsevad esile kelkijad, hooplejad, seiklejad, kiitlejad. Ja mida suurem suu ja jutt, seda suurem mees. Nii saab tühisest kotist koljat ja mehine mees! Kuid kas selles seisabki mehisus, kui lõhutakse ainult ränka tööd? Kas naine saadab oma elu logeldes mööda? Kas naine pole enamasti töökamgi kui mees, tema töökoormad suuremadki kui mehe omad? Tihti jääb naine oma logeleva mehe kõrval varju nagu Raipeaugu Juhan Piitsametsa veltveebli kõrval. Naine on hommikul esimene, kes läheb lüpsikuga õue, ja on õhtul viimane voodisse heitja. Tööga ei saa kellelegi rinda kinnitada mehisusetunnistust, ei suure häälekõlaga, koljatikasvuga ega verise rusikatööga. On üldse kahtlane mõiste see mehisus! Ausus? Kas naine on mehest vähem aus? Vähem õiglane? Suurem logeleja? Tõsi, kui panna neid võidu kive tõstma, siis võidab mees! Kraavi läinud koorem on mehe asi. Piduõhtul kakelda ja pussitada — samuti mehe asi! Kas maksab seepärast rinda ette ajada, kui mees on mõnikord naisest mõni sentimeeter pikem, ta nägu laiem, kämmal tugevam? Mehisuse mõistet tuleks revideerida. See on kujunenud liiga ühe-

külgseks ajal, mil tuubiti, et mees on naise pea, ja naist ei lastud valimiskasti juurde.

Üldiselt aga — vastikud mõtted! pidi Kuljus tunnistama. Urgitseda teiste inimeste mehisuse ja mittemehisuse kallal! Olla kohtumõistja teiste üle.

V

Ühel päeval peatas Kuljus Västriku, kui see tuli löövist kivikoormaga.

— Stopp, ütles ta ja tõstis naeratades käe. — Käisid sügisel minu käest vaate küsimas. Vahepeal ma muretsesin neid endale paar tükki ja nüüd sa võid neid minult saada, kui tahad.

Västrik irvitas talle näkku.

— Küll sa oled teravmeelne, naabrimees. Selle eest tuleks sulle rist rinda riputada! Või nüüd sul on vaate küllalt!

Ta tõmbas hobusele tulise hoobi ja sõitis kivikoormaga kolisedes mäest alla. Kuljus jäi hämmastunult seisma nagu tulp.

— Millest nüüd niisugune lugu? mõtles ta piinlikult. — Mis ma olen talle teinud?

Tema omalt poolt pole olnud halb naaber Västrikule: nende vahel pole olnud peaaegu mingit tüli ega vaenu — Kuljus on ikka neist eemale hoidunud. Seekordset käitumist ei saanud ta teisiti seletada, kui et Liina on Västrikule kätte kõnelnud, mida ta kord temast arvas: et Västrik pole mehine mees, vaid muidu hoopleja ja — toores hoopleja!

— Oli mul seda vaja seletada, kahetses ta nüüd. — Mis see minusse puutub, kas Västrik on hoopleja

või midagi muud. Olen nagu vana naine, kes ei oska keelt hammaste vahel hoida! Häbi!

Selle vea tahtis ta varsti heaks teha. Ta hakkas ootama, millal Liina tuleb raamatuid laenama. Ühel päeval tuligi Liina, ja Kuljus viis jutu varsti Västrikule. See, mis ta nüüd tegi, oli variserlik, ta ei uskunud ise ühtegi sõna. Ta kõneles:

— Jään arvatavasti lähemal ajal ühest oma naabrist ilma. Nagu kuulda, asuvat ta mujale elama.

— Kes? küsis Liina.

— Västrik. Tõepoolest üks tublimaid Arusilla peremehi: lühikese ajaga töötas enda üles. Nüüd sobitab ühe suurema talu ostukaupa. Jah, austamisväärne mees, suur töökaru, veel „vana-aja inimene" heas mõttes. Nüüd niimoodi enam tööd ei murta: õhtust hommikuni kännustikus nagu sunnitööline! Müts maha niisuguse mehe ees!

Sellest pidi jätkuma hüvituseks! Jätkuma selleks, et heaks teha oma kunagist ettevaatamatust, mis oli johtunud sellest, et ta polnud uudishimulik igasuguste küla-kosjajuttude vastu ega teadnud, et Västrik on Liinaga pulmajalal.

Nüüd, kus Kuljus andis hüvituse, naeris Liina muiates. Küllap temalgi oli hästi meeles veel tookordne lugu . . .

— Oh, mis nüüd Västrikust kõnelda! lõi ta käega. — Või müts maha niisuguse mehe ees! Mis sa mulle puru püüad silma raputada. Västrik on muidu kelkija, tühipaljas hoopleja ja veel . . .

Kuljus vaatas ehmunult Liinale otsa. Nüüd ta hakkas teda veel pilkama ja naerma! Nii kaua on ta veel kandnud tema vastu vimma!

— Kuidas kelkija ja hoopleja! kaitses Kuljus. — Tubli töömees, seda ei saa keegi salata!

— Ja mehine, mis?

Liina otse lõõmendas näost.

Kuljus vaikis. Ta ei teadnud, mis teha, mida öelda. Tundis, et oleks olnud parem, kui ta poleks üldse puudutanud seda vana lugu, vaid jätnud ta sinna, kus oli. Ta mõtles juba raadio mängima panna ja viia jutuaine teisale. Siis jäi ta vaikides käsipõsekil istuma, et Liina ise leiaks uue jutuaine.

Liina aga jätkas:

— Või Västrik tahab uut ja suurt talu osta, ütled sa? Aga mina küsin — millega? Kust ta raha võtab? Suuga ostab, seda küll! Ärgu ta teisi pimedaks tehku! Vaadaku enne, kas tal vallamaksud makstud!

Kuljus tõstis pea üles ja vaatas Liinale küsivalt otsa. Talle tundus, et Liina enam ei ironiseeri.

— Kord me vaidlesime sinuga Västriku üle, kas mäletad? ütles Liina. — Sina andsid talle pihta, mina aga kaitsesin. Nüüd me oleme jõudnud vastupidisele otsusele: sina kiidad ja kergitad teda, mina aga kinnitan, et ta on muidu — kelkija! Arvasin varemalt, et ta on tubli ja mehine mees, aga nüüd ma ütlen, et niisugune mees pole kellegi mees! Mitte mehine, vaid veritoores! Mina ei tea, kust ma niisuguse arvamuse võtsin, et pidasin teda mehiseks. Et ta on suure kasvuga? Ega mehisust mõõdeta sentimeetritega ja kilogrammidega! Mehisus peaks tähendama häid ja suuri hingelisi omadusi, kuid ärge arvake, et naistel need puuduvad! Kui mehisus laseb end mõõta sentimeetriga ja kilogrammiga ja üheks tema tunnuseks on rusikas ja toorus — võtku siis mehed pealegi niisugune mehisus endale! Hoobelda neil sellega ei maksaks!

Kardan, et seni on meil mehisuseks ülistatud just toorest jõudu! Töö? Üldises kokkuvõttes on mees siiski suurem logeleja ja lõbutseja, aja surnukslööja!

Kuljus tõusis püsti ja astus Liina ette. Ta erutatud nägu kippus naerule.

— Selgub, et oleme peaaegu ühisele arvamusele jõudnud: mehisus selle tavalises mõttes on üsna kahtlase väärtusega ja tume sõnakõlks! Isegi hoobeldakse sellega!

Kuid Kuljus pidi endale tunnistama, et tema on vist ka seekord jälle ühes asjas eksinud. Tema pole ka seekord eluga kontaktis olnud või õigemini külajuttudega, sest Liina seletustest võis järeldada, et Liina ja Västriku vahel pole enam mingit vahekorda.

— Nii ma elan teistest pool aastat taga, mõtles ta. — Elan nagu kotis. Tean raadio kaudu küll mõne tunni jooksul, mis sünnib tuhandete kilomeetrite taga, aga mis sünnib oma üleaedse juures, seda kuulen alles aasta pärast!

Liina ja Västriku vahekord oli tõepoolest katkenud, ja nimelt samadel põhjustel, millest ta praegu Kuljusega kõneles. Inimene, keda ta oli pidanud kunagi tubliks ja mehiseks, osutus tooreks ja tühiseks hooplejaks. Mitte üksnes tema polnud samal arvamusel Västrikust, vaid Västrik oli üldiselt kaotanud Arusillal oma lugupidamise.

— Kui mehisusest võib juttu olla, siis oled juba sina mehine! ütles Liina Kuljusele.

Kuljus sõdis talle kätega vastu, nagu oleks ta kuulnud midagi üliveidrat.

— Ei, tõsi! väitis Liina innukalt. — Västrik ütles kord üsna tabava tõesõna: „Väikese mehe suured teod jäävad tihti varju suure mehe väikeste tegude kõr-

val . . .” Mina aga lisaksin omalt poolt: ajutiselt . . . Sest kassikullaga ei saa kaua silmi pimestada!

Kuljus tundis, et tal hakkas Piitsametsa veltveeblist kahju, sest see kaotas ühe sõbra teise järel. Nii ta kipub jääma täiesti hüljatult oma tallu, ilma ühegi sõbrata. See üksindus oleks talle raske ja piinav, kuigi tihti viib inimese eneseleidmisele, mis on talle kõige suuremaks kasuks. Kuid tihti see murrab ka inimese maha, ilma et ta end leiaks.

Liina ulatas Kuljusele käe.

— Elame hästi!

— Elame hästi!

Samade nappide sõnadega olid nad lahkunud ka tookord, kui nad vaidlesid kord Västriku pärast. Tänane Kuljuse vastus kõlas kohmetult ja segaselt, sest Kuljus tundis, et ta ei ole Västriku suhtes leidnud veel ühtki lahendust ja lepitust. Ta veendus, et nüüd, kus Västrik oli kaotanud ka oma lähima toe, Liina, tema ise peaks hakkama Västriku sõbraks või vähemalt tema heaks naabriks.

Liina sõitis maanteel Piitsametsast mööda, poolkülili vankris, pilku heitmata Piitsametsa poole, mille õues valitses tavatu suur vaikus. Sealt ju muidu kostis Västriku jämedat härjapilli, sõimu ja naeru segamini. Nüüd istus Västrik ukse ees pakul, soojendades end sügisepäikeses, istudes käsipõsekil.

Tema hiilgeajad olid möödas.

1934

VIIS VANA RUUNA

I

Kõik need viis meest, kes sõid perekambris pikas söögilauas, olid Taadremaa perepojad. Nad sõid vaikides, nosisid igaüks omaette, nagu oleksid vihased üksteisega. Sõid kärmesti, rüüpisid suurte sõõmudega, vaevalt jätkus aega toitu peeneks pureda. Hommikuse päikese riba ulatus aknast risti üle söögilaua, poolitades selle kaheks.

Üks sööjaist pani noa lõksatades kinni, pistis vestitaskusse, ajas pingiotsa laua juurest eemale. Närides oma poolikut suutäit istus ta voodiservale ja hakkas jalga tõmbama puhtaks viksitud säärikuid. Oli lõpetanud söömise enneaegu, kõht alles pooleldi tühi.

Nüüd tõusid ka teised vennad ükshaaval laua juurest ja igaüks hakkas riietuma. Oma krobeliste töökätega hõõrusid nad seebitüki köögis pesukünal nagu teravate rasplitega õhukeseks, ning kõik viis ajasid seinal rippuva vana peegli ees kordamisi habet.

Isa, Taadremaa Kaarli, ei tulnudki täna nende juurde lauda sööma, vaid askeldas rehalas, seades vankrit sõiduvalmis. Ta ei käinud ei söömas ega habet ajamas, ning riietumine polnud tal nähtavasti oluline. Ta lõuga ja põski kattis paarikuine hall habemetüügas, peas oli tal kevadisest soojast ilmast hoolimata jänesenahast müts, ning laiad madalad säärikud lopendasid ümber ta rangjalgade. Nii ta seal askeldas rehalas,

käed rattamäärdest mustad, ehk küll oli neid pühkinud heinatopistesse ja püksisäärde.

Täna oli laadapäev ja Taadremaale toodi koduhoidjaks naabri saunanaine. Kedagi ju polnud Taadremaal täna koju jäämas, kõigil oli rutt ja kihk laadale minekuga. Öö läbi oli maanteel laadalisi voorinud ja nüüdki rutati seal — jalgsi, jalgratastega, koormatega, autodega, sõidukite tõstes halle tolmupilvi.

Nagises värav, ja naabri saunanaine astus õue, kuivetunud nagu lestakala, käed pikad ja soonelised. Ta hallid silmad näisid täiesti kaduvat kõrgete kulmude alla, eemalt vaadates ta sarnanes peaaegu silmituga. Vana Kaarli tõmbas rehalas parajasti rangirinnust kinni, kui saunanaine väravale jõudis, teretades ja tööle jõudu andes. Jalg üles vastu rangi lauda tõstetud, nihutas Kaarli vähehaaval nõksatades ja suure vaevaga kõveraid rangipuid koomale.

Saunanaine seisatas, ja juba ta esimene küsimus pidi olema — kus on peremehe viis tugevat pojamürakat, kui isa ise — vana põdur mees — rakendab hobust. Aga ta ei saanud veel lõpetada oma mõtteid, kui köögiuksest ilmus õue Juhan, Kaarli vanim poeg, keda hüüti tavaliselt ta neljakümne neljast aastast hoolimata veelgi Jukuks. Ta oli juba sõiduvalmis, ilusad täpilised suveriided seljas, siidrätt kaelas, suurte ruutudega sonimüts peas. Ta lõi tusase pilgu rehala poole, et näha, kas isa on lõpul hobuse rakendamisega ja kas ta tuleb varsti tagasi kambrisse, kus teda juba oodati. Kui ta nägi naabri saunanaist rehala väravas, pöördus ta ümber ja vaatas vaikides põldude poole, käed püksitaskuis, nagu uuriks ta uudishimulikult ja põnevalt, kas kuum maipäev ei hau keskpäevaks äikesevihma.

Kui ta seal tüki aega oli oodanud saunanaise lahkumist, kuuldus köögiuksel kõnehäält. See oli Villem, kes samuti tuli vaatama, miks ei tule isa rutemini kambrisse, sest seal tekitas iga viivitatud sekund kärsitust. Villem läks rehala kõrvale, ta viksitud säärikud kriuksusid, aga see kriuksumine meeldis Villemile endale, ning kui ta kõndis võõraste juures, sai see temale isegi uhkeldamiseks.

— Tule juba kambrisse! ütles ta isale pooltusaselt.
— Kas me läheme täna laadale või ei lähegi?

Ta küsimuses tundus juba ilmselt viha.

Vana Kaarli oli jõudnud oma tööga lõpule, pühkis veel kord pükstesse rattamäärdest õliseid sõrmi, raputas sealt maha mõne pika, lahtise heinakõrre ja astus siis Villemi kannul eeskambrisse. Ka Juhan tuli nüüd neile järele, nagu oleks kambris algamas mingi oodatud ja salajane nõupidamine, millest peavad osa võtma kõik viis poega ja isa.

Pojad istusid kambris pingil, jalad välja sirutatud, vastu lauda seljakile längu vajunud.

— Anna meile laadaraha! ütles Hendrik, olles ise rinnuli laia peegli ees, pigistades põsest vistrikku; isa nägi peeglis ta vimmas nägu ja kaht teravat sõrmeküünt vistrikul, millest imbus verist, punakat vett.

Hendriku küsimus näis olevat ka teiste tema vendade küsimus, sest ka need tahtsid isalt laadaraha.

— Laadaraha? osatas isa nagu pettunult ning libistas kõhkleva pilgu üle viie vaikiva poja. Ta käsi juba libises püksitaskusse, sealt kuue rinnataskusse, tuli aga taas tühjalt nähtavale.

— Jah, laadaraha! lausus ta endamisi. — Jah, laadaraha!

Ta astus tagakambrisse, käis kapi juures, mille võtmeid ta kandis alati kaasas. Tagakambrist väljudes oli tal rahatasku käes, näpp järje hoidmiseks selle vahel. Pojad istusid ridamisi pingil, vaikisid, ja küllap igaüks vist kujutles rahasummat, mis laotakse neile nüüd peopesale; ja nähes suurt mitme poolega rahakotti, võis nende soovitud summa suurus aina tõusta.

— Palju siis läheks teile seda laadaraha igale?

Hendrik nihutas end närviliselt pingil.

— Mulle anna viiskümmend krooni, ütles ta. — Ma tahan endale üht ja teist asja osta.

Isa ei näinud hästi kuulvat seda summat.

— Kui palju? ja ta pani käe lapiti kõrva juurde.

— Viiskümmend! kordas Hendrik valjemini, peaaegu hüüdes.

Isa segane pilk libises üle poegade, naeratas siis imelikult. Ta ei saanud veel Hendrikule vastata, kui Juhan nimetas, et ka tema vajab laadale minekuks niisama suurt summat.

— Mis me siin palju kaupleme, ütles Anton, noorim neist, mõned aastad üle kolmekümne. — Viska meile igale viiskümmend näkku, siis oleme kõik ühetasa, siis ei ole kadetsemist ega kõõristamist.

Ta nagu raius need sõnad täht-tähelt ja silp-silbilt teravalt kuuldavale.

Oskar heitis hammaste vahelt osavas poolkaares süljelirtsaku keset kambrit.

— Igatahes! kinnitas ka tema. — Igale viiskümmend — alla selle ei tule omaga läbi. Ja aeg on jalga lasta.

Ta vaatas oma uuri, mis tiksus nii valjusti oma tugeva mehhanismiga, et kõik võisid seda kuulda.

Isa oli hetkeks hämmeldatud. Ta seisis viie põrnitseva poja ees, kes teda mõõtsid oma puurivate pilkudega. Ta tundis end nii kohmetuna, nagu seisaks ta võhivõõraste meeste ees, kelledele ta on tulnud tasuma oma ammuaegset võlga, mida aga nüüdki ei jõua tasuda kõigist lubadusist hoolimata.

— Kallid pojad, ütles ta siis, hääl abitu ja pelglik. — Kust ma, vaene mees, võtan äkki nii palju raha: igale viiskümmend! Mul ei ole nii palju raha, kallid pojad, mul lihtsalt ei ole!

Ta ärritas end liialt, hääl muutus peaaegu nutuks. Sest ta elas oma poegadega halvas vahekorras ja see vahekord oli muutunud aasta-aastalt vaenlikumaks. Pojad olid ta vastu hoolimatud, isemeelikud, sõnakuulmatud ja pahurad. Enamasti iga päev juhtus pahandusi, tülisid — isa ja poegade vahel, kuna pojad viiekesi hoidsid kokku ja olid üksmeelselt isa vastu. Isa oli juba seitsmekümneaastane, tervis põdur, nägemine viletsavõitu, ent seda ta polnud veel teinud, mida oodati temalt pikisilmi — ta ei andnud talupidamist poegadele üle, vaid oli ikka veel peremees. Viie aasta eest oli ta jäänud leseks, ja siis ta oli tõsiselt tahtnud anda talu poegadele ja jääda ise kõigest tööst ja murest kõrvale. Seda polnud tal ometi kerge teostada, sest kõik ta viis poega — kõik juba ammu täisealised — olid veel kodu, ja nende elu oli veel korraldamata. Kui oleks järsku andnud talu edasi ühele, siis ta oleks jätnud teised liialt äkki kõigi nelja tuule kätte. Ta tahtis küll oma poegi asetada kuhugi leivale: oli sobitanud Villemit koduväiks, Juhanit leskperenaist naima ja Oskarile ta tahtis anda Taadremaast tüki metsamaad. Ent need kavatsused olid jäänud kavatsusteks, sest Villem ei tahtnud minna koduväiks, sest seal oli vanaperemees veel

täies meheeas ega kavatsenudki talu tütrele edasi anda, — Juhan aga vaid sülitas mõtte juures, et ta peab naima teisest mehest mahajäänud naise. Nad olid loiud ka ise otsima väljapääsu sellest ülestikku elamisest ja ootasid vaid talu edasiandmist; võib-olla igaüks neist lootis, et isa annab talu nimelt temale. Oli raske korraldada nende elu, kui nad ise olid loiud ega otsinud muud eluaset väljaspool Taadremaad.

Nii läksid aastad aastate järel, muutust ootasid Taadremaal kõik, ent elu jäi siiski endiseks: viis poega olid kodu, teenisid isa kui sulased, ja vanadus kippus lähemale nii Kaarlile endale kui ka viiele pojale. Igaüks neist oleks pidanud mõtlema oma elu korraldamisele: selleks oli käes tõepoolest viimane aeg. Aga Taadremaal süüdistati ikka vastamisi üksteist: pojad ütlesid, et isa ei anna talu üle ega saa nad alustada uut elu, isa jälle tõendas, et pojad ise on süüdi: on loiud ja ükskõiksed mujalt leiba otsima; annab ta aga Taadremaa ühele, siis teised ripuvad jalgupidi õhus, jäävad leivata ja peavarjuta. Ja võib-olla pojad ootasidki isa otsust — kellele neist viiest ta annab Taadremaa.

Viha ja hõõrumine isa vastu kestis vahetpidamata. See hõõgus ja immitses nagu tuli tuha all — vaikselt, salaja, aga ometi kogu aja lakkamatult.

Nüüd täna hommikul see salaviha lõi jälle lõkkele, kui pojad küsisid isalt laadaraha ja kui isa neile vastas, et tal puudub küsitav summa.

— Kust ma võtan nii palju raha? kõneles isa. — Mul ei ole teda! Mul on endal näpud kotipõhjas. Ajad on kehvad!

See summa oli temale niivõrra suur, et ta ikka veel ei toibunud hämmastusest: igale pojale viiskümmend krooni!

— Mis kurat see on, et raha ei ole, urises Villem. — Raha on sul tõepoolest küll, aga sa ei tihka anda. Nii see siiski ei lähe, vanamees! Üht ja teist oleks vaja osta, ja nüüd äkki — ei saa!

— Mine kui sant laadale! sajatas Hendrik. — Sentigi ei ole taskus, hakka või mütsiga kerjama, kui tahad osta natuke saia ja vorsti või pudeli õlut lauale.

Neid kõiki valdas tusk ja pettumus.

— Aga palju sa siis saad meile anda? küsis Juhan.

Isa soris sõrmega rahakoti pooltühje soppe.

— Mis ma siit saan . . . , osatas ta. — Viis krooni igale!

— Viis krooni!

— Viis krooni!

— Kur-r-at!

Need kaks sõna — viis krooni — panid kihama kogu kambri. Need sõnad tundusid poegadele kõige alatuma narritamisena, pilkamisena, sest neid võidi kohelda ainult sellepärast nii, et neil puudus võimalus välja astuda oma õiguste eest. Ning nurin suurenes ja võttis ägedama tooni.

— Tee tööd ja näe vaeva, tõmba päevast päeva, aastast aastasse! Kurat võtaks, ja nüüd äkki — viis krooni!

Villem oli hüpanud pingilt üles, valmis tormama ei tea kuhu, kui aga saaks välja siit umbsest kambrist.

— Kas sa tõesti ei saa rohkem anda? küsis Anton.

Tema toon oli kõige leplikum, ja tal oli kahju, et peab ostmata jätma oma kummist vihmamantli, millest ta oli mõelnud juba mitu aastat.

— Ajage seekord vähemaga läbi! ütles isa lepitavalt. — Sügisel, kui tuleb teine laat, saan ehk mõne

lehma laadale viia, ja siis ma annan teile rohkem laadaraha.

Villem haaras voodijalutsi otsast oma kepi ja ruttas minema.

— Mina seda sandiraha ei taha! hüüdis ta. — Võta see minu osa endale, mina pole kerjus. Kui sa mind kerjuseks pead, siis võin ju laadalt ise mütsiga raha korjata!

Ta andis vendadele peaga märku, et ka need tuleksid kaasa, sest tema arvates polnud enam aega ega mõtet kauem isaga jantida.

— Padavai laadale, vennad!

Kuna teised ei liikunud paigast, ruttas ta üksi minema, jättes oma laadaraha puutumatult lauale. Ta läks keppi keerutades põiki üle põldude maanteele ja ühines seal poiste ja tüdrukute parvega, kes ruttasid samuti laadale. Teiste hulgas tema pahur tuju näis ruttu lahtuvat, sest ta hakkas seal tüdrukuid murdma, need kiljusid ja karjusid ta käes.

Ent Taadremaa eeskambris valitses veel sõnatu, raske vaikus. Keegi ei tahtnud võtta lauaotsale pandud raha, ja kõik nad vist kaalusid mõtet, kas mitte järgida Villemi eeskuju ja jätta raha puutumata.

— Ära mängi lolli janti! ütles lõpuks Juhan isale.

— Viska siia veel tublisti lisa, ära ole ihnuskael!

Ent isa ei lisanud enam.

— Saadan! urises Hendrik läbi hammaste. — Kui sa pankrotis oled, siis anna oma talu mõnele üle, anna või vallasandile, kui sa meile ei taha anda! Aga anna üle, ja ära näita meile oma haledat nägu! Ega see ei maksa midagi, ega see ei käi kontosse.

Ta lõi käed lauaotsale rahahunnikusse, pildus neid,

nagu ei saaks kuidagi uskuda, et sinna on pandud nii väike summa — ja veel viiele mehele.

Siis mõnitas:

— Mis teha, kui pankrot on majas! Võtame jalad selga ja marsime laadale. Vaatame natuke teiste inimeste lõbu ja nalja, ehk saab mõne sõbramehe käest ka suutäie lauluõli!

Isa seisis veel keset kambrit, vaikides. Kartis, et ta võiks oma sõnadega ja noomimisega valada uut õli tulle, summutamise asemel tekitada tulikahju. Ta läks tagasi tagakambrisse.

Nüüd kuuldi eeskambrist saapakobinat. Uriseti ja kõneldi vandumisi. Oli kuulda, kuis nelja sammud läksid läbi köögi, jättes eeskambrisse vaid halli paberossisuitsu. Ent raha laualt oli kadunud.

Hommikul oli kõneldud, et Juhan ja Anton sõidavad koos isaga, aidates ajada hobust, sest hobune oli noor ja kartis autot. Ent nüüd olid kadunud ka Juhan ja Anton — jättes isa üksi iseenda hoolde. Oskar, kellel oli jalgratas, pumpas veel tare-esikul kummisid, aga varsti oli ka tema läinud, sõites teel vendadest mööda. Aga teisedki vennad ei jäänud jalameesteks, sest tuttavad võtsid nad oma vankrisse, ja nii läks sõit kiiresti ammu käratseva ja kirendava laada poole.

Villem üksi mõõtis veel jalgsi tüdrukute ja poiste salgas maantee kõiki ülemeelikuid looki ja käänakuid. Tast sõitis esimesena mööda Oskar oma nagiseval jalgrattal, siis teised vennad, kössitades külameeste vankripärades.

— Kuradi mehed need Taadremaa mehed! urises üks poistest, kes larpis Villemi seltsis, paksud hallid kodukootud riided seljas, nägu punane ja higine, higi joostes mööda põski alla. — Endal tall hobuseid täis,

aga laadale sõidavad teiste külameeste vankripärades, kõverad nagu e-d.

— Hobused tallis ei ole meie omad, väitis Villem, larpides samuti kuumas maipäikeses, mis kerkis kiiresti kesktaeva poole, küttes selja tulikuumaks; maantee tihe tolm kattis aeg-ajalt ka tema riided halli korraga.

Seletas:

— Minul pole mingisugust varandust, ei hobuseid ega vankreid. Olen puupaljas inimene, hale hingeke, paljas nagu luts. Riided, mis mul seljas, pole ka minu omad! Vanamees kutsub igal aastal rätsepa majja, laseb kangast tüki maha lõigata ja riided õmmelda. Ütleb siis: pane selga! Ei ütle: saad need uued, ilusad riided endale! Saapad — need võtsin samuti Juhani jalast, olid Juhanile väikesed ja pigistasid. Pesu on meil ühine: aidast õrrepuult neid aeg-ajalt saunapäeviti tuuakse ja lastakse selga ajada — aga meie omad nad ei ole.

Hilistunult jõudsid nad laadale. Kõrtsi ees juba räuskas joobnuid, salgakaupa koos, kaelustades, istudes kraavipervel; või äge vaidlus ja ropp sõim lasila juures oli muutumas veriseks tüliks. Üldpildis inimpeade kirev täpistik liikus ja sumises, ei vaikinud hetkekski.

Polnud möödunud tundigi, kui Hendrik ja Juhan olid jõudnud laadale; ent juba nad laaberdasid laata mööda, taarudes jalul, hoides kui kaks parimat sõpra teineteise ümbert kinni. Nad said aeg-ajalt toime mõne laulureaga ja tuttavatega kohtudes löödi salka ja topsitati lauluõli.

Isa istus oma vankri juures ja ajas kahe külamehega

juttu. Nende hallipäiste vanaperemeeste saatus sarnanes osalt Taadremaa Kaarli omaga, sest ka nemad pidasid talu edasi — kodus kari poegi. Ei olnud ka nemad oma talupidamist edasi andnud poegadele, sest mitme naabri elu oli manitsenud neid ettevaatusele. Andnud talu pojale, olid need näinud viletsaid päevi, mõni neist oli pidanud ulualust otsima koguni võõra juures.

Taadremaa Kaarli vankris arutati nüüd seda küsimust omavahel, küsimust, mille teravus oli eriti üles kerkinud paljudes Liivakalda taludes, — selles suures Liivakalda külas, mida kutsuti rahvasuus suure hulga vanapoistest perepoegade tõttu Ruunakülaks.

— Minul ei ole poegi, minu pojad on metsahundid, ohkas Teeristi vanaperemees, istudes vankriveerel, käed rippudes kokkupandud jalgade vahelt üle veere alla; ta vana hääl kõmises sisikonnast tulles ja kokkutõmbunud suu andis sõnadele ebaselge kõla. Ta luitunud igivana kaabu alt ulatusid hallid juuksed peaaegu õlgadeni, olles seal ristlõikes lühikeseks põetud. Kuub oli tal nii lai, et kõhn kondine kere näis hoopis kaduvat selle voltidesse.

Teine nende jutukaaslane, Ojaste Viidik, rinnuli vankri redelile nõjatunud, jalg rattarummul, näris heinakõrt. Ka tema ei kõnelnud oma poegadest head.

— Nüüd ei ole inimestele enam töö armas, arvas ta. — Nüüd on töö inimestele sunnitöö. Aga igal pühapäeval — siis kõnnivad pojad kõik su juurde tagakambrisse — muidu see isa on terve nädala jooksul neile nagu tühi õhk —, ja mangutakse raha. Raha, raha ja raha! Ikka raha!

— Ikka raha! kinnitati üksmeelselt. — Seda ikka:

raha, raha! Igal pühapäeval peab sul kotisuu üle veere jooksma.

Eemalt kuuldus kisa ja lärmi. Need olid Taadremaa Hendrik ja Juhan, kes taarusid rahva keskel ja tegid endile küünarnukkidega teed, jorutades lorilaule.

— Sealt nad nüüd tulevad, need minu pojad, ütles Taadremaa Kaarli. — Vaevalt on nad pool tundi laadal, kui juba taaruvad ja lärmitsevad. Anna nüüd niisugustele talu!

Hendrik nägi juba eemalt isa. Ta ajas käed üles, nagu tahaks talle eemalt kaela hüpata, teda kaelustada. Ja nad vajusid vankri juurde — need kaks viletsat, vigaste jalgadega meest, kes vänderdasid ja ähvardasid ümber langeda. Vankrist nad leidsid endale toe, ja siis nende joobnud pilgud ristlesid ühelt vanamehelt teisele, nagu otsiksid nad huvitavat jutuainet nende igavesti hädaldajatega ja ohkajatega.

— Vanad on vanaga, noored noorega, sõnas Hendrik. — Lööme ka meie siia vanade kampa, sest meie oleme vanad: Ruunaküla vanad ruunad. Aga mis me siin konutame, siin on igav. Mis me siin kuiva peaga vankris istume, nagu ei olekski laadamehed, lähme parem sinna pika katuse alla.

— Minge, minge! õhutas isa, muidugi pilgates. — Minge tingimata sinna pika katuse alla, küll me tuleme varsti järele.

— Aga mispärast j ä r e l e? haavus Hendrik. — Mispärast te tulete järele, tahaks teada, kas meiega kaasa tulla ei kõlba?! On sul mõni härjamöks müüa, et sa vankri juurest ära ei tihka tulla?

— Härjamöks! otse hirnus Juhan. — Niisugusel mõni härjamöks müüa! Kust niisugune saab härjamöksi, kui talus pole õiget korda ega peremeest! See

peaks olema teissugune talu, kust härjamöks laadale tuuakse! Aga näe, meie vanamees muudkui sõidab lõbusõitu, meie vana juba ei too härjamöksi laadale.

Ta jätkas innukalt irisemist härjamöksist, sest oleks isa toonud härjamöksi laadale, oleks saanud hommikusele laadarahale tubli lisa.

— Mis me nii palju härjatame ja möksitame! lausus Juhan. — Ega me ole Taadremaa peremehed! Ja ega härjamöksid ole meie tuua! Oleme ilusasti vait, vennas!

Hendrik ajas oma käed kui käpad Teeristi peremehe ette laiali.

— Vaata, naaber! hüüdis ta. — Vaata neid harke, naaber, muud varandust mul ei ole, ja ei saagi olema enne, kui isa kolib ära taevariiki...

— Tss, tss, vennas! manitses teda Juhan. — Nüüd ütlesid palju — laadal on laiad kõrvad!

— Tss, tss? Ja-jah, õigus küll, parem juba peame suu, näe, laadakubjas veab oma näo siiapoole, kardab vist tüli.

Ta pigistas teise silma kinni, nikutas pead, tegi sügava õrritava kummarduse, ning siis nad laaberdasid laadaliste sekka, kust tükk aega kuuldus lärmitsemist.

Nad leidsid rahvamurrust üles Villemi ja mõne teise Liivakalda vanapoisi — need üle kihelkonna või maa tuntud Ruunaküla kohimehed. Need kuulusid isekeskis nagu mingisse liitu, sest kui nad kohtusid kuski üksteisega, siis kogunes neid kokku terve parv. Ja tavaliselt teretati soojalt üksteist.

— Tere, kuradi päitspea, igavene ruun!

— Tere, kuradi hobusekont!

Need tervitused olid nii südamlikud, et oldi valmis sõpruseavalduseks kas või üksteisele kaela langema.

Täna neid Ruunaküla ruuni kogunes kõrtsi eeskambrisse kokku üle paarikümne ja hiljem mindi üles numbrituppa. Seal nad kõik olid: Taadremaa viis hulgust, Teeristi kaks hallpead, Ojaste rüssakad mehenässid ja hulk teisi. Need olid veidrad mehed: enamikus juba neljakümne-aastased, mõned neist veelgi vanemad, lagipead paljad, juuksed hallid, ent iseloomult nad olid pealiskaudselt kerged, elumuredest puutumatud; olid kergemeelsed nagu poisikesed, neis polnud ei tahtejõudu ega elusitkust. Nende jutudki olid pinnapealsed ja kerged: seiklused tüdrukutega või vanematega. Kõneldi, kuis see- ja teinekord tekkis sõnavahetusi isaga, kuidas arenes tüli, tülist peaaegu lööming.

Nad olid juba mitu tundi numbritoas lärmitsenud, kui avati uks ja kõrtsipoiss sisse vaatas. Ta teatas, et Taadremaa peremees viibib väljas kõrtsi ees ja vajab Oskarit.

— Mis see vanamees tahab minust? vastas Oskar. — Ütle talle, et tulgu siia üles saksakambrisse, ega ma tema kannupoiss ole. Mul ei ole isu ta sabas sörkida, tulgu üles!

Isa ootas tükk aega väljas kõrtsiukse ees. Hobune oli löönud vankriaisa katki, ja ta vajas abi. Ta üksi ei saanud toime hädaaisa tegemisega, ja pealegi ta tahtis koju sõites võtta Oskari kaasa, sest üksi ta kartis sõita autode pärast.

Ta ootas tükk aega, asjatult. Joobnute lärm kuuldus avatud õhuaknast, see lõputu sajahäälne kisa, millest ei eraldunud ühtki arusaadavat sõna. Viimaks ta nägi Juhanit, kes ajas oma kaela õieli ja näis teda otsivat kõrtsi eest rahva hulgast.

— Astu üles saksakambrisse meie juurde, ütles ta, kui isa tuli tema juurde. — Seal üleval on lõbus, ja mind saadeti sulle suure palvega järele. Tule!

Isa kahtles silmapilgu, aga et ka temale meeldis võtta klaas õlut, leppis ta järele.

Kui nad jõudsid kõrtsitrepile, et astuda esikusse, peatus Juhan äkki, sügas kukalt, ta näis heitlevat oma mõtetega, mis tahtsid teda kaheks lõhestada. Aga siis ta tõmbas isa äkki inimeste juurest eemale, pani käe lapiti ta kõrva juurde ja sosistas väga salapäraselt ja ettevaatlikult:

— Ära tule siiski sinna üles saksakambrisse, vanamees! Meie vahel on küll mõnikord tüli olnud ja nägelust, nii ja teisiti, aga seda kõige halvemat ma sulle siiski ei soovi . . . Ära tule sinna üles, seal ollakse täna väga vihane sinu peale. Seal on kõik ette valmistatud sinu ilusaks keretäieks, mida sa mäletaksid kümme aastat! Lase jalga ja ära tee väljagi, et me siin kokku saime ja et sulle selle vandenõu välja lobisesin. Muidu olen mina neil käes ja häid päevi ma ei näeks siis enam oma surmatunnini.

Isa seisis hämmastunult Juhani ees, suu lahti.

— Kuidas? kogeles ta. — Kuidas peksa . . .?

— Seal üleval ollakse vihane. Kõik on seal valmis, ainult sina puudud. Ja kui sa oma jala üles tood, sõidad kirju vestiga koju. Ah, võtaks saadan mind, minust sai äraandja, Juudas! Aga ilus ei oleks näha, kui sind kõhuli lauale tõmmatakse ja püksirihmaga läbi uhetakse. Oleme ikka teineteisega vähekesi sugulased ja seepärast — just suguluse tõttu — hoiatan sind!

Eesti Rahv. Teat.

Isa seisis kui lahendamatu mõistatuse ees

— Kes siis seal üleval ihub hammast minu peale? küsis ta.

— Omad mehed! vastas Juhan. — Olen tõepoolest Juku, nagu mind kutsutakse. Süda läks pehmeks, ei taha näha niisugust sissisõda . . .

Isa tõmbus imelikult kühmu ja läks tagasi oma vankri juurde. Siin ta sai võõraste abil parandada purunenud aisa ja rakendada hobuse ette. Ta sidus ohjad redelipeele külge, võttis hobuse valjastest kinni ning ise ees kõndides juhtis vankri rahvarägastikust välja, tehes kümneid käänakuid.

Ta sõitis koju üksi, jättes pojad laadale.

II

Päike oli juba jõudmas kesktaevasse, ent Taadremaal ikka veel magati. Eeskambris mõlema akna ees rippusid villased vaibad ning hämarast ruumist kuuldus meeste tugevat unenorinat. Ka Taadremaa õues valitses vaikus. Lauda ja elamu sammaldunud õlgkatused haljendasid, akna all õitses paar metsikut kirssi ning söödistunud aias kaskede vahel valendas nööridel pesu. Ei liikunud inimhinge õues, ei tõusnud korstnast suitsu, ei upitunud kaevuvinn üle katuseharja. Talu oli nagu surnud, surnud mitmendat päeva.

Ka põldudel valitses täielik vaikus. Äkkepaar seisis oma kohal, loogad ja ohjad laiali mullal, piits püsti tühjas pulgaaugus; ader tukkus ninapidi vaos, look, ohjad ja piits samuti ta juures. Mullusel nisumaal pleekisid sõnnikuhunnikud veel laiali löömata ning talli ees seisis poolik sõnnikukoorem, kaks harki selles püsti.

Juba mitmendat päeva käis Taadremaa naaber lepiku veeres, hall nagu tolmusammas, külimit rihmaga kõhul. Ta vaatas uudishimulikult Taadremaa poole, sinna mahajäetud õuele ja tühjadele nurmedele, kus ei liikunud ühtki inimhinge kõige kibedamal külviajal. Naabrimehe näole libises naerumuie. Ta kadus lepikusse, kuum päike paistis ta laiale seljale, varbad rehitsesid lompidest kokku lopsakaid kanakoolmeid. Tal taas oli viia uudis külla: ikka veel Taadremaal pole näha poegi põllul, talu nagu tumm kindlus oma terasaia rägastikuga virvendab päikeselõõsas, keset avaraid ja kumeraid nurmi.

Mida tähendas see suur vaikus õues — juba mitmendat päeva?

— Mäss! kõneldi külas. — Taadremaal mässatakse. Viis vana ruuna ei käi enam tööl pärast laadapummelust. Vana Kaarli vingub ja vigiseb üksi õues: külviga tuleks rutata, ilmad on ilusad. Endast ei saa enam kündjat ega külijat, jalad on kõvad ja kanged, jooksva tantsib seljas, — aga poisid ei pane enam kätt töö külge.

Ei pane.

— Maksa meile palka, vanamees, ütlevad nad. — Miks me teenime ilma palgata! Ja anna talu meile edasi, tee kord lõpp niisugusele haledale elule!

Külas oli kuuldud selle nägeluse algust isa ja poegade vahel hommikul pärast laadapäeva. Vaikne oli ilm ja vaikus viis viimse kui sõna edasi külla. Seal kuuldi selgesti, kuidas vanamees vigises oma tumedal kurguhäälel ja kuidas pojad haukusid talle vihaselt vastu. Õu oli täis kurja kisa.

Siis saabus vaikus mitmeks päevaks. Ainult isa ise ja tüdruk Liisi liikusid aeg-ajalt õues, sest Liisi pol-

nud tõrkuja; tema talitada ja toita jäid loomad — ja ka mässajad. Söögilaud pidi olema töötõrkumisest hoolimata õigel ajal kaetud — väga õigel ajal, sest muidu võis tõusta nurin ja pahandus.

Paar esimest päeva magasid kõik mehed hommikust õhtuni, ja ka pärast õhtusööki heideti tagasi voodisse, Oskari ja Antoni ronides üles lauda peale. Und öösiti enam ei tulnud, ilus valge kevadeöö häälitses mitmehääleliselt. Udu levis karjamaale kadakapõõsaste vahele, põõsad nagu kühmus mehed seisid laialipillatult üksteisest eemal. Ja unetud räägud saagisid üksteise võidu.

Oskar tuli välja laudatrepile, aluspesus, valge nagu saunaline. Ta vaatas eemale külla, kus talud kahel pool maanteed ulatusid aovalgusest punetava põhjakaare tagaseinale. Majade mustad kogud käramas koos: elamud, laudad, aidad, saunad, kuurid; väiksemad ja viletsamad ikka eemal nagu mõne tigeda veise pere; ikka saun, see viimane majajupp, poetunud kuhugi nurmesoppi, väike ja alandlik, sisikonna haisedes laupäevasest solgiveest ja nõest; ja enamasti vildak, vana, alandlik.

Oskar läks tagasi lauda peale, riietus seal ja ruttas mööda kastemärga peenart küla poole, koer lonkides ta järel. Ta ei tulnud külast tagasi ka hommikul, rutata polnud ju kuhugi: töö Taadremaal seisis. Magas keskpäevani Silla tüdruku voodis, selg väljaspool, ja norskas valjusti.

— Kas sa saad koju, päevavaras! hurjutas teda Silla vanaperenaine, seistes ta voodi ees, vana nagu muld. — Inimene hulgub küla mööda, aga kodus ootab töö.

Midagi ei vastanud magaja.

— Mis sa mängid päevavarast, tõuse üles!

Ikka ei mingit vastust.

Ka teised vennad hulkusid, üks siin, teine seal. Villem oli hommikul võtnud jahipüssi ja läinud metsa. Oli ilus kõndida lõputuil sihiteil, millel kahelt poolt talvine lumi looka vajutanud vibalikke kaski, mis kummardusid nagu auväravad üle tee. Päikest oli täis vaikne metsaalune, mustendas sääskedest ja kihulastest; need kippusid ummistama silmi ja kõrvu. Mitmeid kilomeetreid lonkis Villem mööda sihiteid, ja kui ta jõudis ühele heinamaalagendikule, hakkas ta laskma küüni uksesse märki, kus juba varemini oli tõmmatud söega märgusõõr. Siin kõrge metsa sõõris oli läpastavalt kuum, ja lonkimisest väsinud Villem avas küüni ukse ning viskus heinajäänustele, mis vedelesid küüni põhjas. Kuski ju pidi mööduma päev, igav päev, pikk päev.

Juhan — see lamas õunapuuaias murul, vana kasukas murule laotatud, vankri istmekott pea all. Ta luges üht annetena ilmunud romaani, milles jutustati pealinna ööelust, lõbumajadest ja pättidest. Romaan, mille ta oli saanud tüdrukult, oli nii põnev, et Juhan ahmis läbi ühe ande teise järel — need rasvaseks määritud ja keerdutõmbunud nurkadega vihikud, milledel oli vallas nii palju lugejaid, et raamatu õiget omanikku ei teadnud keegi enam. Juhan pidi mitu korda nihutama oma aset edasi, et taas pugeda õunapuu varju, sest päike otsis ta ruttu üles sealt kähara õunapuu alt. Tal näis kuluvat mitu päeva selleks, et läbi tuhnida need paarkümmend vihku, mis nagu koltunud kasetohikud olid hunnikus ta kõrval. Ta leidis lugedes sageli naljakaid kohti, mis panid ta naeratama, mida ta

luges jälle uuesti, sageli lehekülgede kaupa, püüdes loetut meeles pidada teistele edasijutustamiseks.

Anton, see kõndis õues, vilksatas kord siin, kord seal. Liisi vaatas mõnikord võõrastades tema poole, nagu kardaks ta teda — seda hiilivat meest, kes käis palja jalu ja aluspükstes, vana sõdurisinel õlgadel. Ta oli võõras, sest ta habe oli mitu päeva ajamata, ja selle must ja tugev tüügas moodustas lõua ümber musta võru. Ta sarnanes haigega, kes käib väljas päikesepaistel, ettevaatlik ja alandlik, oodates päikeselt abi oma haigusele. Igav, igav oli ka temal.

Vanal Kaarlil oli aga tegemist ja nukitsemist kõikjal. Ta korjas kokku äkete ja atrade juurest rakmeid, sest ta kartis, et need võidakse öösel varastada. Tööd oleksid olnud täis kõik süled ja seljad, aga tervis oli halb, suutis teha ainult kodust ja kergemat.

Valus oli vaadata naabrite põldudele: seal kestis künd ja külv. Kõik hobused olid rakmes, ja mõned koguni olid rulli ette rakendanud alles veel tööikka jõudva sälu. Niisket mullalõhna levitas leitsak, levitas sõnnikulõhna.

Kui Kaarli kõndis põllul, sai ta kokku naabriperemehega. See seisis vahepeenral, koputas viltupööratud külimitu põhjale, sai suure peotäie teri. See oli ta viimne peotäis sel kevadel, mis ta külvas, ja nüüd jäi tal vaid endamisi mõtteid juhtida sügisepäevile, mil ta siit lõikab saaki — rikkalikku või viletsat?

Ta pani külimitu peenrale, pühkis habeme kahele poole. Kui Kaarli jõudis vahepeenralt tulles ta juurde, oli naabrimehe esimene sõna temale:

— Kuule, Kaarli, sina võta malk! Võta malk!

Kaarli seisis hetke vaikides, silmad ringlesid kaugel nurmedel.

— Kõik ütlevad: võta malk! seletas ta siis. — Aga mis malgutaja ma enam olen, vana, seitsmekümneaastane. Malga oleksin pidanud võtma siis, kui oli malga võtmise aeg. Nüüd minu käsi enam ei malguta, nüüd võin ise malka saada, kui ei ole ettevaatlik.

— Aga müü talu maha, ahaa, ilkus järsku naaber; ta oli näost punane, nii tugevasti lõi talle veri näkku selle mõtte juures. — Müü maha! Tahaks näha, mis nad siis teevad! Siis tulevad kindlasti sinu juurde ja annavad su jalajälgedele suud: isa, ära müü! Kuhu me läheme, paljad hinged nagu hiirepojad!

Jõudis kätte viies päev, mil Taadremaal peeti paasapüha, nagu nimetati külas. Ikka veel ei mingit elumärki Taadremaalt, üksnes halli, vaevaltmärgatavat suitsuvinet immitses lagunevast korstnajupist üles, ja nähti vaid Liisit ratsutavat oma punatäpilise jakiga õuel ämbrite all. Vaikne oli päev, maanteel hingitses mõni uimane vanker, mees poolküljeli vankrikeres, silmad eredast päikesest vidusi.

Kraavikaevur, kes töötas Taadremaa all heinamaal ja lõikas turbaid, ütles hommikul olevat kuulnud Taadremaa õuel ärevat kisa. Ägedaid mehehääli toonud tuuleleitsak õuepaost välja, andes märku riiust, mis tekkinud nende vanade lagunevate hoonete vahel. Ja kraavikaevur näinud, kuidas vana Kaarli joosnud laudatreppi mööda üles, kirves käes, karjudes ähvardades: „Tulge nüüd, kuradid! Tulge!" Ta jäänud sinna seisma kui sõjamees — kirves löögivalmis, vaadates trepilt alla õue.

Nii kõneles kraavikaevur, kuid külas ta juttu mõned ei uskunud, sest ta oli liialdaja ja tühjapuhuja.

Kuid teati, et vana Kaarli on käinud endale tellimas peret, kes aitaks külvata. Ta olevat hädaldanud inimestele, et ei oska enam elada: pojad ei kuula sõna, hauguvad vastu, tööle ei tule — ja lubavad läbi peksa, kui tahad äratada ja tööle kutsuda.

— Tee ja nühi ise! uriseti talle. — Mis sa meist tahad! Ega meie ole su kannupoisid! Käi põrgusse kõigi oma hobustega ja hobusesöötmisega. Meil ei ole neid tarvis, meie pärast võivad nad kõik nälga surra, närigu või seinapalke.

Villem oli juba mitu päeva kodunt kadunud, ei tulnud ka ööseks koju. Ta oli öelnud, et läheb linna ja katsub leida tööd kas sadamas või korgivabrikus, kus tal mitmed tuttavad ees. Ning temale lubasid kohe järele minna Oskar ja Anton, kui aga leidub tööd.

— Läheme kõik! ähvardas Hendrik. — Kõik viiekesi. Vanamees nagu sokk poksib siin, ei lase elada!

Aga Villemist ei saanud linnameest. Juba kolmandal päeval ta kõmpis jaamast tagasi kodu poole ja ta kauge sugulane, metsavaht Ratas, võttis ta teel oma vankripärasse, et viia koju Taadremaa teelahkmele.

— Mis tehakse Taadremaal? küsis ta metsavahilt. — Mis teevad vennad, need vanad ruunad? Lõhuvad juba tööd Taadremaa põldudel nagu veohärjad ja vanamees muudkui vuhistab nahkpiitsa?

Villemi püksitaskust oli vankrisse põrunud ajalehepaberisse mässitud puss, millel puudus tupp. Villem võttis ta pihku, rebis paberist lahti ja lõi sügavasti redelipeelde.

Kuigi Villem oli viinastunud, mõtles metsavaht teda noomida ja manitseda sündmatute tõrkumiste pärast Taadremaal. Ta pöördus pooleldi vankripäras lamaja poole, pani oma käe selle õlale ja kõneles te-

maga südamlikult, headsoovivalt. Ta soovitas neil minna tööle, lõpetada külv ja olla isaga kannatlik ja pikameelne.

Villem kuulatas ja kuulatas. Ta pea nõksatas aegajalt allapoole, nagu tukuks ta väsimusest, silmad piluli ja vesihallid. Mida rohkem ja südamlikumalt metsavaht teda noomis, seda pahuramaks ja vihasemaks näis Villem muutuvat vankripäras. Ta surus oma raudsed sõrmed istmekotti, nagu tahaks selle puruks rebida tõusva viha leevendamiseks, kiristades hambaid.

— Ah sina leiad siis kindlasti, et meie teeme rumalasti? hüüdis ta vahele silmade kilades. — Sina kõneled nagu papp kantslis, must kuub seljas ja valged lõkad lõua all. Vesi tuleks silma kui sorinal, oleks mul vähe heldem süda. Aga mina ei lähe tööle, ei homme ega ülehomme. Ei lähe ka vennad: oleme kõik nagu vandeseltslased kolm sõrme taeva poole tõstnud ja vandunud — mitte alla anda! Oleme oodanud aasta-aastalt — andku vanamees talu üle, aga ei! Oleme teeninud teda nagu neegrid, aga elu läheb meil niimoodi kõigil nahka!

Ta hääles sigis ummik, sülg sulges selle, viha surus nutu kurku.

— Elu läheb nahka! kordas ta, vihast jaburdumas.

Ja kui ta oli hetke vaikinud, valdas teda taltsutamatu vihasööst. Ta lõi käed pea ümber, tagus seda rusikatega, puristas valu pärast, vandus. Ta mässas nagu loom ahela otsas, otsides asjatult vabadust: ei katke ahel, ei pääse vabadusse. Igavene külm raudne ahel kõliseb ta jäsemete ümber, ramm raugeb asjatus heitluses.

Kui ta nägi pussi redelipeeles, mis läigatas päikeses ja värises — värises võib-olla samuti vihast ja meele-

heitest —, rabas Villem ta pihku ja tõmbas peelest välja.

— Villem, mis sa teed . . .!

Villem kuulis neid sõnu läbi metsavahi laia, kühmus selja, mille külge haagitud käed saagisid hobuse erutatult kiiremale sõidule.

— Meie, meie peaksime olema pika meelega? Pika meelega!

Side ta käe ja aju vahel katkes hetkeks, ja kui ta meeled tagasi tulid, nägi ta, et oli virutanud pussi terapidi istmekotti, hoides nüüd kätt veel iharalt pussipära küljes.

— Meie peaksime olema pika meelega? Mässima end homme hommikul jälle räbalapuntraisse, haarama hargi pihku ja puistama põllul sõnnikukuhjad laiali? Viletsa koiku ja supileeme eest!

Veelgi rängem mõte pimestas ta viinast uimastatud aju:

— Ei saagi võib-olla talu endale, kui isa paneb silmad igaveseks kinni. Talu saab mõni teine vend, ja siis tuleb puupaljalt välja minna!

Ta keerutas pussitera istmekotis, tõmbas ta välja, andis uue hoobi.

Metsavaht vaatas hirmunult tagasi. Ta nägi, kuidas Villem oli vajunud kummuli ja, puss peos, täkkis sellega istmekotti. Ta ei julgenud Villemile enam midagi öelda, ei head ega halba, vaid nihutas enese temast võimalikult eemale. Iga liigutus selja taga pani ta võpatama: kas ei löö see meeletu lõpuks ka temale hoopi selga?

Märatseja viha ei raugenud. Ta sünged mõtted piinasid teda lakkamatult, otseli istmekotil olles ta kõ-

neles ja vandus. Ta ähvardas ja hoiatas, lubas tappa ja põletada, teha Taadremaast tuhahunniku.

Metsavaht kiirustas hobust. Kaugel oli veel Taadremaa teesuu, päike juba punetas all silmapiiril, serv vajunud rohelise metsamüüri taha. Tuli veel sõita läbi üksildasest metsatukast, kus maantee kitsas mulder lookles kõrge kuusemetsa kohiseva müüri vahel. See oli jube sõit.

Hobune auras ja oli märg, kui nad jõudsid Taadremaa teelahkmele. Villem magas otseli purustatud istmekotil, puss oli põrunud vankripõhja. Algul metsavaht oli kavatsenud sõidutada Villemi Taadremaa õue ja astuda hetkeks sisse, et sobitada kokkulepet Kaarli ja poegade vahel. Ent nüüd ta loobus sellest mõllust: aeg oli juba hiline, ja ta kartis viinastunud Villemit, kes võiks hakata kambris uuesti märatsema.

Taadremaa hooned magasid hääletult. Lauda taga taras mäletsesid kirevad lehmad. Üle põldude tuli suur valge koer lonkides teelahkme poole, ei haukunud. Kui peatati hobune, jäi ta mõni samm teest eemal seisma, kükitas maha ja vahtis liikumatult.

Metsavaht raputas Villemit õlast, see norises edasi. Kulus tükk aega ja vaeva, enne kui ta ärkas, ronis vankrist maha ja pussi taskusse peites hakkas kooberdama Taadremaa õue poole.

— Päris tõsi, Villem, homme minge ilusasti tööle! hüüdis metsavaht talle tanumasse järele. — Ajage elu ilusasti edasi, mis seal maksab jantida ja mängida.

Villem seisatas.

— Ah jantida ja mängida? küsis ta. — Enne ei tõsta meist keegi kätt ega jalga töö külge, kui vana-

mees pole hakanud palka maksma ega talu meile edasi andnud. See on meie ultimaatum! Ja kui see täidetakse, alles siis läheb töö lahti — igavese põrgumüraga!

*

Taadremaa õuest nähti vankrit maantee poole liikuvat. See oli seal Kaarli, kes asus teele alevisse lihuniku juurde, härjamöks vankri taga. Ta ei istunud vankris, vaid kõndis maas, ajades härga järel, kes polnud harjunud vankri taga käima ja puikles ahela otsas.

See oli lahja ja nuumamata härjamöks, karjast kinni võetud, küljed ja reied veel koos talvise sõnnikukarbaga, talikarv tükati seljas. Ta läks minema odava hinna eest, poolmuidu, nagu ütles Kaarli Liisile. Aga talus oli rahanälg, muud midagi polnud viia turgu raha tegemiseks.

Hädas oli Kaarli puikleva härjamöksiga, see tõrkus kõndimast. Ta toetas jalad vastu maad, tõstis vankri tagumise otsa lendu. Lõõg vedas ta kurgu kinni, ta langes põlvili, külili, ja nii lohistas teda vanker tüki maad edasi. Ent ta väsis varsti, alevik polnud kaugel, ja samal ajal, kui lihunik maksis Kaarlile kambris raha, sellid juba vedasid ta talli juurde, lõid talle kirvesilmaga otsmikule, tapsid ta. Ta tõmmati jalgupidi talli ette tala külge, ja mõne minuti pärast visati nülitud nahk Kaarli vankrile — nagu see oli ostukaubas.

Kui Kaarli jõudis lihuniku juurest tagasi koju, olid pojad kõik viiekesi eeskambris. Juhan viksis voodiveerel istudes saapaid, Oskar oli lauale laotanud oma uurimehhanismi ning urgitses selle kallal.

Isa astus uksest sisse, nööpis kuue lahti, ajas käe põuetaskusse ja tõmbas sealt rahakoti välja.

— Sähke, siin ta teil on! hüüdis ta erutatult. — Sähke, võtke!

Ta ulatas selle poegade poole, ja kui need pöördusid ta poole, nagu tahtes oma vaikimisega seda veidrat vaatemängu pikendada, viskas Kaarli rahakoti müntide kõlisedes keset kambrit põrandale.

— Võtke! kordas ta veel, hääle erutusest värisedes tugevamini. — Võtke kõik, võtke viimse sendini! Ja talu — selle saate kätte kevadel!

Poegade pilgud olid kiindunud põrandale visatud rahakotile. See oli suur ja punnis, lukk lahti, rauad irevil.

Hendrik tõmbas voodis lamades paar korda läbi sõõrmete hinge. Muud häält suures eeskambris sel hetkel ei kuuldunud. Ja keegi ei liigutanud enne, kui Kaarli läks tagakambrisse, jättes rahakoti põrandale.

Nüüd teisel päeval nähti Taadremaa nurmedel kündjaid ja äestajaid, kõik pojad olid tööl. Ilm oli ilus, muld kuum, puhanud hobused astusid jõudsaid samme.

1933

ARMULEIB

I

Ühel hommikul sõitis Nooremärdilt sulaspoiss Ott linna uuele töömehele järele.

Perekambris pühkisid tüdrukud juba hommikul nurga puhtaks, nihutasid oma kapid ja lauad kaugemale, sest sinna nurka pidi uus töömees oma kapi ja voodi asetama.

Kambrinurka kasides said tüdrukud suure hunniku rotimulda ning kujutlesid endamisi uut töömeest, keda nad polnud veel oma silmaga näinud. Perenaise jutu järgi ta pidi olema üsna rässakas mees, lesk, peremehele lähedalt sugulane, nimepidi vana Tõnn, nagu teda suu ees ja tagaselja kutsuti. Oma eluajal tal oli olnud üheksa ametit ja kümnes nälg. Tüki aega oli ta linnas restorani pidanud, aga kui need ettevõtted Vene sõja ajal kinni jäid ja elu üldse rööpast välja jooksis, lõi ka Tõnn oma viimased rahanatukesed läbi ja hakkas oma eluga igapidi hätta jääma, kui mitte öelda: põhja käima, ikka allapoole ja allapoole.

Kui peremees Juhan nädala eest linna sõitis heinaajaks töömeest otsima, kohtas ta tänaval vana Tõnni ja ütles talle:

— Juhata mulle mõni hea töömees, sina tunned seda linna paremini!

— Töömees . . . ? Töömees . . . ? kordas Tõnn mõttesse vajudes ja ütles siis südikalt: — Mullast olen ma võetud ja mullaks pean ma jälle saama — tulen ise heameelega tagasi maale elama. Vana Tõnn seisab sul risti ees, võta tema endale tööle!

— Tema imestas peremees. — Oled sa siis niikaugel . . .

Ta ei lõpetanud oma mõtteid, sest Tõnn heitis talle valusa pilgu, kuigi ta silmad hakkasid seejuures ebakindlaina vilama ja ta urises:

— Jah, olen niikaugel, et tahan tagasi maale tulla, neljakümne aasta pärast. Või arvad sa, et ma enam maatööd ei mäleta? Mäletan küll, sugulane. Olin seal omal ajal kõige vausam töömees!

Mehed vedasidki lõpuks kõik jutuotsad kokku ja Juhan palkas Tõnni tööle.

Kui Ott Tõnniga Nooremärdile jõudis, vaatasid tüdrukud köögiaknast uudishimulikult välja, et näha, milline on see oodatud uus töömees. Kui vana Tõnn pikkamisi vankrist maha kobis, sinitriibulised takused püksid ja saapakotad jalas, siis oli tüdrukutel pettumus suur, eriti Liisil, sest Ott ameles Minnaga, Liisi aga oli veel sõbrata.

Et töösulaseks palgati vana mees, see ei meeldinud ei Otile ega tüdrukutele. Nemad oleksid meelsamini näinud, et tema asemel oleks tulnud mõni tubli noor poiss. Seepärast tekkis nüüd otsekohe väike vimm Tõnni vastu ja teda nähti peamiselt ainult halvast küljest. Juba esimesel päeval nad pistsid oma ninad tema selja taga kokku ja irvitasid teda, leides ta olevat veidriku.

Vana inimene perekambris — mõne noore asemel —, see andis teistel ohata ja nohata. Ja see köri-

ses öösiti pimedas nurgas, nagistas oma laia voodit. Uni oli tal visa tulema, maatöö oli teinud ta kondid kangeks, lihased haigeks. Pöörles ühelt küljelt teisele, lebas selili, põlved konksus, õhuke vaip kõhnadel säärtel, põlvekondid teravalt nähtavad. Tihti ta ajas enda voodist üles, otsis käsikaudu söögilauda ja joogitoopi või käis pesuväel valge tondina kaevul joomas. Siis kobis jälle tagasi voodisse, põletas piipu, sügas ihu, haigutas ja kõneles mõne sõna endaga.

Näis, nagu oleks ta linnas kibedat nälga kannatanud, sest ta sõi väga isukalt, palju ja kaua. Ta pilgud jooksid ikka vilkalt toidunõudel, nagu hirmu tundes, et toit võiks enneaegu lõppeda. Ja söögilauda tulles neelatas ta suhu nirisenud sülge, teadmata, mida esimesena kätte rabada, mida rabamata jätta. Ott juba ammu suitsetas voodiserval, tüdrukud juba tassisid laua teisest otsast nõusid kööki, tema polnud ikka veel lõpetanud.

Talutöö oli Tõnnile alguses raske ja võõras, kuigi ta oli teinud ka linnas juba aastaid kehalist tööd. Hommikul tõustes ta ei saanud oma jalatseid nii ruttu korda kui teised. Peremees käis juba kümme ringi talli juures, tõi hobused välja, ajas neile rangid kaela, jootis rokatõrrel, rakendas rulli või adra ette — alles siis kobis Tõnn kambrist välja, pooleldi longates, keerutades veel lehttubakast plotskit, sinitriibulised takused püksid lotendamas. Sest kui tal endal tuli hobune aiste vahele rakendada, siis kulus selleks palju kallist aega: teised kadusid juba ammugi põllule, tolm tõusis juba äkkepulkade alt või pikk vagu oli lastud ümber laia nurme. Õues keerutab Tõnn ikka veel pomisedes rangiroomi, laseb rinnuli loogale, sajatab, et look laiali

õigunud, tõmbab ähkides rangirinnust, mis visa koomale tulema...

— Look nagu kaigas! pomiseb ta kirudes, et lohutuda oma saamatuses. — Põle siin riista ega asja!

Ent kui vana Tõnn pääses töö juurde, siis oli ta hoolas. Ta viilis hommikust õhtuni äkke taga, ei ajanud hobuseid märjaks, ei nüpeldanud neid arutult ega õelalt, nagu tegi seda mõnikord Ott südametäiega. Vana Tõnn oli kannatlik ning pika meelega, piitsa asemel ta kandis seljas lepamalka, millel veel lehed küljes. Nendega ta hirmutas hobuste kallalt parme eemale. Hobused juba tundsid tema kannatlikku meelt, nii et nad keskpäeval palavaga liikusid ainult vaevalt edasi ega pannud ohjaharudega hirmutamist tähelegi.

— Mis saab siis, kui tuleb sõnnikuvedu, heinaaeg, kuhjatõstmine, linaleotus?

See mõte ajas Otile hirmu peale. Kuid eks ta teadnud juba ette, et kõik vankrid jäävad laudas sõnnikuveol tema pöörata, heinakuhjad tema tõsta, linaleos mulistamine tema mulistada.

Liisi aga ütles parastades perenaisele:

— Miks te ei tellinud kevadel Kustit, keda mina tahtsin. Oleksime saanud korraliku töömehe! Tee mis tahes, aga õiget tööhimu ei ole meil kellelgi. Kas meie oleksime tööd kartnud? Töö oleks olnud mäda meie käes!

Laupäevaõhtuti muutus Nooremärdi perekamber ümbruskonna noorte kogunemispaigaks, kus tantsiti ja rämmati suure valgeni. Neil öil ei saanud keegi silma kinni, ei ees- ega tagakambris. Ja eeskambris lebas Tõnn oma sängiloksis, vaip üle pea tõmmatud, et sum-

mutada tralli. Mõnikord, kui kamber juhtus olema pime ja mõni külapoiss tuli kobades tema voodi juurde, et katsuda, kes seal magab, urises Tõnn talle pahuralt vastu:

— Mis sa siin käperdad! Tee, et sa minema saad!

Nii möödusid mitmed laupäevaõhtud ja Tõnn ei saanud sõbagi silmale. Ta pidi kogu aja kuulma kõike seda tralli ja trampimist, pillikisa ja poiste lärmi. Lõpuks ei aidanud nüüd muu nõu, kui et ta tegi järgmiseks laupäevaks oma aseme üles kambrilakka. Sinna kostis vaid summutatud hääli ja seal sai ta üsna rahulikult magada. Hiljemini ta magas isegi tööpäevade öil ülal kambrilakas.

Kuid sealt ülalt kihutati Tõnn siiski varsti tagasi kambrisse. Sest ühel lõunauinakul tal juhtus kambrilakas rumal õnnetus: ta oli suigatanud ja hõõguv piip oli kukkunud padjale. Kui peremees teda äratama tuli, tundis ta läilat suitsulõhna. Ta jooksis üles lakka: Tõnni padi suitses ja hõõgus. Polnud enam kaugel hetk, mil see oleks süüdanud kogu elamu. Peremees pildus hõõguva padja ülalt alla õue ja kisendas ehmunud Tõnnile:

— Et sa siit silmapilk kaod, sa raisk! Et sa kaod mu silma alt, raibe!

Nad ronisid mõlemad kambrilakast alla, kohkunud Tõnn ees, peremees sõimates järel. Tõnn vaikis süüdlasena ega püüdnud end sõnagagi vabandada, tehes endale kibedaid etteheiteid ettevaatamatuse pärast. Ta jäi rahulikult ootama oma õiget palka — äraajamist Nooremärdilt.

Kuid minema Tõnni siiski ei kihutatud, sest kibe heinaaeg oli algamas ja raskemad tööd kõik veel ees. Ei võidud tööinimest kergemeelselt minema saata.

Ent sel juhtumil olid siiski oma tagajärjed. Tagakambris leiti, et eeskambris on mürgeldamine lastud liiale minna, eriti laupäevaõhtuti, ja et sellele tuleb kord lõpp teha.

— Just nagu kõrts! urises peremees tüdrukutele. — Üks trall teise peale. Et me niisugust lärmi enam ei kuuleks! Tõnn peab nagu koer endale väljas aset otsima!

Järgmise laupäeva ööl valitses Nooremärdil hauavaikus. Küll ilmus sinna mõningaid külapoisse, aga kui Tõnn tare-esikus istus, valgeis alusrõivais, nägi ta, kuidas neid köögist välja hakkas tilkuma, paljad rinnaesised valendamas, harmoonikad kaenlas. Tüdrukud saatsid neid köögiukseni, köögiukselt alla tallini, tallist alla teeni. Sealt hakkas kõnekõmin veel enamgi kaugenema, koerad haugatasid siin ja seal, ulgusid, harmoonika hüürgas. Tüdrukud ei tulnud enam tagasi, vaid olid läinud ühes poistega külla.

Tõnn istus tüki aega üksi tare-esikus, käsi rinnal särgiaugus. Eeskamber oli vaikne nagu haud, võõras oli sinna sisse pugeda jumalaüksi. Nii oli see nüüd igal laupäeval: vaevalt lõpetas Ott söömise, kui ta ajas uued rõivad selga ja kadus; hiljemini kadusid ka tüdrukud, minnes Kure tallu kiigele.

Tüdrukud ja Ott mõistsid väga hästi, et nad pidid seda kõike tegema vana Tõnni pärast. Poleks eeskambris vana Tõnni, siis poleks keegi keelanud tantsimast. See teadmine hakkas tekitama üha kibedamat vihavimma Tõnni vastu, mida näis õhutavat eriti Liisi. Nad kõnelesid söögilauas ainult kolmekesi, ja kui Tõnn juhtus midagi ütlema, siis see jäeti tähele panemata. Nad mõnitasid ja pilkasid teda mõistu, nad ei sallinud enam Tõnni varjugi. Nad lakkusid lusikat, matsuta-

sid suud, jäljendades ja pilgates seega Tõnni. Matkisid ta puist kõnnakut, laulvat kõnetooni, ta kõnemurdeid. Iga päev viisid jutu piibuloole, naersid, turtsusid.

Oti ase tehti õhtul kobedaks, Tõnni oma jäeti puutumata. Ei osanud Tõnn enam mütsi pähe panna, kõndida, hobust rakendada, toolil istuda. Ikka pilgati, naerdi, mõnitati, ikka jälle pisteti kolmekesi pead kokku, sosistati, itsitati. Ei tohtinud Tõnn enam midagi toolile panna, kohe oli seda tooli mõnele kolmest hädasti vaja ja asjad pilluti põrandale. Inimene on sageli asjatult õel: hakkab ta kedagi põlgama ja kiusama, tihti tühise asja pärast, siis põlgab ja kiusab ta teda kaua, tõmmates ka teisi kaasa, õhutades ka neid tema vastu üles. Nooremärdil oli Liisi kõige selle kurja juur, ikka samal tühisel põhjusel, et Tõnni pärast jäi kevadel noorem poiss tööle võtmata.

Kuigi vaen ja kius sageli ei löönud lausa lõkkele, märkas Tõnn ometi ilmselt, et ta oli Nooremärdil ülearune inimene, vihatav ja põlatav.

Kui ta kord kesanurmel äestas ja neid mõtteid heietas, muutus ta närviliseks ja tusaseks.

— Kui mind siin ei sallita, kes keelab mind siis mujale minemast, mõtles ta. — Ega mulle siingi ilma tööta ivaraasu hamba alla anta — ükskõik, kus ma oma käed liikuma panen! Ja need mul, jumal tänatud, veel liiguvad!

Hobused kemplesid parmude käes aiste vahel ja kippusid jooksma. Neid tuli kinni hoida nagu tallitäkke, kes perudena lõhuvad.

Vana Tõnn aga mõtles edasi:

— Kui ei sallita, siis ei sallita. Ega minagi ole siin nendega kokku laulatatud.

Ta pidi ohjadega hobuste suid saagima, et loomi mitte lasta peruks minna. Need aga kemplesid edasi ega pannud tähelegi vana töömehe saagimist. See omakorda aga vihastas Tõnni veelgi enam: peatamise asemel ta tõmbas neile mõlemale äkki malgaga, ja nüüd hakkasid nad pool-joostes ringlema kesanurme kandilisel lapil. Lai tolmupilv jäi nende taha, äkked tantsisid, vana Tõnn sõrkis töllerdades järel.

— Mis narri ma siin mängin, ma ju võin minema minna, ässitasid teda mõtted lakkamatult. — Mis siis sellest on, kui ma minema lähen!

Ta oli välja kutsunud pahad vaimud: ta ei jõudnud enam hobuseid kinni pidada, need hakkasid lausa jooksma. Nad ei hoolinud enam rajast, vaid tormasid huisapäisa edasi.

Tõnn komistas ja kukkus äkke taha maha. Tal olid ohjad ümber käerandme ja ta hoidis neid kramplikult kinni. Ta peatas, kuidas suutis, aga hobused ei kuulanud enam ta sõna, vaid lohistasid teda mulda mööda edasi, nüüd juba lausa hullunud. Tüki maad nad vedasid teda niiviisi edasi, siis vabastas Tõnn ohjad peost ja perutajad kihutasid üksteise õhinal ilma Tõnnita kapjade välkudes edasi. Nad tegid suure kaare ja pöördusid siis kodu poole, lõõtsutades, puristades. Ja kui Tõnn enda tolmu seest üles ajas, olid hobused juba õueaia juurde jõudnud ja värava taha seisma jäänud. Sinna olid neile juba vastu joosnud peremees ja Liisi.

Tõnn seisis tüki aega oma väherdusel püsti ja vaatas altkulmu kodu poole, nagu kardaks ta sinna lausa avalikult vaadata. Seal nähti hobuseid rahustatavat, neile seljale patsutatavat. Ohjad kisti jalgade alt välja ja seati uuesti korda.

Tõnn läks kõmpsides kraavikaldale ja istus suurele kivile. Ka tema lõõtsutas ja ta süda tagus nagu rahutu raudvasar. Veel rohkem oli ta vihane kui ehmunud.

Õueaia taga pöörati hobused uuesti ümber ja Liisi tuli nendega tagasi nurmele. Nad ei perutanud enam, vaid olid täitsa taltsad, ja Liisi sammus nende järel nagu jõumees oma raskete ja matsakate sammudega. Ja ohjad püsisid ta peos tugevasti kinni nagu raudklambrite vahel. Pääsu ei olnud ei hobustel ega ohjadel.

Ta ei toonudki enam hobuseid tagasi Tõnnile.

Tõnn istus kivil nagu vari. Teda nagu polnudki seal olemas; ei vaadanud hobused ta poole, ei vaadanud Liisi, kuigi nad mitu korda temast üsna lähedalt möödusid. Lõpuks ta tõusis üles ja kõmpis mööda kraavikallast alla kodu poole.

See lugu andis söögilauas jälle mitmeks ja mitmeks päevaks pilkamist, naermist, turtsumist.

Ei lastud teda siiski minna ega antud talle palka kätte, sest kesksuvel oli raske uut töömeest asemele leida. Küll sõitis ta pühapäeva hommikul linna, tuju räbal; lonkis ja otsis sealt endale uut kohta. Talle antigi lootusi, et lähemal ajal vabaneb linaaitade öövahi koht, et tal on selle saamiseks väljavaateid.

Esmaspäeva lõunaks tuli Tõnn siiski Nooremärdile tagasi, kuigi vastu tahtmist, sest meelsasti oleks ta jäänud kohe linna. Tööolud linnas olid aga viletsad. Tuli jälle Nooremärdil jätkata seda virilat elu. Nad olid nagu neli veohärga töölepingu põhjal terveks suveks endid ikkesse sidunud; raske oli selle küljest enneaegu vabaneda.

Kui tuli rukkivedu, tegi Tõnn nurmel koormaid. Siin teda tabas väike õnnetus, sest noore hobuse edasi

nihkudes Tõnn kukkus ülalt koorma otsast maha. Oigas selili kõrres ja vaatas abiotsivalt Otile, kes seisis ta juures püsti, hark peos. Kogu ta keha oli valu täis, ta ei julgenud seda liigutadagi. Talle tundus, nagu ripuksid ta käed ja jalad elututе tompudena keha küljes.

Lebas hakkide vahel maas, pea vaos, silmad pärani, põsilt kadunud viimne veretilk. Ott vaatles teda tükk aega liikumatult ega märganud talle abi pakkuda, teda istukile tõsta, vankrisse asetada ja koju viia. Tükk aega lõõtsutas ja oigas Tõnn abitult ta ees, siis ta katsus end liigutada, hakkas kõike kurja kiruma ja upitas enda suure vaevaga istukile. Ta katsus oma puusaluid ja sääreluid, mis näisid olevat kümneks katki murdunud ja valutasid, kuid tõeliselt osutusid siiski terveks.

Hädavaevu ajas Tõnn enda viimaks jalule, hõõrus valutavat puusa ja selga, mida ta ei suutnud enam sirgu ajada. Temast ei saanud siiski enam koormategijat, nad viisid koorma poolikuna koju ja Tõnni asemel saadeti Liisi nurmele. Tõnn heitis nüüd voodisse, vireles mitu päeva kodus, hääl hädine. Või ta aitas köögis perenaist, valvas tema supipada, kohendas tuld, keris lõnga, paikas karjapoisi pastlaid. Selg ja ristluud valutasid, olid paistetanud, käega puudutamisel lõi ihu nagu elavat tuld täis.

— Vaata õige, perenaine, ole hea inimene, mis mu seljal päris viga on, ütles ta. — Valutab ja pakitseb; ise ma ei näe — on ta sinine või punane . . .

Ta läks eeskambri ahju juurde, tõmbas selja paljaks ja näitas valutavaid kohti.

— Sinine, ütles perenaine. — Siit ristluude kohalt on lausa sinine, nagu ussipaistetus.

— Või sinine, imestas Tõnn. — See võib mulle

surmahaiguseks saada. Ma pean küll linna sõitma, nii arsti kui rohtu otsima.

Ta sõitiski linna, kõige vanema ja laisema hobusega, kes ei kartnud autot ega olnud peru. Ta käis ka jälle linaaida öövahi kohta vaatamas, mis pidi vabanema nädala pärast. Ta leppis selle väikese palgaga ja sai kohakese endale.

Ta magas veel mõned päevad Nooremärdil voodis, selg määrdest kollane, haisedes Liisi ütluse järgi nagu tõhk. Eeskamber oli vänget lehka täis, ei võidud ninagi lahti hoida. Ott koguni läks ööseks kuuri alla magama.

— Vana hakkab surema! naeris poiss ja mõtles: — Raibe toodi maale kärvama, hakka veel teda kuumal ajal matma ja vedama . . .

Ent Tõnn ei surnud siiski. Ta ajas enda neljandal päeval voodist üles, istus pingil, kõndis õues — longates.

— Ei saa minust enam eluinimest, kaebas ta. — Sandiks võin jääda, nagu arst arvas. Võin põdeda mitu aastat, aga endist tervist ei saa ma enam kunagi tagasi!

Järgmisel päeval sai Tõnn oma palga kätte. Teiste keelust hoolimata hakkas ta jalgsi linna kõmpima, komps seljas.

— Küll jõuan pärale, kas mul nüüd aega vähe! ütles ta. — Lähen samm-sammult, talu-talult, mihklipäevaks saan ikkagi linna. Et teile mitte enam risuks ja tülinaks olla!

Läks komberdades läbi küla, kasemalakas peos, koerad murdjatena ta ümber sagimas.

Metsa jõudes kiirendas ta otsekohe sammu, siin ta enam ei longanudki . . . Siin polnud vaja teeselda lon-

kamist, sest ta tervis oli kõigiti korras. Ta tõttas rõõmsasti linna, sest juba homme õhtul tuleb tal minna linaaida juurde öövalvele.

Ta võttis jalad paljaks ja kiirendas sammu.

II

Kuigi vana Tõnn lahkus Nooremärdilt enne mardipäeva, kuna ta elu muutus seal vastikuks ja talumatuks, ei tähendanud see veel sugugi seda, et nüüd ta suhted ka edaspidiseks on Nooremärdiga lõplikult katkenud. Paari aasta pärast ta toodi suveks jälle maale — öövahikoht oli tal käest juba ammugi läinud —, sest üks töö ajas pakilt teist taga, töökätest aga oli maal suur puudus. Kuigi Tõnni tööjõud nüüd oli jäänud veelgi kasinamaks ja napimaks, tuli sellega siiski leppida, sest teati, et see polnud Tõnni laiskusest, vaid tema vanadusest ja jõuetusest.

— Mulle on see Nooremärdi lausa kallis, nagu oleks ta mu oma sünnikodu. Aga eks ma ole samast Nooremärdi soost ja suguvõsast: siin sündis ja kasvas mu vanaisagi üles. Ühed Toomad oleme ju kõik, nii nimelt kui verelt. Mina aga olen nii üksi maailma jäänud, muud kodu mul enam ei olegi kui Nooremärdi . . . Küll lööme käed töö külge, nii et raksatab.

Nii veeresid aastad aastate järel. Kevaditi toodi vana Tõnn Nooremärdile, sügiseti viidi ta jälle linna tagasi.

Kui Nooremärdi Juhan jälle kord linna sõitis ja sadamasse jõudes jäi kai äärde suuri välismaa laevu vaatama, kuulis ta endale kedagi selja tagant lähenevat. Kõige esimesena jõudis ta juurde läheneja pikk vari kai

laudpõrandal, selle järel vilets ning nõrk vanamehe kurguhääl.

— Kanäe, Joannes linnas! Nooremärdi Joannes . . . ! Ära märkisid silmad, et Joannes, sugulane . . .

Ning Juhani juurde kõmpis ühes oma pika vibaliku varjuga vana Tõnn, üsna viletsasti ning räbalalt riietunud, paigatud tuhvlid paljaste jalgade otsas. Ta lõuale oli nüüd kasvanud ümar habemevõru, üleni kuluhall.

— Tere koa! hüüatab ta rõõmsasti ja pistab Juhanile oma kuivetunud käe naerdes pihku.

— Tere, tere, vana Tõnn! hüüatab Juhan talle sõbralikult vastu. — Või näe Tõnn, ei tahtnud enam tundagi, niisuguseks saksaks oled vahepeal läinud!

— Või saksaks! kõhistab Tõnn oma habemesse. — Saksaks neh! Aga mida sina siin sedasi kai peal piilud, kas tahad türgi laevale madruskiks karata?

Juhan tunnistas teda teraselt ja leidis, et Tõnn on jäänud selle paari aasta jooksul väga vanaks ja viletsaks.

— Mis sul siia linna asja on? päris Tõnn uudishimulikult. — Kas tulid jälle töörahvast otsima?

Peremees vaatas teist silma pilutades mõtlikult küsijale.

— Kas hakkame kaupa tegema? küsis Tõnn. — Olen vaba mees ja tuleksin jälle heameelega Nooremärdile.

Juhan peaaegu võpatas neid sõnu kuuldes. Tema oleks täna tõepoolest mõne tööinimese kaasa viinud, kuid Tõnni enam mitte, see oli talle juba esimesest pilgust enam kui selge. Tõnnil on juba oma seitsekümmend aastat turjal, temast pole enam maatöölist.

— Ei ma taha seekord ühti töörahvast, seletas Juhan. — Oli muidu teisi asju ja põhjusi tulekuks.

— Arvan, et istun siiski sinu vankripäras, kui sa õhtul välja sõidad, kõneles Tõnn. — Suitööd on pakilised, siin ei saa töökätega kokkuhoidlik olla.

Ta võttis mitu korda sama jutu üles, üsna tungivalt.

— Eks sulle siiski mõni töökäsi kulu ära, Joannes. Mina krapsaksin sulle tõesti heameelega appi, nii sugulase poolest ... palgast ja rahast pole juttugi ... kargan sulle naasama appi ... sugulase poolest ... Meie ju ühed Toomad ja Nooremärdi kännust ...

Ent kui Juhan õhtul linnast välja sõitis, ei istunud Tõnn siiski tema vankris. Ei Tõnn ega keegi teine. Ta sõitis üksi. Suure tegemisega oli ta vanamehe endast lahti raputanud ja linna maha jätnud.

Mõne päeva pärast hakkas hall mehekogu külateelt Nooremärdile lähenema. Kui koerad talle suure kisaga vastu jooksid, rauges nende kurjus otse suutäiekaupa, ja varsti nad lähenesid sõbralikult saba liputades teekäijale.

— Kas sa usud või ei, aga see on vana Tõnn, kes sealt tuleb, näe! näitas Mari käega alla teele.

Tõnn jõudis käbedasti õue, astus kambrisse, teretas kõiki kättpidi ja oli väga lõbusas tujus.

— Tulin õige sugulasi vaatama, ütles ta ja istus pakutud toolile laua juurde. — Muid sugulasi mul nagu enam ei olekski: kes on rikas ja uhke, see ei näe mind, kes aga on vilets ja kehva, seda jälle ei näe mina.

Ja ta kõhistas kestvalt naerda oma nalja üle.

— Ah kuidas ma elan? küsis ta. — Kunas ma olen haletsenud ja aiatanud! Elan ikka päevast päeva. Eile õhtul võtsin jalad selga ja tulin maale: mul on siin väike ärigi ajada!

Ta laskus teisele küljele, ajas käe püksitaskusse ja kiskus sealt välja mingi kuldasja.

— Müütan lipuvardanupse, äri läheb korralikult, üksainus jäigi järele. Õieti jätsin selle meelega müümata ja tõin ta nüüd perenaisele.

Ta ulatas ilusasti treitud ja ülekullatud nupu Marile.

— See maksab viiskümmend senti, ütles Tõnn. — Kuid ega ma sinu käest midagi taha, annan selle sulle kingituseks. Päris tõsi, sinu käest ma ei võta sentigi.

Võis arvata, et lipuvardanupu kinkimise pärast Tõnn seekord oli tulnudki Nooremärdile. Ometi olid siin Tõnnil hoopis teised põhjused varuks. Sest kui Tõnn oli oma külajuttude kõnelemise lõpetanud, läks ta õue kõndima, libises siis rehalasse, tõi sealt kirve ja asus tanumaväravat kohendama, mis oli lagunemas ja raskesti avatav. Sest seda tuli pori mööda tõugata nagu igavest rasket saadu ja selline värav pidi perenaisele iga päev suureks nuhtluseks olema.

Kui värav parandatud, haaras Tõnn kirve kaenlasse ja hakkas aiaäärt mööda alla soo poole minema, raiudes seejuures mõne pehastunud rooviku asemele uue lepalati või pistes viltuvajuvale teibale toe alla. Ta oli end niisiis ise tööle rakendanud.

— Kust Tõnn äkki siia ilmus? kuulis ta järsku mehehäält selja taga.

Küsija osutus Juhaniks.

— Tere! rapsas Tõnn talle ruttu vastuseks. — Tulin, ristipoeg, tulin. Võtsin äkki jalad kaenlasse ja lipsasin linnast välja.

— Või ristipoeg! imestas siis Juhan.

— Seda sa ju oledki, kinnitas vana Tõnn. — Minu nimi on selles asjas kirikuraamatussegi kirjutatud.

Juhan pigistas ühe silma kinni ja vaatas tükk aega vanamehele otsa.

— Või ikka vedas enda linnast välja, mõtles ta. — Ja kohe kirves kaenlasse ja kopliaia kallale.

— Parandasin esiteks perenaise õueväravat, seletas Tõnn. — See jooksis pori mööda nagu losinal, ära tapab naise niimoodi. Nüüd tõuka üheainsa sõrmega nagu kerget pilbast . . .

— Nii! Või üheainsa sõrmega . . .

— Siis hakkasin aiaveert mööda siia alla kõmpima . . .

Mis see Juhan piilub teda nii salapäraselt pilusilmi? Mis kipitab ta südamel? Aga siis ütles Juhan:

— Kui sul aega oleks, Tõnn, sa võiksid meile mõneks päevaks appi tööle jääda.

Tõnni nägu lõi naerule, ta silmad läksid niiskeks, ta pooleldi avatud suu hakkas suurest sisemisest liigutusest värisema.

— Miks mul aega ei ole, kallis ristipoeg, ütles ta. — Aitan teil kõik viljad salve panna ega taha selle eest sentigi palka. Mis mul vanainimesel palgast! Mis ma selle rahaga enam teen! Hakka veel enne surma testamenti tegema ja sugulasi tülli ajama!

Nii jäigi vana Tõnn Nooremärdile tööle, ja õieti see oligi tema tahe, kui ta linnast siia saabus. Ta elu oli ju linnas viimaseil aastail väga raskeks läinud, ta oli end elatanud vaid juhuslikust tööst. Seda leidus aga väga vähe ja tal tuli tihti rasket puudust kannatada, nälgida päevade kaupa. Ta oli pidanud mõnikord isegi kerjama, salaja, sest muidu oleks teda oodanud politsei protokoll. Tihti talle oli antud nõu, et ta lasku end paigutada vanadekodusse, kuid selle mõttega Tõnn ei suutnud leppida. Ta ju teadis, kuidas elavad mõned ta endised tuttavad neis viletsusekarpides. Ta tahtis olla niikaua vabaduses, kui see tal üldse võimalik. Lin-

nast maale tulles ta lootis tööd leida Nooremärdilt, kuigi ta polnud enam mingi töömees, sest tal oli seljataga juba seitsekümmend pikka eluaastat.

Ta polnud tõepoolest enam endine Tõnn, kes siin mõne aasta eest tööd liigutas. Isegi kergemad tööd käisid tal üle jõu, kõnelemata raskeist vikati-, labida- ja viglatöist. Ta polnud seepärast enam kuigi nõudlik, leppis iga sõna ja olukorraga. Ta hakkas isegi tahtma, et talle antaks toit kausikesega eraldi, et mitte süüa perelauas.

— Las ma jusin pealegi omaette pinginurgal või köögis. Vanal inimesel vanad ja halvad hambad, mul läheb palju aega, enne kui ma söögist jagu saan!

Kui ta kord köögis nõnda omaette sõi, kuulis ta perekambrist laua juurest sööjate juttu, mis pani teda kohkuma.

— Pole tast enam asja midagi! kõneldi seal. — Vanaks jäänud!

— Vanaks jäänud jah, arvas ka Juhani hääl. — Ei ole enam mõtet teda pidada!

— Las ta olla pealegi, vähemalt sügiseni! kaitses Mari. — Sügiseni ta võiks siiski jääda.

— Mis tast sügisenigi pidada? küsis Juhan. — Mis ta muidu leivast raiskab, kui ta seda enam ära ei teeni!

Vana Tõnni hing jäi kinni, ta käed hakkasid värisema.

Siis ütles peremees Pärdist sulasele:

— Pärt, kas sa lased ta maha või pood üles?

— Lasen küll, vastas sulane. — Miks ma ei lase.

Siin pidi küll tegemist olema mingi eksitusega, sest jutt ei võinud olla temast. Ja suure kergendustundega kuulis Tõnn, et eeskambris kõneldi vanast koerast.

Teadagi, et koerast ja mitte temast. Ja Tõnn jätkas rahulikult oma leivakannika näsimist.

Ning sellest päevast peale, mil lepikust kuuldus püssipauk, jäi koer kadunuks ega istunud enam söögiajal Tõnni põlvede ees ega anunud temalt oma näljaste pilkudega toiduraasukest. Aga kuigi koer oli teda seni oma pealekippumisega pahandanud, tundis Tõnn nüüd temast suurt puudust. Igal söögikorral tuli koer talle meelde.

— Kuule, Tõnn, hõikas kord teda Juhan.

— Jah, ristipojake!

— Lugu on niisugune, et... pärast lõunat me sõidame metsa palkide järele. Arvasime nii, et karjapoiss tuleks meile sinna appi ja sina läheksid täna tema asemel karja...

Tõnn vaikis. Ta lõi pilgu maha. Ta mõtted hüppasid mitmesse kaarde. Ta pomises midagi enda ette, sest talle ei meeldinud see peremehe käsk.

Kas pidi ta küsima, miks võetakse karjapoiss tema asemel tööle? Mis sellest küsida! Teadagi, mispärast! Karjapoiss on temast agaram ja tugevam, tema, Tõnn, muutub ülearuseks nagu see vana koer, kes hiljuti maha lasti.

— Heake küll, nõustus Tõnn. — Ju ma siis lähen täna tema asemel karja.

Ning Tõnn mässis oma jalad põlvini kinni, vabastas laudas lehmad lõast ja lonkis tanumast alla karjasoo poole.

Sellest päevast alates juhtus tihti, et karjapoiss võeti tööle ja Tõnn saadeti karja. Sest karjapoiss kippus heameelega raskema töö juurde, kuigi oli alles kolmeteistkümne-aastane.

Mõnikord Tõnn tundis end hommikuti päris haiglasena ja oleks meelsasti edasi voodisse jäänud, aga ajas enda siiski üles. Ta ei võinud töölt ära jääda, sest mida oleks siis pererahvas öelnud? Ta taipas ju ise väga hästi, et temal oli tööd kasinasti, et temaga ei olda täiesti rahul. Kui ta aga jääb otse voodisse, siis ta võidakse tagasi linna viia. Ja mida hakkab ta linnas tegema?

Juba lähenes sügis. Tõnn oli ikka veel Nooremärdil. Ta nukitses nüüd siin mitmesugust tööd, ent mida tehakse temaga talvel? Hobusemeest ree taha temast ei saaks, selleks pole ta enam suuteline. Ühel päeval ta käed jäävad seisma, töö lõpeb, ja siis tal tuleb tagasi linna kõmpida. Ent ta tundis hirmu linna ees. Kust saab ta seal iva hamba alla?

Ta jäi tihti nukralt tükiks ajaks istuma ja oma raskeid mõtteid mõtlema. Ta tahtis sellest asjast Juhaniga kõnelda. Ning ühel päeval ta patsutas Juhanile õlale ja ütles:

— Kallis sugulane! Talv tuleb peale ja ma hakkan nägema, et mu töö saab otsa. Ma ei taha aga tagasi linna minna, ma jääksin heameelega maale, siia Nooremärdile. Vaatasin ja takseerisin järele: teil on sauna kõrval tühi tuba, luba mind, ristipoeg, talveks sinna ulualla pugeda.

Juhanile ei jäänud tähele panemata, et Tõnn teda üha sagedamini hakkas kutsuma kalliks sugulaseks ja ristipojaks. Ta märkas samuti, mis oli selle õrnuse põhjustajaks: hirm oma vanaduspäevade ees.

— Sel saunakambril pole ju ahju, vastas talle Juhan. — Seal lööb külm su talvel lõhki nagu aiateiba.

— Mis sellest ahjust, arvas Tõnn. — Seal on siiski mingisugune ahjutaoline kivihunnik olemas. Ma pa-

randan selle ise ära, nii et ta tuld laseb teha. Küll ma selle ise ära parandan, kallis ristipoeg.

— Pole seal õiget lagegi peal, jätkas Juhan laitmist. — Seal sa küll talve mööda saata ei saa. Sinna sa lähed ja sinna ka sured, ega su tervis rauast ole!

— Küll ma parandan ka laekese, kallis Juhan, veenis Tõnn edasi. — See mul väike asi, saagi ja kirvest ma ju ei karda!

Niisugusele mõttele seisis aga Mari risti vastu. Mari oli siira sõnaga inimene, kes ei mõelnud sellega midagi halba, kui ta mõnikord teistele kõik oma arvamused lausa alasti ette tõi. Tema ütles nüüd ka Tõnnile, ilma et oleks tahtnud tema vastu eriti karm või õel olla:

— Kulla Tõnnike, ära sa meile küll sedaviisi kaela jää! Mine ikka tagasi linna. Linn peab sinu eest hoolitsema, ta on ju seda isegi kohustatud. Tööinimene sina enam ei ole, oma leiba sa enam ära ei teeni. Kui sa jääd maal meie kaela, siis ei aita sind viimaks enam ka linn ja . . . kaua meie sind aidata tahame . . . Meie tahtmine võib kord ka otsa lõppeda.

Ta kõneles halastamatut, varjamatut tõtt. Ta polnud kaugeltki karm, ta soovis seega vanale Tõnnile vaid head, — et ta läheks tagasi linna, kus ta on elanud üle neljakümne aasta.

Ta karmid sõnad aga kõmisesid lakkamatult Tõnni kõrvus edasi:

— Sina ju ei ole enam tööinimene . . . oma leiba sa ei teeni enam kunagi ära . . . Mine tagasi linna . . .

Tõnn patsutas jälle Juhani õlale, nurus sauna kõrval asetsevat kambrit endale talikorteriks.

— Kallis sugulane . . . Ei ma jää teile jalgu midagi . . . Küll ma veel elan ja olen ja teenin oma suutäied tasa.

Juhan oli õrnema südamega kui Mari. Ja et Tõnn oli tõepoolest tema sugulane, hea ning rahulik inimene ja hoidus kõigiti talu poole, andiski Juhan talle lõpuks loa, et ta võib saunakambri talveks enda jaoks korda seada.

III

Ristikuädalal hoidis sea- ja hanekarja sulaspoiss Nikolai, pikk ja turjakas poiss, kes oleks pidanud karja asemel soos vikati otsas higistama. Tema aga vedeles seakarjas, nagu oleks tal mõistus kasin või nagu kardaksid ta kondid tööd. Nikolai oli oma käed kesanurmel marlimähistesse mürtsutanud: üks enneaegu plahvatanud kivilaeng oli löönud ta suu ja silmad tuld täis ja paisanud ta verisena väljakangutatud kivi kumerasse auku.

Ilm oli läpatavalt vaikne, päike põletas kesktaevas, haududes äikesevihma. Nikolai nõjatus vastu rõugunurka, ta marlisse mähitud pea oli ümar nagu nui. Ta vaatas oma ainukese vaba ja terve silmaga rukkivälja poole, mille taga tumeroheline pihelgasalk lõi juba marjakobaraist punetama. Sealsamas pihelgasalgu taga immitses sammaldunud katusega elamu korstnast halli suitsu, virvendas uus laudakatus, laulis kukk ja perenaist kuuldi kurikaga pesukünal kopsivat.

Haned lähenesid selja tagant Nikolaile ja kõnelesid temaga, pead tema poole sirutatud. Ning varsti olid nad ta vestiräätsa kallal.

— Kõtt! hirmutas neid Nikolai.

Haned kaagatasid, põgenesid eemale.

Kuum heinakuu lõõsk kippus vaibutama Nikolaid. Ta istus kui nukk, pea nõksatas aeg-ajalt alla. Oli siginenud pakitsev vaikus, mis tundus pahaendelisena

ja mis võis lõppeda vaid äikeseplahvatusega. Juba nähtigi läänest pilvi kerkivat, esialgu väga kaugeid ja väikesi, paigalpüsivaid; aga nad nihkusid siiski pikkamisi lähemale, nende kiirus üha suurenes, nad muutusid mustadeks rünksagarateks, mille kõrgemad kihid olid pimestavalt valged.

Ka vana Tõnn nägi oma saunakambri künnisel istudes neid ähvardavalt lähenevaid pilvi. Need tegid talle tõsist muret, sest pärast plahvatusõnnetust Nikolaiga oli Tõnn võtnud need mõned ülejäänud kivimürakad kesanurmel enda hoolde. Ta käis seal juba ligi kaks nädalat auke puurimas, toksides nende kallal nagu mõni vigane rähn. Ta ju otsis endale tööd ja kopsimist, kust seda aga andis leida. Ta ei tohtinud teistele muljet jätta, et ta on talus liigne söödik, kuigi ta elas nüüd saunakambris ega puutunud seal kellelegi ette. Kuid süüa vajas ta siiski ja süüa ta viis endale sinna kolm korda päevas.

Nüüd olid hiigelmürakaile kesanurmel augud sisse puuritud ja nad ootasid vaid laenguid.

— Aga nüüd võib vihma tulla, augud täis sadada. Ilm võib pikemaks ajaks sajule minna, mine ja lõhu nad siis veel lõhki!

Ta kobis saunakambrist välja ja otsis perenaise tagakambrist üles.

— Kus need kivirohud on, perenaine? küsis ta.

— Missugused kivirohud? päris Mari imestades.

— Need kivirohud ikka, vastas Tõnn. — Sadu ajab üles, ma katsun kivid enne lõhki lasta.

— Sina? imestas perenaine.

— Mina neh!

— Sina mõni kivilõhkuja! Vaata, kui lendad õhku ühes oma kividega!

— Mina mitte, kivid küll! suurustles Tõnn.

Ta nägi ülal kapi otsas sinist paberkotti ja teadis, et selles on kloorkaali. Ta tõstis koti maha ja küsis perenaiselt suhkrut. Siis hakkas ta neid sealsamas tagakambri söögilaual usinasti segama.

Mari vaatas seda vähe aega vaikides pealt.

— Nikolai laskis endal näo ja käed lõhki, ega sinagi sealt terve nahaga tagasi tule, mõtles ta, kuid ei lausunud sellest sõnagi. Ta nägi isegi mõttepilti, et laeng plahvatab enneaegu, kivimürakas lendab tükkideks ja matab vana Tõnni suitsu- ja mullapilve. Aga tema mõtted ei jäänud sellele kauemaks peatuma, just nagu poleks olnud üldse tähtis, mis Tõnniga kivide juures juhtub.

Kuna vihm ähvardas kaela tulla, hakkas Nikolai oma karjaga kodu poole nihkuma, et tarvilikul korral ulualla pääseda. Varsti teda hakkaski taga ajama must, kohisev pilv, ähvardades ta matta oma sinise, raske tinakaane alla.

Nikolai ajas oma loomad koju. Kui ta jõudis ukse ette, nägi ta, et tare uks oli lahti ja tossuaugust imbus suitsuvine räästa alla: tares küdes leivaahi.

Taevas juba tümises ja kärkis, pikne pimestas ähvardavalt silmi.

— Nüüd alles saame vihmasauna, ütles Nikolai perenaisele, istudes uksepakule.

Äkki kostis eemalt tare tagant tugev mürts, mis pani vana tare pehkinud palkseinad võpatama.

— Mis see siis oli? küsis Nikolai. — Vanamees?

Pikne pimestas uuesti sünge tare ja sellele järgnes vihane kärgatus lagipunktis. Ja ka tare taga lendas selle järel uus kivimürakas puruks.

— Nüüd ta on leidnud paraja aja kivilõhkumiseks, urises Nikolai, vaadates oma mähkmeis käsi, millede haavad täna tunduvalt valutasid.

— Jooksis teine natukese aja eest kambrisse ja kirus, et nüüd paneb vihm ta töö seisma ja ajab augud vett täis. Rabas ruttu rohtu teha ja lubas kivid enne vihma puruks lasta.

— Aga kust ta püssirohtu sai? päris Nikolai.

— Mis püssirohtu? imestas Mari. — Ta võttis seda teist.

— Mis teist? Kloorkaalit?

— Jah, seda kaalit.

Nikolai pistis äkki kiruma.

— Seda põrgulist küll! Nüüd ta laseb enda täna tõepoolest tükkideks, see kuradi vanamees, seda me saame kõik oma silmaga näha!

Mari valged hambad naeratasid läigatades.

— Kas ta võttis ka suhkrut? küsis Nikolai endise ägedusega. — Kas sa nägid?

— Võttis, vastas Mari. — Ütles veel, et segan ta kange nagu vanakurja kõhuvalurohu, muidu ei löö neid kivimürakaid puruks. Võttis ikka kaks lusikatäit kaalit ja ühe suhkrut. Ikka kaks ja üks, kaks ja üks!

— Tulisem saadan! kirus Nikolai. — Siis ta lendab pilvedesse kogu oma kaadervärgiga! Tuleb ta kesalt kättpidi koju tuua nagu rumal laps, kes ei tea, mis ta teeb! Alles aru vanamehel! Minu silmnägu ja käed on sodiks tehtud, nüüd tahab temagi teise ninatäie saada!

— Las ta saada pealegi, kui ta ise nii kangesti tahab, urises Mari.

Ilm muutus hämaraks ja kurjakuulutavaks, pilved ronisid päikese ette, katsid selle kinni. Valgus, mis alla langes, sarnanes õhtueelsega: oli kollakashall või ro-

hekaskollane ja väga nõrk. Nikolai astus lävelt tarre ja tõmbas ukse kõvasti kinni.

Müristamine muutus ägedamaks, taevas torises vahetpidamata, kärgatus näis rebenevat kümneks osaks ja need osad jooksid laiali taevalaotuse alla, koondudes taas kaugelt tagasi tulles pea kohal uueks kõrvulukustavaks prahvatuseks. Tare oli pime, tuli ahjus kustumas, väikesest nõestunud aknast immitses vaid nõrka valgust.

Veel ei saabunud vihmapagin, ja vana Tõnn jätkas eemal kesal oma tööd. Üks mürts järgnes teisele, nagu oleks seal kahuripatarei tulistamas.

See oli jube ning äge võitlus maa ja taeva vahel. Vaevalt oli kõlanud hirmus kärgatus ülalt lagipunktist, kui vana Tõnn vastas sellele tare tagant kesalt veelgi suuremaga; kahevõitlus nõrga inimese ja vihase looduse vahel, ülbe võitlus tule ja surmaga.

— Oh sa jumal küll! oiatas Mari.

See võitlus maa ja taeva vahel tundus võikana. Nikolai, kes oli juba vigastatud neist ohtlikest relvadest, seisis tare nurgas peaaegu kangestunult.

— Vanamees on hull! urises ta sealt.

Mari oli hakanud kolde süte kumal leiba kastma, tema vaikimine tundus ebaloomulikuna. Üksikuid raskeid raheteri hakkas vastu lauda laastkatust rapsama.

— Ei ole midagi teha, ütles Nikolai, — vanamees tuleb ära tuua. Ta on jaburaks läinud. Kui ta täna kloorkaaliga puruks ei lenda, siis hakkan küll imesid uskuma. Niisuguse kange kloorkaaliga ei oska vilunud meistergi ümber käia, siis veel niisugune poologar vanamees! Tema koht oleks juba ammugi soojas ahjukapis priileival!

Mari jätkas vaikides taigna sõtkumist. Ta tugevad kämblad kadusid kordamisi sitkesse taignasse ja kui ta nad välja tõmbas, nätsatasid nad. See oli tükil ajal ainukeseks hääleks hämaras kambris.

Äkki kostis tugev raksatus, tugevam kui ükski senine. Ja see raksatus tuli tare tagant kesalt!

Nikolai hüppas puupakult püsti, et kesale joosta. Kuid nüüd hakkas nagu luukide avanedes jämedat vihma alla noolima, ühes tormiga ja üksikute suurte raheteradega. Tuul paiskas tareukse pärani, näidates redusolijaile lagedat õue, mida äkiline pagin hakkas üle ujutama ja mis muutus otse rahutuks järveks.

See oli ränk sadu, millele ei näinud lõppu saabuvat. Torm sarjas ja murdis puid, lõi oma tugeva nähtamatu turja räästa alla, ähvardades selle lendu tõsta ja laiali paisata nagu tühise mängukanni.

Tare taga kesamaal oli jäänud kõik vaikseks. Ka äike oli saavutanud oma haripunkti ja hakkas mõõnama. Ta hakkas taanduma itta, nagu oleks ta siin juba lõpetanud oma vajaliku töö ja muutunud ülearuseks. Päike rebenes pilve tagant välja, tuul vaibus täiesti ja maa hakkas niiskusest ja soojusest aurama.

Mari tõmbas söed niiske luuaga ahjust koldesse, pani lõukaukse kinni ja läks kambrisse. Suurel söögilaual nägi ta kimbu süütenööri, kloorkaalit ja tambitud suhkrut. Laud oli pulbrist valge, sest vana Tõnn oli siin äsja kiirustanud.

Aga kuhu jäi Tõnn nii kauaks? Tare taga kestis ikka veel endine vaikus edasi, juba otse valusana tunduv vaikus.

Mari lõi veel kord pilgu lauale, kus vedelesid süütenöörid ja kloorkaali. Ta muutus rahutuks, ta mõtted hakkasid närvitsema. Teda hakkas valdama hirm.

Aeg-ajalt kuuldus väljast eemalt tüminat, kuid see ei tulnud tare tagant kesalt.

Mari ruttas tarre.

— Nikolai! hüüdis ta.

Nikolai oli istunud kolde ette ja jäänud müüri kõrvale tukkuma. Nüüd virgus ta kohe Mari hüüde peale.

— Kas Tõnni pole ikka veel näha? küsis ta, erutust varjata püüdes.

— Ei! venitas Nikolai.

— Mida see tähendab? kohkus Mari. — Kuhu ta jääb ometi nii kauaks?

Nikolai tõstis marlisse mässitud käe üles, nagu oleks ta tahtnud kukalt sügada. Tema sai nähtavasti alles nüüd oma mõtted pärast virgumist jalule.

— Seda küll . . . ta oleks pidanud juba ammugi tagasi olema. Kas ma kaua magasin? Kas vanamehega mitte mõni — õnnetus . . . !

Ta hüppas jalule.

— Õnnetus? kordas Mari hirmunult. — Mine vaatama! Jookse! Mis ta jändab nende kividega! Kas ta ei oska oma käsi paigal pidada!

— Jah, ma jooksen vaatama, ütles Nikolai. — Kuradi Tõnn niisugune!

Ta ruttas tarest rehalasse ja tõukas kesapoolsed väravad lahti. Siit viskas ta paar pikka sammu edasi ja jäi seisma. Ta libistas pilgu üle vihmast halliks pekstud nurme. Seal ta silm ei tabanud Tõnni, ta nägi vaid üksikuid suuri kive, mis olid osalt puruks lastud, osalt veel terved.

Mari ei julgenud minna rehalaväravale. Ta ilmus vaid tareuksele ja vaatas sealt Nikolaid, kelle pilgud ringlesid kesaväljal.

— Kas sa näed teda?

— Ei näe! Seal ma ei näe linnupoegagi liikumas! Ta ei näinud isegi kahtlast kogu maas kivide vahel, kes oleks võinud olla vana Tõnn.

Kuid kesa oli soo poolt pisut madalam. Kui Tõnn oleks järjega soopoolsete kivide juures, siis ta võiks jääda Nikolai pilkude eest maakühmu taha varju. Ent kui ta seal püsti peaks askeldama, oleks ta ometi siit selgesti näha.

— Ei midagi, ma jooksen vaatama, ütles Nikolai. — Head nahka sellest kõigest küll loota ei ole, kardan! Nüüd ta sai, mis ta otsis!

Ja ta hakkas pikil sammel kesale ruttama.

Mari ei julgenud enam hämarasse tarre tagasi minna, ta jäi rehalasse seisma. Siia paiskus avatud väravast heledat päikest.

Ta rahutus muutus järjest suuremaks.

— Miks ma ei võtnud vanamehe käest kaalikotti ära? mõtles ta. — Miks ma lasksin tal kesale minna?

Kui Tõnn tõesti hukka sai, siis on ka tema selles süüdi. Kas ta hoiatas teda, vana inimest, kui ta kloorkaalit ja suhkrut segas? Ta vist ei hoiatanud, kuigi ta teadis, et kaks lusikatäit kloorkaalit ühe lusikatäie suhkruga annavad väga ohtliku segu, mis võib laadimisel kergesti enneaegselt plahvatada. Sellest veel vähe — ta mitte ainult ei hoiatanud vanameest, ta isegi mõtles seejuures hirmsaid mõtteid: et olgu, las saab oma laengu vastu silmi, ehk saab temast ometi kord lahti! Nüüd ta piinab neid nagu luupainaja, mitte ei saa lahti! Et las saab pealegi laengu vastu silmi . . .

See oli hirmus, et ta oli nõnda mõelnud. Niisugused mõtted olid enam kui kergemeelsed ja rumalad. Siis ta veel ei osanud arvata, et kui juhtub õnnetus, langeb suur osa süüd tema hingele. Alles nüüd ta

mõistis, et ta oli mässunud väga hirmsasse seika. Muidugi ei saaks teda keegi avalikult süüdistada, kuid sellest veelgi enam kartis Mari oma sisehäält.

Nikolai oli juba jõudnud kesale kivide juurde. Ta seisatas seal ja otsis Tõnni, ja ühe kivi juures ta kummardus madalale, nähtavasti silmitsedes midagi tähelepanelikult mullal. Kuid siis ta ajas enda uuesti sirgu ja astus edasi.

Mari jooksis rehalast välja. Tema silmad olid näinud hämaras tares mingit halli varju, mingit viirastust. Ta hakkas ebausklikult kartma ja ruttas tanumale. Et täna, sellisel hirmsal päeval, Juhan juhtus parajasti välja sõitma!

Tanuma otsas kükitas hüljatult vana saunahoone, saunakambri uks oli kinni. Äkki Mari kuulis sealt mingit häält: keegi köhis läkatades.

Mari võpatas. Oli see Tõnn? Ja kui ta aknast mööda rutates pilgu kambrisse heitis, vaatas talle sealt vastu Tõnni väike hall nägu.

Mari kiskus ukse tugeva tõmbega lahti, vahtis suuril silmil saunakambrisse: see oli tõepoolest Tõnn, kes seal läkatas. Ta oli elus ning terve! Ta soojendas pliidi alla tehtud lõkke tulel oma kangestunud käsi, ta rõivad olid läbimärjad ja tilkusid veest.

— Kuidas sa siia said, vanamees? küsis Mari peaaegu ägestudes, kuid see ägedus tuli tal enam rõõmust kui pahameelest. — Meie otsime sind kesa mööda taga ja peame sind surnuks, sina aga istud siin!

Tõnn astus imestunult ukse poole, märg nagu tõrrest tõmmatud.

— Surnuks? küsis ta, uskumata oma kõrvu. — Mispärast surnuks?

— Sellepärast surnuks, et sa hullu teoga toime said ja endale põrgurohtu segasid! Sulle tuleks vitsahirmu anda, et sa paigal oskaksid seista. Just nagu lausa meelega otsid endale surma! Kas sa ei mõista siin saunakambris paigal seista?!

— Kus ma seda võin teha, kulla inimene, vastas Tõnn. — Ega leivapaluke kuku mulle ise taevast suhu, pean ikka oma käsi ja jalgu liigutama! Kus sellega!

— Ei ole sul midagi vaja käsi ja jalgu liigutada, vastas Mari tõsiselt. — Nooremärdil on isegi vanadele hobustele armuleiba antud, siis ammugi sinu jaoks leidub toiduiva. Palju siis sinusugune ikka veel sööb või joob?!

— Oh, ära räägi, perenaine, niisugust juttu! vastas talle vana Tõnn elutargalt. — Ei ma ole näinud veel ühtegi vanainimest, kelle pärast ei ohata ja nohata, et ta sööb palju, et ta on teistele jalus ja tüliks! Ega minulgi ole oma katus pea kohal ja oma vili salvedes. Kõike tuleb kümne küünega korjata ja koguda. Muudkui aja aga vanad kondid voodist välja ja pane liikuma!

— Juhan on sulle mitu korda öelnud, et seisa ometi paigal, et see kambrikong ja söögisuutäis ei maksa meil midagi, sugulane sa ju oled ja ristiisa, puhka ka pisut oma konte vanul päevil . . .

— Jah, Joannes ütleb seda küll, vastas Tõnn. — Joannes küll, sest Joannes on hea südamega inimene.

— Seda olen ka mina öelnud, kinnitas Mari. — Ka mina olen seda öelnud ja ütlen ka praegu! Ainult sina ei võta seda kuuldavaks. Oled nagu mõni kiusujuurikas!

Tõnn jäi vait. Ta ju mäletas väga hästi, et seni polnud Mari kunagi niisuguseid sõnu poetanud. Et ta nüüd seda tegi, see tundus Tõnnile lausa uskumatuna.

Ta ütles:

— Tänan, perenaine, nende heade sõnade eest! Oma käsi ei pane ma siiski enne rüppe, kui nad on külmad. Ja kui teie mu ulualust ära ei võta, siis ei ole mul karta midagi.

— Kes sult seda võtab! kinnitas Mari. — Ela siin kas või saja-aastaseks!

Ta viipas Nikolaile nurmele käega, märku andes, et ta tuleks tagasi koju, sest Tõnn on saunakambris ja terve.

Siis sulges Mari ukse ja hakkas tanumat mööda tare poole minema, süda kerge, et õnnetus jäi tulemata.

Ta süda oli nüüd tõepoolest kerge.

1936

VASIKATAPJA

Reos istus leoveerel, ta rippuvailt jalult tilkus linavett. Ennuk mulistas all leos, otsides rehaga mudast peosid. Kaldal aga nirisesid küllakad linahunnikud, hapu lõhn levis heinamaale.

Reos kõneles leoveerel istudes:

— Kolm päeva olime näljas, ei tulnud toidustajat nähtavale, ei tulnud. Siis kargas mul süda äkki täis, ei oodanud enam. Oli juba öö, kui jõudsin ühte põlenud külla ja läksin metsa poole, kus seisis ainult veel paar onni tuhahunnikute keskel. Sealt leidsin lauda ja laudast — vasika. Lohistasin selle välja uksele ja tapsin ta ära. Ei saanud veel vasikas surra mu jalgade ees, kui väikesest hurtsikust hakkas inimesi nähtavale pudenema. Näis, nagu oleksid olnud selles hurtsikus ulualust leidnud kõik selle põlenud küla elanikud. Nad hakkasid suure kisaga lauda poole jooksma, neid võis olla üle paarikümne. Jooksid peaaegu minuni, siis jäid äkki seisma. Olin kummaras tapetud vasika kohal, karabiin laskevalmis. Seisin liikumatult paigal, seisid ka nemad. Siis visati kiviga, kivi kukkus otse mu jalgade ette, suur kivi. Oleks pihta tulnud, oleks mu maha löönud. Hurtsikust tuli aga veelgi uusi musti kogusid, vajusid kõik koos nõlvakult alla lauda poole. „Stopp!" hüüdsin mina. „Mitte sammugi enam! Paigal!" Kuid must parv hakkas lähenema, hoiatusest

hoolimata. Haarasin siis karabiini palgesse, lasksin paugu õhku. Kuul lendas viunudes üle põlenud küla. Mustad kogud hakkasid saladuslikult siia-sinna hiilima, öö jäi ähvardavalt haudvaikseks. Sain aru, et mind piiratakse. Siis lasksin veel teise paugu, süda sai täis, tõmbasin otsejoones inimeste sekka. Kuul jooksis naksudes seina, vist ei tabanud kedagi. Ühes käes karabiin, teisega lohistasin vasikat mööda maad, ja nii kadusin saagiga metsa, võtaks teda saadan!

Ennuk leidis jutustuse ajal leost hulga peosid ja pildus need Reose kõrvale hunnikusse. Ta nurises Reose hooletu töö üle, sõnade tõenduseks rehaga põhjast ikka uusi peosid üles vedades. Ligunenud käed haarasid neist kähku kinni ja saatsid üles leo kaldale.

Reos jätkas kõnelemist:

— Võtaks teda saadan, teinekord juhtus jälle kena nali. Jälle oli öö, sügisene, pilkane, pime nagu kott. Ei olnud mingit kasu silmade lahtihoidmisest: ei näinud nii ega teisiti midagi. Olin seekord vahil: käin ikka nelikümmend sammu edasi, nelikümmend tagasi. Viimase sammu peal tuleb must mehekogu pimedusest peaaegu vastu rindu — teine sõdur. Siis pöördume mõlemad ümber, et uuesti edasi mõõta nelikümmend sammu ja seal uue mehega rindu põrgata. Võtaks teda saadan! Lähedal mäe otsas oli suur liivaauk nagu võisilm karjase pätsis, ja seal kasvas lepavõsa. Nii vahil olles kuulsin äkki imelikku kahinat: see näis tulevat liivaaugu poolt. Kuulatasin hinge kinni pidades: tasane ragin, sammud! Teatasin sellest otsekohe roodu-vanemale, luurajad saadeti välja. Hiilisime nagu vargad mööda põldu edasi, üks ei näinud ühte, teine teist. Kuulsime ainult, et kõrval keegi jalgu pori sees veab. Jõudsime ahelikus liivaauguni, üleni porised nagu

pardipojad sopalombist tulles. Lasksime kõhuli augu veerde maha, mitukümmend püssiotsa sihtis alla pimedusse. Siis küsisime: „Kes seal ragistab? Kes seal on?" Aga keegi ei vasta, mitte keegi. Ei jätnud järele, nõudsime südametäiega: „Kes seal on, vaenlane või oma?" Asjata, vastust ei tule, ei tule! „Pole siin kedagi!" pahandame lõpuks ja tõuseme pettunult. Aga siis kuulsime ometi raginat. „Tuld!" hüüdsin mina, ja augu ümber välgatas mitukümmend püssi. Nüüd ei vastanud keegi enam meie küsimusele, tükil ajal polnud kuulda vähematki häält. Vedasime aheliku alla auku, valgustasime taskulaternaga võsaalust: leidsime sealt ühe haavatu; selle suur sarviline pea tõusis pikkamisi üles, vaatas meile otsa ja inises kurvalt. See oli vana lehm, verine.

Reos tõusis kaldalt püsti, rõivaist tilkus linavett. Kummardus haohunnikule ja võttis Ennuki kuuetaskust tubakakoti. Laadis siis oma nösupiibu täis, ja värsket tubakalõhna hakkas levima heinamaale.

See tõstis ka Ennuki suitsuhimu.

— Anna siia! hüüdis ta ja ajas oma ligunenud käed leost üles.

— Püüa! hüüdis Reos, suust jooksis suitsu.

Põiskott prantsatas Ennuki rinnale ja püüdja kohmetunud käed haarasid ta järele. Ent ta ei tabanud kotti, vaid rabav käsi lõi selle eemale mudasesse vette.

— Püüa ruttu! ergutas Reos Ennukit, ent Ennuki käed väänlesid turtsakalt rehavarre ümber. Vaatas kõõrdi kotti, mis nagu uppuva inimese ümar lagipea veest välja paistis. Ei mõelnudki kotti päästa, silmad vilasid valgetena.

Ent lõpuks võttis ta siiski reha ja vedas uppuja lähemale. Püüdis ta kinni — oli üleni vett täis. Pea-

aegu ise mujale vaadates viskas ta selle kaldale Reose ette porile.

Mehed olid uued asunikud Tigri mõisas. Reos oma maalapi peremees, Ennuk vaid venna koha pidaja, sest ise ta mõisast maad ei saanud. Tahtis küll ka ise maad, aga jäi ilma, sest hinnati madalalt ta sõjavaeva. Nüüd oli vend veel sõdur, nüüd haris selle kojutulekuni Ennuk maad.

Ei saanud ise maad — see mõte lasus raske kivina Ennuki südames. Vaen Reose vastu kasvas päev-päevalt suuremaks, sest — Reos oli saanud maad! Tühjast asjast tõusis sageli nägelus, nägelusest sõim. Ja nüüdki ei saanud Ennuk pidada sõnu, vaid lausus:

— Murran ja murran pead, aga ei saa aru, mille eest anti küll sulle maad, Reos.

Ja valge nägu, täis ümaraid mudatäppe, vaatas leost liikumatult üles.

— Ah et mille eest anti? osatas Reos kaldal ja urises pilgates. — Ei ole veel isegi selgusele jõudnud ega jõua vist ka iialgi.

Nüüd oli Ennukil paras aeg ja ta paljastas hambad:

— Ma mõtlen, selle lehma tapmise eest seal all liivaaugus. Ja selle vasika tapmise eest seal põlenud külas!

Kivilöövi kasarmu aiateibasse kerkis valge lipp, oli saabunud lõunatund. Reos viskas kuue õlale ja hakkas minema. Ka Ennuk ronis leoveerele, külm tuul pani ta vettinud keha lõdisema.

— Või sina said vasika tapmise eest maad! sõnas ta minejale järele, tuju hea. Ent Reos ei vastanud midagi ta pilkele, vaevalt ta kuuliski seda. Kuid roovikaiast läbi ronides nägi ta küll, mis juhtus põiskotiga:

Ennuk otsis selle pori seest üles, väänas vee välja ja pistis taskusse.

— Võtaks sind saadan! mõtles Reos ees minnes. — Õnnetu mõte inimesel üldse — ehitada mitme korteriga maja: sinna tõmbab liisk sulle hõlpsasti saadana naabriks.

Kivilöövi vanas kasarmus aurasid mitme asuniku söögilauad, täis suuri toidukausse. Köögiuks laskis jälle mõne tulija sisse, kes silmadega laual ahnitses. Visati mütsilodu kähku nurka, otsiti taskust käänispeaga nuga, ja igaüks asus oma lõõga.

Oli vana maja see kivilöövi kasarm: aja jooksul laudseinte abil uusi kambreid juurde lapitud, kõik ühesugused väikesed nagu meetopsid kärjes. Söögiajal või õhtuti aeti sageli ühist juttu, sest kõik oli hästi kuulda kogu majas.

Nüüd lõuna ajal leidis Ennuk jällegi ühise kõneaine. Vaevalt sai rüübata suutäie, kui silmad kiskusid pilkamishimust piluli.

— Hei, Kärg ja Kurg! hüüdis ta oma „kärjetopsist" kõva häälega. — Mitu ja mitu korda pidasime kevadel aru, et miks Reos küll maad sai, aga nüüd on mul selge. Imelik lugu tõepoolest, teist niisugust ei juhtu siin halli taeva all enam nii hõlpsasti.

Kurg maja tagumises kärjetopsis tegi häält, teda huvitasid ikka sõjajutud. Oli vanaldane mees, kõik sõjad elus nägemata jäänud, Türgi ja Jaapani, aga maad sai ta jagamisel ometi — langenud poja eest.

Ka Reos kuulis Ennuki sõnu oma kambris, sest Ennuk seadis nagu mängija oma keelpilli hoolsasti häälde, et lugu tuleks ilusam.

Ja lugu järgnes kohe, ilus lugu, kogu majarahvale:

— Vaadake, asjalugu olnud lihtsalt nii! jutustas

Ennuk. — Annus kõneles mulle ise leo veeres, mis tal veel salata, kui maatükk juba käes — ega keegi seda enam ära võta! Noh, olnud kord pime öö, koledasti pime. Nõnda pime, et Reos haaranud vahile minnes püssi asemel ahjuroobi selga. Käinud ikka edasi-tagasi, roobi ots löönud vastu kannuseid — till, till! Reose süda kohe saapasäärde, mõelnud, kes seal nõnda pimedas öös täristab sõjariistu. Löönud silmad selja taha, näinud, imelik must kogu vahib viie sammu pealt talle otsa. Roop libisenud hirmuga käest lahti, ise pistnud jooksma. Kogunud kohe salga endataolisi kokku — tarku muidugi — ja töötanud kähku lahingukava välja. Reos valitud muidugi juhiks, ta asunud oma staabiga kaks versta sündmuskohast eemale. Sealt tõmmanud siis kohe käsu: „Tuld — pommipildujaist, mortiiridest!" Huupi sündmuskohale, ägedasti, sest laskemoona-tagavarad olnud suured. Pommitatud siis kolm tundi järjestikku ja veetud ahelik nurmele. Pommid kaevanud sinna nii suure augu nagu siit meie ukse eest alla leo äärde. Ahelik nuuskinud ja nuuskinud, aga pole näinud mitte kui midagi. Alles teisel päeval leitud sealt sügava augu põhjast imelik asi. See olnud nagu kartuliratas, mis hanesulest püssiga auklikuks torgitud. Reos vaadanud ja vaadanud seda imelikku asja, veeretanud näpu vahel küll sedasi ja teisiti. Alles lõpuks saanud siis aru, et see muud midagi pole kui kuulidest läbilastud lehma vana kere . . .

Jutu lõppedes naerdi neis väikestes kärjetopsides, ümarad inimpead kiunusid laudade juures nagu täispumbatud pallid, millele naaskliga sisse torgatud.

— Jah, olin mina aga loll, pilkas Ennuk edasi. — Oleksin ma sõjas lehmi tapnud, oleksin ka maad saanud.

Ta hoidis hinge kinni, nagu peataks ränka naeru. Nägu verdus punaseks, süda peksis suured veresooned laubale. Ja Kurg küsis itsitades:

— On see ikka tõsi, Reos, mis Ennuk kõneleb, või ajab ta niisama lorijuttu?

Ent Reose kambris valitses vaikus, seal näris Reos üksi tummana laua juures, kaks teravat silma vilamas.

— Miks ta's tõsi ei ole! vastas Ennuk selle asemel. — Reos ju ise kõneles just praegu leo veeres. Saanud jah selle lehma tapmise eest maad, tõsijutt!

Kivilöövis, vanas kasarmus, saadi ju väga hästi aru, et Ennuk oli ajanud pilkejuttu.

Ennukil oli ikka himu teisi pilgata, tühisemgi sõna andis talle põhjust mitu päeva tagantjärele uriseda, kuude kaupa. Ei jätnud enam naljalt järele, irises hommikust õhtuni, otsides pilkamiseks parajat juhust. Käänas kõik kuuldud jutud pahupidi, mõtles uued asemele. Ja kui vanas kasarmus laudade juures istuti, siis alustas ta jälle oma jutte.

— Ja ega see veel kõik ole! urises Ennuk edasi. — Oodake ikka veel, seltsimehed, ma tean veel mitu head lugu ta kaevikuelust. Tapnud ta nimelt ükskord vasika ära, ühe imeliku, iseäraliku vasika. See vasikas käinud nimelt kahe jala peal, nagu ei oleks olnudki elajas!

Kuid enne veel, kui Ennuk alustas, nagises tasakesi kambri uks, Annuse hall kogu vajus sealt kööki, villane kuub märgadele rõivastele laotatud. Ta rüseles välja ühes hobuseriistadega, suundudes talli ruuna järele.

Ta ei tahtnud kuulda seda Ennuki pilget; rakendas nüüd hobuse vankri ette ja sõitis linu laiali vedama.

— Häbeneb oma tegusid, kas nüüd näete! irvitas Ennuk tagantjärele. — Katsub aga, et kambrist välja saab, jäägu või kõht pooleli.

Ent nüüd ei jutustanud Ennuk enam teist lugu vasikatapmisest, vaid ootas õhtut. Sest õhtul tuli metsast öömajalisi — kraavilõikajaid, puuraiujaid, viis meest, habetunud ja närused.

Neist olid mitmed sõjasõdurid, koju tulles tahtsid maad, ent jäid ilma.

Loos tuli tühjana kastist välja, maa sai teistele.

Ei olnud neil nüüd maad ega kodu, päeval töötasid metsas, öömaja leidsid asunike juurest.

Istusid nüüd jälle põrandale laotatud õlesasil, närisid külma toitu. Silmad läigahtasid habetunud näos, käänispeaga nuga tõstis ahnelt toitu suhu.

— Rumalad olime meie, seltsimehed, nagu vasikad! alustas õhtul Ennuk, iriseja ja pilkaja, aeg irisemiseks soodne. — Teeme tööd, aga oma maalappi ei ole jalge all. Aga näe, Reos oli kaval, teadis, kuidas maad saab. Kükitas ikka paar versta tagapool tuleliini, tappis lehmi ja vasikaid; ja ei jäänud maast ilma!

Ta jutustas meestele teist korda oma lõunased lookesed ja selle järel kohe uue — vasikatapmisest:

— Vaadake, seltsimehed, kui lihtsalt see kõik läheb tubli mehe käes. Ükskord löönud nimelt Reos lehma asemel vasikal neli jalga vastu taevast. Ja asi juhtunud sedasi: käinud Reos kodus puhkusel ja sõitnud tagasi roodu — nädal aega üle õige aja! Võtnud siis ikka puskarilassi kaasa, et asjad roodus jälle joonde ajada. Tehtudki seal päris lahke nägu, kui ühes Reosega levinud ka vänge puskarilehk rooduvanema kambris. Võetud silmapilk tagasi raport, millega teda ta-

heti väejooksikuks lugeda, ja mõne tunni pärast olnud kõik ühesugused parajad mehed seal majas, ülemad ja alamad. Ja siis tulnud varsti kõigil see ümberjooksmise himu peale, sest kui mõistus on segi, siis laseb ka koer kodunt jalga. Läinud siis neljakesi: Reos, lipnik, veltveebel ja kirjutaja — huupi, ükskõik kuhu! Kui aga mõne naise kätte saaks! Jõudnudki lõpuks pori mööda laterdades ühe maja juurde ja vedanud aheliku ümber: kena ahelik — eks ole, ja iga nurga peale mees! Olnud juba südaöö ja hütikese aknad pimedad, aga nemad muudkui nõudma: sisse lasta, silmapilk! Ei kippu ega kõppu, ainult koer müranud eemal aida varjus, kõik karvad turjal püsti. Reos tõmmanud siis sellele karabiinist paar tulist, jäänud see hääl ka sedamaid vait. Meestel karanud süda täis: mis saadan see on, et sisse ei saa. Kõik vahvad löömamehed, ja nüüd ei saa enam puuhurtsikust jagu! Reos tagunud seaduse nimel kõik neli aknaruutu sisse ja kisendanud siis tühja auku: uks silmapilk lahti, või ma panen miini nurga alla ja lasen selle onni õhku nagu vapsikupesa! See mõjunud. Kambris tõusnud kobin, rapsitud tikke ja pandud tuli küünla otsa. Hall vanamees, saja-aastane, teinud ukse riivist lahti. Tormanud kõik neljakesi sisse nagu rüüstajad, Reos kõige ees. Saja-aastane inimesemuld löödud ainsa käeliigutusega nurka maha, see jäänudki sinna kõgisema. Siis veetud kõik naised, kümneaastasest kuuekümneaastaseni — särgiväel voodist välja. Ulgunud ja kisendanud küll, aga meestel rõõm seda suurem! Laps karjunud Reose käes nagu häälest läinud harmoonik, aga Reos ei lase lahti, ei lase! Siis ajanud end see saja-aastane inimesemuld kööginurgas jalule, hall nagu udu, ja kõrisenud: „Jätke, inimesed, laps rahule! Võtke vanemaid, kui teil vägi

ja võimus, aga jätke laps rahule!" Reos aga karanud vanamehe ette nagu tiiger. „Kes sa oled niisugune siin?" kisendanud kõigest jõust. „Mis sul vaja on, saadananägu, kuradi lehmapoeg!" Öelnud „lehmapoeg" ja teised kihistanud naerda. „Olen jah lehmapoeg," vastanud inimesemuld, „parem on olla lehmapoeg kui . . ." Ei saanud vanamees veel lõpetada, kui Reos karabiinipära ta lõua alla tõstnud ja möiranud: „Ah sina oled siis lehmapoeg? See on umbes seesama mis vasikas!" Viibutanud püssipära kõrgele mögiseja vanamehe pea kohale ja virutanud siis igavese jõuga otse lagipähe: „Vasikale vasika surm!" Inimesemuld langenud kokku nagu savitomp, pole oianud ega äganud. Jäänudki sinna seina veerde maha . . . Ja Reosel võetud maajagamisel ka see imelik vasikatapp arvesse — ta ei võinudki maast ilma jääda!

Naersid meeleldi kuuekesi: viis nurgas õlgedel ja Ennuk ise kuuendana laua juures. Teised keegi ei naernud, olid tüdinud juba Ennuki igapäevasest pilkest. Nad sõid sõnatuina laua juures, nagu oleksid tummad.

Ent kuue naer, see ei tahtnud lõppeda.

— Või tappis lehmapoja ära ja sai maad . . .!

— Sai jah, muidu oleks ilma jäänud nagu meiegi, oleks pidanud võõra põllul tööd tegema, või jälle saenäsa päevad läbi peos huugama.

— Ja ei viidud kinni, ei tehtud midagi . . .?

— Ei midagi! Löödud käega, polnud see esimene niisugune vasikatapp.

Kure kambris turtsus karjane, ent Kurg lämmatas selle turtsumise kohe.

— Kas see ikka tõsi on, Reos? küsis puuraiuja Kiber. — Või ajab Ennuk lorijuttu — pole niisugust veidrat lugu veel enne kuuldud.

Aga Reose kambrist ei tulnud nüüdki vastust, ka siis, kui korrati küsimust.

— Miks ta tõsi ei ole! kinnitas Ennuk. — Reos ise kõneles täna leo veeres, ega ta ometi luiska! Ja ega see veel ainus vahvus olnud — neid tal veel terve tosin. Kui ma nad kõik teile ära jutustan, siis peate istuma seitse päeva siin õlgedel, suud peas laiali.

Ja et oma ütlust kinnitada, jätkas ta jälle:

— Naljakam lugu on alles see, kuidas Reos kord lehma ja vasika ühel hoobil maha löönud. See on tõepoolest naljakas lugu, või olete seda juba kuulnud?

Aga meestest polnud keegi midagi kuulnud. Nad said aru küll, et Ennuk luiskab, kuid lasksid tal siiski jutustada. Need päevad läbi metsas külmas vihmas ligunenud kohmakad kehad nagu ei võtnud muidu elu tagasi, kui naer neid ei raputanud.

Ja Ennuk jutustas, teadmata, et see talle ühtlasi viimseks pilkeks pidi jääma:

— Asjalugu olnud teinekord nõnda, jumala tõsi, Reos ise jutustas. Ühel heal päeval saadetud ta luurama, aga teadagi, mis niisugune luurab! Mõelnud kohe — ega täna enam ellu jää, lastakse kindlasti käed-jalad otsast maha või jälle läheb kuul keskelt läbi ja viib ka hinge ühes metsa. Läinud ja läinud, ega parata olnud midagi. Hakanud juba hämarduma ja seda hullem. Iga põõsas, mätas ja kivi muutunud vaenlaseks, kes püssiotsaga tema poole märki loodib. Hirmust peaaegu jabur, joosnud ta ühte metsatukka — jäägu luuramine kus seda ja teist. Istunud poole ööni või veel kauem kännu otsas ja hakanud siis tagasi

minema, rühma poole. Küllalt juba luuratud, saadetagu nüüd teised asemele! Aga näe, mehike eksinud metsa ära, käinud jumal teab kus, võtnud päris silmast vee välja. Lõpuks kuulnud inimeste hääli, tundnud suitsulõhna. Võtaks teda saadan: jõud korraga Reose põlvist kadunud! Paari sammu kaugusel vilksatanud järsku tuli — ja mida näeb Reos! Vaenlase patarei kuuseokste alla ära peidetud! Mis ta siis edasi teinud või kuhu läinud, seda Reos enam ei mäleta, kuid teab ainult, et ta jalgadele tuld andnud ja õnnelikult rühma tagasi jõudnud, nagu oleks teda ingel juhtinud! Vaevalt ikka saanud mõistuse-natukesest nõnda palju asja, et oma luuramiskäigust osanud aru anda. Näidanud näpuga metsa poole ja öelnud: „Seal asub vaenlase patarei, nüüd tuld!" Kutsutud siis ka abiväge kohale nõnda palju kui veel võimalik olnud ja lastud mets kahuritest peaaegu pudruks. Leitud siis ka „patarei" üles, mis ei ole olnud midagi muud kui ühe sõjapõgeniku kuuseokstest onn. Mees ja naine nülginud parajasti lehma, kelle suurtükid olid ära tapnud. Reos seisnud seal juures, pole osanud lausuda musta ega valget. Kõik vaadanud vaikides pealt, kuidas sõjapõgenik oma lehma nülginud ja suure noaga ta kõhunahka lõhki ajanud. Aga vaevalt olnud kõhunahk lõhki, kui soolikate vahelt suur punane vasikas end jalule ajanud. Ta tõusnud püsti, pööritanud silmi ja inisenud. Kõik ehmunud hirmsasti, nagu oleksid nad näinud viirastust, nülgija mees pillanud verise väitse maha ja põgenenud metsa, naine ulgudes järele. Ja kui vasikas jõllis silmadega põgenejaid vaadelnud ja juba jalgu tõstnud, et järele joosta, saanud Reos aru, et siin on tegemist kurja asjaga või saadanaga. Ta haaranud maast hea kaika, äianud vasikale hea tulise

ristluudele, ja see langenud oma ema veriseile sooltele maha, siputanud ainult veel paar korda jalgu. Kõik sõdurid, ka kõige vahvamad, tõmmanud kergendatult hinge ja tänanud Reost, et ta mõistnud saadana parajal ajal maha lüüa. Sest oleks ta mehele ja naisele metsa järele joosnud, ei oleks teda keegi enam kätte saanud, ja vasikas oleks veel praegu maha löömata!

Vaevalt jõudis Ennuk oma jutuga lõpule, kui kambris olijate hulgas imelik rahutus maad võttis. Tunti kanget suitsulõhna, nagu põleks midagi.

Kõik jooksid kohkudes välja — kas ei ole tuli maja otsas? Kuid väljas ei nähtud midagi, tuul kandis endiselt üle musta maja suuri pilverünkaid ja tibas nähtamatult halli vihma.

Käidi kambripealselgi vaatamas, korstna otsas, aga kuskil polnud tuld. Kambrisse tagasi tulles märgati, et suits tuleb pliidi alt: seal suitses paar vettinud kännutükki.

Kähku ruttas Ennuk Reose kambri uksele, aga uks oli seestpoolt riivis ega avanenud.

— Mis sa teed ometi?! hüüdis Ennuk vihaselt. — Ära pane siibrit kinni, tuli on alles pliidi all. Tõmba ruttu lahti, saadan!

Reose kambris aga valitses vaikus, riiv oli tugevasti ukse ees.

Ennuk jooksis vihaselt ühest toast teise. Pliidi alt immitses halli suitsu kambrisse — siiber aga on Reose kambris ja Reos on selle sulgenud. Ei või silmigi lahti teha, matab juba hinge ja imbub veelgi juurde. Metsamehed kõverdusid väljas ukse ees, keegi ei võinud kambrisse minna.

Ennuk haaras vihasena kirve ja lubas ukse maha

lüüa, kui siibrit lahti ei tehta. Kuid ei tehtud siibrit lahti, ei julgenud Ennuk ka ust maha lüüa.

Ta võttis laterna ja vaatas väljast läbi akna Reose pimedasse kambrisse. Reos lebas voodis, käed ristamisi pea all. Vahib üksisilmi Ennukile vastu — ei muiga, ei pilguta silmi, ei vasta sõimule. Lebab nagu surnu, ainult silmad läigivad laterna valgusel.

— Võta siiber silmapilk lahti, saadan! kisendas Ennuk akna all, see aga mõjus niisama palju, nagu seisaks ta seal täiesti tummana.

Ennuk muutus üha pahuramaks, viha tegi ta joobnuks nagu mürgine puskar. Ei mõtlegi Reos siibrit lahti teha, neetud lugu!

— Lasen sulle siit kiviga, vasikatapja! ähvardas Ennuk akna all. — Löön su ukse maha nagu pilpa. Võin seda teha seaduse nimel, kui sa siibrit lahti ei tõmba.

Ta käis ühe akna juurest teise juurde, latern käes. Ta sõimas ja vandus.

— Liisk on saadana naabriks tõmmanud! Saadana, aga mitte inimese!

Samuti mõtles ka Reos voodis lebades: liisk on saadana naabriks tõmmanud, aga mitte inimese.

Ennuk jooksis tuuseldades Kure ja Kärje kambrisse, kuuehõlmad ees lahti, silmad suitsust vesised.

— Näete nüüd kõik oma lihaste silmadega, millise saadana liisk on mulle kaela tõmmanud. Ei lase tuldki pliidi all ära kustuda, paneb siibri enneaegu kinni. Õnnetu mõte üldse mitme korteriga maja ehitada! Sinna tõmbab liisk sulle ühel heal päeval vasikatapja või ei tea kelle naabriks!

Kured ja Kärjed ei lausunud midagi Ennuki sõimule, nad vaid muigasid endamisi. Süda naeris kõigil

meeleldi, et Reos oli leiutanud hea abinõu: hakkab Ennuk jutustama oma vasikalugusid, tõukab Reos siibri kinni!

— Sõidan vallavanema järele, ei jäta! käratas Ennuk. — Lasen ta käed kinni köita, küll ta näeb!

Aga kui Kured ja Kärjed talle poolehoidu ei avaldanud, kadus ta kähku kambrist, vihane. Vandus veelgi Reose ukse taga ja surus põlvega tahvlit, kuid siis tõid metsamehed teate: lõõr veab, Reos on siibri lahti tõmmanud.

— Ahaa! turtsus Ennuk. — Oskas veel paraja aja valida, muidu ma oleksin ei tea mis . . .

Aga ta ei oodanudki suitsu lahkumist kambrist, vaid prantsatas voodisse nagu karu. Reose pilkav nägu viirastus ta silmade ette nagu tondilõust: liikumatu, silmad piluli.

— On tuleväärilised niisugused vanad majad, kuhu aastate jooksul uusi kambreid juurde ehitatud, mõtles ta. — Neis ei ole siibergi enam oma õigel kohal, vaid koguni teise perekonna kambris, kus teda tarvitatakse nagu mõnd piinavahendit.

On tuleväärilised niisugused vanad majad, tõepoolest tuleväärilised.

1923

LEIB JA ARMASTUS

Sadulsepp Oina maja, milles elas vana Tõnu Näps, oli peaaegu katuseharjani väätidesse kasvanud ja sellest lopsakast rohelusest paistsid välja ainult kaks väikest akent ja värskelt värvitud uks. Väljas majakese akna all kasvasid kõrged päevalilled, suured ja kollased õiekettad maantee poole pööratud nagu mingid looduse uudishimulikud salasilmad, mis mööduval maanteel jälgisid tähelepanelikult liikumist. Võiks veel märkida, et tuulistel ilmadel mõnikord selle väikese maja pööninguuks paukus päevad läbi kinni ja lahti, ilma et sulgejat oleks nähtavale ilmunud.

Kes sõitis hommikul alevikku, see nägi tihti vana Tõnu aknakardinate vahelt välja vaatavat, olles seejuures kardina teise poole kõrvale lükanud, et möödasõitjat paremini näha. Kui aga keskpäeva paiku alevist tagasi koju hakati sõitma, nähti vana Tõnu akna all teisipidi istumas — suu tulija poole, et nii nüüd näha paremini ka väljasõitjaid.

Taludes aeti töökäsi alatihti taga, seal aga istus tugev ja terve mees akna all laua juures ja vahtis igavust tundes tundide kaupa välja maanteele. Või kui ta akna all laua juures ei istunud, käis ta omataoliste sõprade juures kaarte mängimas ja viina tipsutamas. Või ta magas pooled päevad nii raskesti oma värskelt kollaseks värvitud ukse taga, et sealt keegi kunagi sisse ei pääsenud, kolistas ta niipalju kui tahtis.

Kui sinna väikesesse sadulsepp Oina majja mõni talunik aeg-ajalt siiski sisse pääses ja astus, siis selleks, et võtta vana Tõnu oma vankrisse ja viia endaga kaasa tööle. Nii ta mõnikord oligi paar-kolm päeva ära, ja kui ta siis jälle tagasi koju ilmus, oli ta väsinud ja pahur kogu maailmale. Sest töölt ta lahkus alati enneaegu suure tüli ja pahandusega ja jäi harutihti ilma ka oma mõnepäevasest töötasust: ta kas „kinkis" selle tülituhinas peremehele, või jälle peremees jättis selle välja maksmata enneaegse lahkumise pärast. Kohtuskäimiseni niisuguste mõnepäevaste töörahade pärast kunagi ei mindud, küll aga oli vana Tõnu edaspidi ettevaatlikum tööleminekuga. Ta hinge laskus raske vihavimm ja ta hakkas uskuma, et töö pole tema pärisosa.

Astus nüüd mõni peremees tema juurde sisse, kutsudes teda tööle, siis võttis Tõnu ta vastu väga sõnaahtralt.

Igale küsimusele vastas ta enamasti kas „ei" või jälle „võib-olla" või puikles vastusest kõrvale teiste tühiste ja mõttetute vastustega.

— Aga kuidas sa sedasi omadega läbi tuled, kui sa tööl ei käi? küsis talt imelikul kombel peaaegu iga töötpakkuja.

Aga siin oli Tõnu vastus väga selge ja kärme.

— Miks ma läbi ei tule ega peaks tulema, mis? Tulen küll läbi, ja pealegi väga uhkesti; ja vargil pole ma seni ka veel käinud. On siiani läbi tuldud ja tullakse ka edaspidi, ära sellepärast ühti pisaraid vala ega haletse!

Ja jätkas veelgi:

— Kas sa oled kunagi minu uksetahvlil oksjonikuulutust näinud või on mind muidu pristaviga või

konstaabliga kõnelemas nähtud? Tulen omadega hästi läbi, võta seda, palun, teatavaks!

Peremees mõtles seepeale vaikselt tükikese kallist linakitkumise aega.

Ja Tõnu tuligi omadega läbi, sest kui ta lõunalauas ära sõi viimse toidupala, jõudis ta naine õhtusöögi ajaks koju, käevangus pirdudest korv, millest ta välja tõstis mitmesugust toitu mitmeks ja mitmeks päevaks. Ta naine Reet oli suur nagu raskeveohobune, jämedate reite ja käsivartega, suurte kämmaldega nagu kulpidega, ja need ta käed-jalad olid tööst, külmast ja päikesest peaaegu punased. Nüüd naine otsis oma korvist parimad palad välja, vabastas need ajalehepaberist ja asetas lauale. Hämar õhtune kamber täitus pikkamisi mitmesuguseist magusaist lõhnadest, ja nende järgi tundis vana Tõnu selgesti külma ja verivärske seapeki lõhna. See tõi otsekohe rõõmsa meeleolu hämarasse sügisesse kambrisse, mille aknast paistis tükike punetavat taevast. Isegi kilk hakkas laulma ja vana Tõnu ajas enda nagisevast voodist üles, tõukas õlgpõhjaga tooli laua juurde ja hakkas kärmesti kahe käega sööma.

Väike trumlisarnane klaasita plekklamp läideti alles hiljem, kui kamber läks veelgi pimedamaks. Oldi tulega tagasihoidlik, sest kõigest vana Tõnu hooplemisest hoolimata valitses majas ometi suur puudus. Ja nüüd, kui tuli põles, võis samuti selgesti näha, et naine oli peaaegu kaelani märg, ta seelik kõvaks paakunud nagu nahkpõll ja lehkas toorest linalämust üsna vastikult. Naine polnud täna ka oma kätest ja seljast hoolinud, vaid oli jälle üle tuhande peo linu kitkunud, pildudes end seejuures märjaks pori ja mullaga. Kuigi ta oli ka täna surmani väsinud, askeldas ta siiski ligi

poole ööni kambris, segades magava mehe magusat und, ning kui hommik oli veel peaaegu kottpime, ajas ta oma linalämust lehkavad poolmärjad rõivad jälle selga ja kadus pimedusse, mis oli hakanud külma uduvihma tibatama.

Vihm ja vihmane sügis olid vanale Tõnule äärmiselt vastikud, kuid ühel sellisel õhtul pidi ka tema söögipoolise muretsemisel kaasa aitama. Ta nimelt pidi minema naisele tallu vastu, kus linatöö lõpetatud ja kust töötasuks lubatud ka toiduaineid. Nurisedes asus Tõnu sellele teekonnale, aga seda ta oli juba oma naisele ette öelnud, et ta ei tule tallu vastu, vaid jääb alla koopamäe männikusse jalgrajale teda ootama. Ta ju teadis, et talus hakatakse pärima, mis vana Tõnu ise teeb ja töötab, või koguni hurjutama, et ta jõude ümber logeleb ega teeni seda vettki ära, mis leiva sisse pannakse. Niisugust juttu Tõnu ei sallinud, see tegi ta pahuraks, ja parem oli sellest kõrvale hoiduda. Aga nüüd ta pidi üle tunni koopamäe männikus ootama, niiske külma juba ta kontideni pugedes, aga naist ei tulnud ikka nähtavale. Ta tuli alles paari tunni pärast, maitstud viinast pisut lõbusas tujus, käes ja seljas nii suured toidukompsud, et ta nende all küüru ja kõveraks oli paindunud.

— Kuhu sa lähed niisuguse koormaga, oli talus teda hoiatatud. — Sa nendega küll ei jõua alevisse.

— Küll ma jõuan, vastas naine. — Mul ju Tõnu all männikus ootamas!

— Või Tõnu all männikus ootamas! imestati siiralt. — Või said ka kord Tõnule jalad alla teha ja ta sängist välja ajada!

Mees nagu aimas all männikus, et talus tema nime ei jäeta suhu võtmata ja hurjutamata. Tal olid nüüd

okkad püsti nagu pahural siilil, kui naine männikusse jõudis, ja pahuralt võttis ta osa kompse naise käest oma turjale. Naine ees, mees järel, hakkasid nad edasi liikuma mööda liivast jalgrada, mis lookles liivaseljandikul ja õitsva kanarbiku vahel edasi alevikku. Rasked kompsud aga hakkasid varsti nende õlakõõluseid nöörima ja pigistama, käed kippusid väsima ja tuikama ning vajasid puhkust. Ikka enam jäid nad oma kompsude alla küüru ja ikka enam jäid mehe vastused naise küsimustele vastamata ja lõpuks seisatasid ka mehe sammud. Ta oli visanud oma koti maha ja kobas teda nüüd väljastpoolt kätega.

Ka naine pöördus, jäi seisma ja pani oma kompsud jalgrajale.

— Kas võttis väsima? küsis ta eemalt hõigates.

Aga mees oli ikka veel vaenust laetud.

— Kartulid! hüüdis ta vihaselt. — Need on ju närused kartulid, ja mina pean nad nüüd seljas koju kandma?!

— Nojah, mispärast mitte kartuleid! vastas talle naine eemalt pikkade, saledate männitüvede vahelt, mis tõusid lillatava kanarbiku keskelt uhkelt nagu toredad mastid; ja nende mändide tüvesid riivas loojuva päikese punakas kuma. — Kas kartul pole söögipoolis ja kas sa nad söömata jätad, kui nad sul laual ees on?

Ent lõpuks hakkas moonavoor siiski kodu poole liikuma, nüüd kandis naine kartulikotti ja mehe kaenlas olid jahu- ja tangukotid ja suur tükk liha. Ja et kartulid olid jäänud naise kanda, jõudis naine alles hulk aega hiljem koju; mees juba magas voodis, riided seljas, põlved viltu vastu seina vajunud, tuli lauale põlema jäetud.

Pahandusi ja kurja meelt juhtus selles majakeses harutihti leivapalukese pärast, kuigi naine oli väga kannatlik, armastades siiski oma meest, isegi sihukest laiska. Mees aga nähtavasti ei hinnanud seda armastust ja hoolt, vaid vastupidi, kinnitas tihti, et niisugune elu käib talle närvidele.

Kuid ühel kuumal suvepäeval külastas surm seda väätidesse kasvanud maja ja viis endaga kaasa suure „hobusekontidega" naise, kelle punased, koredad käed naabrinaine seadis risti rinnale, kuhu nad tänulikult tardusid igaveseks puhkama raskest tööst ja vaevast. Mehel olid matusel hallitriibulised mansester-riidest püksid jalas, põlvekohad ümaraks kooldunud, ja õpetaja luges ilusasti nii kodust ärasaatmisel kui ka surnuaial.

Nüüd muutus leskmehe kodu vaikseks ja rahulikuks. Nüüd võisid ta närvid kosuda ja puhata. Nüüd ei tekkinud majas enam nägelusi ega lahkarvamusi. Kolm päeva magas Tõnu peale matuseid sõna tõsises mõttes päevad ja ööd ühtejärge, käies ainult aeg-ajalt sahvris matusetoite söömas. Ent neljandal päeval ta pidi juba jalga tõmbama oma mansester-püksid, sest juba ta piip ja sahver olid jäänud tühjaks. Ta astus mööda vaikseid tänavaid ja talle tundus, et keegi oli nagu tema kõrvalt kadunud, kes teda oli seni toetanud, ja see tekitas tundeid, nagu oleks õhk läinud ta ümber hõredaks.

— Tere, Sõgel! hõikas ta äkki läbi aialattide pagarile, kes istus oma aias valgel malmjalgadega surnuaiapingil lehtla ees; ja Tõnu sai ainult ühe oma silmaga aialattide vahelt aeda piiluda, tükk aega tummalt naeratada ja siis pagariga juttu alustada. Jutt läks sõjale, ja Tõnu kutsuti aeda. Kui nad tüki aega olid vestel-

nud, avati aken ja pagar hõigati tuppa. Aga aknast paiskus aeda praelõhna ja Tõnu vahtis üksisilmi pagarile järele, kes tuiatas oma paksu turja ja keha jalgrajal edasi, et minna lõunastama. Kuid teda, Tõnu, kes oli naise kaotanud ja kellel puudus nüüd toidukeetja, teda sinna kaasa ei võetud, kuigi ta seda oli kindlasti oodanud.

Järgmisel päeval puges Tõnu sisse lihuniku õueväravast ja kargas seal ilma kutsumata asjameheks, aidates härja ja kaks vasikat tappa, puhastada, tükkideks lõigata ja keldrisse kanda. Kui töö lõppenud, tõmbas lihunik vedruvankrist istmealusest kastist pooliku viinapudeli ja laskis sellel meeste hulgas ringi käia. Kui ta tõmbas paberossikarbi, otsisid ka Tõnu sõrmed kärmesti selle üles.

— Ah, näe, kaks tükki tuli koguni! ütles Tõnu nagu ahastades, näidates kaht sõrmede vahele jäänud paberossi. — Aga olgu peale: teine jäägu tagavaraks, ütles ta ise kohe peale ja pistis teise paberossi kõrva taha nagu pliiatsi.

Ta oli nüüd saanud mitu tublit lonksu viina, oli saanud suitsu, aga tundis piinavat nälga. Äkki lõi Tõnu oma kämbla lihuniku kõrgele turjale nii tugevasti, et turi värises, ja vaatas talle nälgija nukrusega otsa.

— Viin oli hea, aga kuluks ka midagi suupoolist! Ei teeks paha!

Lihunik vaatas talle alla nagu vingerdavale vaglale, tõmbas siis ühe aidaukse lahti, kiskus konksu otsast käsivarrejämeduse vorsti, viskas selle pakule ja lõi kirvega pooleks. Ta vaagis käega mõlemaid pooli, need olid peaaegu üheraskused, aga siis ta jäi hetkeks mõttesse ja viskas mõlemad vorstipooled tagasi riiulile.

— Ei, ütles lihunik. — Mis ma nüüd tahtsin teha! See ju ei lähe! Sinu kadunud naine aitas meil kord pesu pesta, aga palk jäi meil maksmata, mäletan!

Ta tõmbas nüüd konksu otsast uue vorsti, ei visanud enam pakule ega poolitanud teda kirvega.

— Säh, olgu see su kadunud naise töö ja vaeva eest! Oli sul ikka küll üks tubli eluseltsiline, tampis teine nagu väsimatu hobune hommikust õhtuni töö juures.

Tõnu ulatas lihunikule kaks kärmet kätt vastu. Vorst oli ligi meetripikkune, tihe ja kõva nagu kaigas. Nüüd oli põhjust otsekohe koju rutata.

Leskunud Tõnu pidi iga päev ümber liikuma ja valvel olema oma elumurede pärast. Tühi kõht ja tühi piip muutsid ta tihti väga agaraks, mõnikord isegi jultunuks.

Ühel varahommikul nähti teda turul liikumas ja turulistega juttu algatavat. Kui ta juba seisis nelja mehe sõõris, hakkas ta äkki üksisilmi restorani poole vahtima. Ta puges meeste vahelt välja ja hakkas vaadatud suunas edasi lonkima. Kui ta jõudis restorani ette pika lasila juurde, mis hobustel sakiliseks näritud, libistas ta kätt neid sakke mööda edasi, kuni jõudis rebasekarva hobuseni. Ilma et ta oleks vankri juures kohmitsevat meest teretanud või teda kõnetanud, alustas ta juttu hobusega. Ta patsutas selle turjale, silus ta lakka ja laukjat ninaselga.

— Vaata imet, kui uhkeks sind on tehtud, ütles ta hobusele. — Uus look on sulle peale ostetud! Ei taht-nud sind enam tundagi! Hm! Hm! Aga kui ma arvama hakkan, oleks sul pidanud olema koguni kaks uut looka peal!

Mees, kes vankri juures kohmitses, oli kogu aja teise kõrvaga Tõnu hobusejuttu vaikides kuulatanud, ilma et oleks sellele vahele seganud. Aga viimaseid sõnu kuuldes ta pööras näo Tõnu poole ja ajas enda kuidagi imelikult kohevile.

— Mis sa seal, Tõnu, kõneled? küsis ta, mitte kurjalt, mitte kaugeltki lahkelt. — Miks mu hobusel oleks pidanud olema kaks looka peal?

Siis ütles Tõnu väga etteheitvalt, ajades oma kõhna keha sirgu:

— Arvasin välja, et kahe looga raha jäi mul sult kolme aasta eest saamata, nimelt kahe päeva palk, Kõvera peremees. Selle minu kahe päeva palga eest oled sa nüüd Mirkale ainult ühe looga peale ostnud!

Kõvera peremees turtsatas põlastavalt, kuid vaikis.

— Ahaa, ütles tema asemel Tõnu pilgates ja tagus saapaninaga vankri rattale. — Näe, teise looga raha eest on vanale rummule uued kodarad sisse löödud!

Nüüd astus Kõvera peremees paar sammu Tõnule lähemale, piits püsti peos.

— Kuula, missugust jama vana alevirebane ajab! ütles ta ja tõukas piitsavarrega kübaraääre pisut kõrgemale. — Ise sa, igavene veenusk, jooksid enneaegu töö juurest minema, ja mis töö seegi oli, mis sa seal liigutasid. Ja nüüd sa arvad, et ma oleksin pidanud sinu palgaraha eest oma hobuse mardisandiks tegema!

Mehed mõlemad lähenesid teineteisele sammu võrra ja tõusis vali sõnelus, mis talurahva tähelepanu endale tõmbas. Kuid selle lühikese ja ägeda sõneluse tagajärjeks oli see, et Kõvera peremees viskas vanale Tõnule viis krooni kätte. Tõnu sülitas paberrahale, pistis selle taskusse ja kõmpis sõnalausumata minema: ta oli saanud, mida oli norinud!

Ent kauaks ei jätkunud niisugustest juhuslikkudest tuludest ja toetustest. Möödus kuu, kaks, kolm, kuid siis hakkasid inimesed teda ta kerjamise pärast alatihti hurjutama ja häbistama ja tööle juhatama.

— Või tööle . . . tööle! vastas Tõnu neile kibestunult. — Just nagu mina pole elus tööd teinudki ja just nagu mina tööd kardaksin. Ohoo, ei!

Ning siis viiski mõni alevi munakividel larisev vanker Tõnu oma maja ukse eest minema, kes istus tagurpidi vankris, selg vastu uue peremehe selga. Ta kandis triibulisi mansestrist matusepükse ja päevapiltnik Nõgese põõnaga spordikuube, sama päevapiltnik Nõgese oma, kes oli enda sügisel ühe tüdruku pärast üles poonud.

— Mis tööd viga teha! kinnitas vana Tõnu töö juurde asudes nii endale kui ka teistele. — Tööd ma teen heameelega, ega ma seni ole sulepatjades elanud. Ohoo, ei!

Kuid Tõnule meeldis töö ainult siis, kui see oli kerge, kui sai niisama ümber kõndida, nõu pidada, seletada ja targutada. Aga niisuguseid töid leidus väga vähe. Ikkagi tuli vaeva näha ja higistada, lihaseid pingutada ja konte vaevata. Tuli pealegi hommikul vara üles tõusta, voodisse aga pääses alles tükk aega pärast päikeseloojangut. Pikapeale kogu see jooksmine ja trügimine muutus Tõnule vastikuks, talumatuks ja närvesöövaks. Oli vaja ainult mõni sõnaviibe või väike pahandus, kui vana Tõnu hakkas peremehele vastu, pildus rumalaid ja uhkeid sõnu. Lõpuks ta viskas tööriista maha, otsis kraavipervelt oma kuue üles, pani käed selja taha ja ruttas töö juurest minema. Paugutades uksi ta lahkus talust, tema sõim mattis kõik teiste manitsused enda alla.

Ta ilmus naabreile ootamatult jällegi tagasi koju, oli tige ja pahur. Ta lebas enamiku päevadest seliti voodis, käed risti pea all, ja otse ta ees jalutsis rippus naela otsas enesetapjast päevapiltniku Nõgese pintsak.

— Sina magad nüüd surnuaial igavest und, sõber Nõges, ühe tüdrukulita pärast, kes sulle naiseks ei tahtnud tulla ja sepale mehele läks. Igatahes ei kaotanud sa just palju, kui sa endale nööri kaela tõmbasid: sest tüdruk elas vaevalt poolteist aastat sepaga, siis andis ta lahutuskirja sisse! See tüdruk oli nagu tiiger, ja kui sina ta oleksid naiseks saanud, oleks ka sinu elu põrguks tehtud! Rahu sinu põrmule! Sa tegid hästi, et siit minema läksid! Pole see elu siin midagi väärt, ei saa õieti kõhtugi täis süüa! — nii näis mõtlevat Tõnu oma voodis, vaadates kõledate silmadega seinal rippuvat kuube.

Aga siis viis Veskimäe lesk perenaine Tõnu enda juurde tööle ja sinna läks Tõnu enam-vähem rõõmuga. Ta uskus kindlasti, et naisterahvast perenaise juures on parem ja muretum töötada. Ta teenis Veskimäel tõepoolest võrdlemisi kaua, nimelt kolm nädalat. Siis oli ka sellel unistusel lõpp. Tal tekkis perenaisega nägelus, mõlemad olid ägedad ja targad, kumbki ei andnud järele, ja siis seal ei saanudki olla teist lõppu, kui et Tõnu peksis perenaise läbi. Peksis väga armetult, nii et teisel päeval toodi arst Veskimäele ja kutsuti ka konstaabel asja uurima.

Kui tuli konstaabel, oli Tõnu Näps sealt juba ammu lahkunud. Ühed rääkisid, et teda on nähtud ranna poole minevat, kuub käsivarrel, jäme metsast lõigatud kadakakepp käes, teised teadsid, et ta on rutanud riigipiiri poole ja on omalt maalt väljas vist juba ammu. Aga kui ühel päeval jällegi kolistati ta majakese ümber,

nähti aknast sisse vaadates päevapiltnik Nõgese kuube Tõnu voodi jalutsi juures seinal rippuvat. Oli kindel, et põgenik on jõudnud paost tagasi koju ja et nüüd õnnestub teda tabada. Ja nad tabasidki tema, kui nad ukse lahti murdsid: ta oli samuti käe oma elu külge pannud, nagu kord seda oli teinud päevapiltnik Nõges. Üks oli leidnud, et leib on liiga raske teenida, teine varises jõuetult kokku, kui ta ei saanud tüdruku armu osaliseks.

1938

RISTIALUNE ELU

I

Punapõllu on väike ääretaluke, mis küla tagatipus teiste talumaade küljest lahti näpistatud. Ta nüüdseks peremeheks on Jaan Maiste, külavaimulik, kes ristis lapsi ja saatis lahkunuid nende pärispaika suurte kaskede all. Sinna pärispaika Jaan Maiste oli saatnud ka oma naise ja elas nüüd Punapõllul poeg Tõnise ja tütar Liisiga. Ta teine poeg Priidu, kes ei olnud nii pehme südamega kui Tõnis ega tulnud virila isaga kõige paremini toime, teenis aastast aastasse võõraid. See teine poeg oli pealegi jonnakas ja usina vihaga. Tõmmu, lühike mehenäss, tüse, rinnakas, tugev — ei võinud enam olla sobivamat väliskesta visale vihale ja jonnile. Mõned kõnelesid, et Priidu oleks muidu arukas mees, ainult ta on pisut lihtsameelne.

Mitte üksnes jonnakas ja usina vihaga iseloom ei viinud Priidut Punapõllult välja, vaid peamiselt suur rahahimu. Nagu tavaliselt kõik rahamaiad, oli ka Priidu väga töökas, usin ja tagaotsitud tööjõud, kellele maksti meelsasti paremat palka kui teistele töölistele. Iga sent, mis kunagi pudenes Priidu näpu vahele, lõksatas kinni selle tinghamba kaukasse. Nii polnud ime, kui kolmekümne-aastasel Priidul oli juba ilus hoius hoiukassas.

Suvel, mil Punapõllul ette nähti aida parandamine, jäi Priidu koju teenima ja Tõnis läks välja, sest Priidu

oli osav höövli- ja kirvemees. Seda tehti kokkuhoiu mõttes, et mitte võtta kallipalgalist ehitusmeistrit. Poleks Priidu sel suvel koju tulnud, oleks ta pidanud meistri tasu omast taskust maksma, sest isal puudus raha. Priidu arvas paremaks aita omal jõul ise parandada, kui et pangast kallist raha välja võtta, mida ta kindlasti enam kunagi tagasi ei saaks.

Sel suvel, mil Priidu elas Punapõllul, sulges isa ühel külapeol ootamatult oma silmad igavesele unele.

Kui isa laip peolt koju toodi, ütles Priidu süda, et kevadine kojujäämine on tulnud talle saatuslikult õnneks. Sest nüüd istub Priidu kindla peremehena Punapõllul ega kanguta teda siit enam keegi välja. Väike pärandusmaks vennale ja õele ei teeks talle raskusi, selle eest ta saab aga endale maalapi ja kindla ulualuse.

Kui isa laip puhkas veel viimset ööd aidas, kõneldi vendade vahel Punapõllust ainult ääri-veeri mööda. Oli ilmne, et Punapõldu tahavad mõlemad — Tõnis ja Priidu.

Surnuaiast sõitis mahajääjatega Punapõllule kaasa nende ainus onu Märt. See tundis endastmõistetavaks kohustuseks pärijatega Punapõllust kõnelda ja neid kokkuleppele aidata. Sest isa lahkus äkki ja ilma testamendita, ja kui ei mõju onu sõna, võib Punapõllule Priidu äkilise meele tõttu tulla rasket riidu.

— Istume nüüd siia neljakesi omavahel lauda, armsad vennalapsed, ütles onu Märt. — Arvan, me ei tee pahasti, kui kõneleme natuke Punapõllust. Rääkimine tahab rääkida, olgugi et saatsime peremehe alles täna siit minema. Teeme seepärast jutuotsa lahti ja olgem leplikud meeles ja sõnas. Jeesus, jää täna meie juurde abimeheks!

Kuid onu lahtitehtud jutt jäi esialgu sinnapaika. Priidu vaikis nagu lukk, samuti Tõnis. Liisi ohkas ja silmad immitsesid niiskeks.

— Ühe kasuka sees ei saa kuigi kaua kolmekesi elada! ütles onu. — See on selge!

Priidu tõusis püsti ja tõstis väikesest seinakapist oma tubakavärgi lauale. Tubakapakist ta käänas maispaberisse poe- ja kodutubaka segust tüseda vilka, sest tema oli tinghammas, iga sendi ta andis välja näpu otsast.

— See vähemasti on nii, et Liisile määrame sularaha ja vaatame talle mõistliku mehe. Punapõllu saab kas Tõnis või Priidu, seletas onu Märt.

— Nõnda küll, lausus Priidu. — Nõnda tulebki teha.

Tõnis kõhatas välja kõik juba esimese suutäiega. Ta ütles:

— Mina olen esimene poeg, sellepärast saab Punapõllu minule.

Priidu vaatas pisut altkulmu vennale, nagu üle lugemisprillide. Rängast halva tubaka suitsetamisest ta rinnad kõrisesid ja ragisesid, öösiti aga laulsid ja vilistasid.

— Viis imet! urises ta; ja rohkem mitte sõnagi.

Onu sõrmenukk kobistas närviliselt vastu lauda.

— Seda ta ju on ... esimene poeg ... Ja nõnda on ka seadustes öeldud, et esimene poeg jääb koju.

Nii kõneles onu Märt, ja Priidule paistis selgesti, et Märt hoiab Tõnise poole.

— Siis muudkui põleta peale! hüüdis ta. — Siis muudkui võtame Liisiga kotid selga ja katsume Punapõllult sooja hingega minema pääseda. Nõndaks, nõndaks!

Ta puhus suitsuotsa pitsist välja, see lupsatas põrandale. Siis ta seletas lõplikult, kuidas tema selle asja peale vaatab:

— Kes Punapõllule jääb, sellel peab kaunikesti raha olema. Siin kukub üks hoone teise järel kaela ja pärijatele tuleb ilus summa välja maksta. Tõnis seda ei jõua, ajagu ta pealegi taga seda esimese poja õigust, mida enam kuskil olemaski pole. Mina aga maksaksin Tõnisele ... nelisada krooni ja Liisile ... kolm ... kakssada krooni, noh, ütleme — kakssada viiskümmend! Asi on päris lausa lihtne ega ole meil jõge mäest üles juhtida! Mis sina sellest arvad, onu?

— Jeesus, ole meie abimees! ütles onu Märt. — Kuidas Tõnis selle asja peale vaatab?

Oli tõsi, teadis ka Tõnis, et Punapõllu hooned on viletsad, et uute alla tuleb matta ränka raha. Ta kartis ka ise, et tema üksi ei tule kõige sellega toime.

— Aga mina nõuan endale vähemalt seitsesada viiskümmend krooni, mitte nelisada! Kokku Liisiga üks tuhat krooni!

Priidul oli varuks tõsine ähvardus:

— Kui nõudmine on niisugune ja niisuguseks jääb, tulen mina siiski odavamini välja. Ajan koha ja vara oksjoni alla ja lasen oksjonil asjale hinna teha. Ostan ta ise tagasi, ja siis te näete, kui palju mul teile maksta tuleb. Arvan, et lepite mõlemad kahesajaga! Nõuan oksjonit, jah, kui kokkulepet ei tule!

Tõnisel polnud häid kaarte lauale lüüa — ta ei teadnud kindlasti, kas seadus on tema poolt või mitte. Ta pidi seepärast vaese mehe osa mängima — leplik ja paindlik olema, mitte käega kohut mõistma.

Nii lõppesid tookordsed kõnelused ligikaudse

kokkuleppega. Tõnis läks jälle tagasi võõrast teenima, kuna Priidu jäi ühes õega Punapõllule.

Priidu harjus Punapõllule vaatama kui oma päristalule. Ta ei oodanud koha seaduslikku kinnistamist, vaid hakkas hoolega aita parandama. Kuigi Punapõllu oli ainult väike ja kehv ühehobuse-taluke, oli Priidu tema üle siiski õnnelik. Ta lootis, et ta suudab Punapõllu elule teise lehekülje pöörata ja vabaneb puudusest ja virelemisest.

Umbes paar nädalat pärast isa matust, kui Priidu äestas kesapõldu, lihvatas ta juurde alt rabast põõsaste vahelt vallakäskjalg oma suure nahkkotiga.

— Jõudu, peremees! hüüdis ta habemekoonlast ja ulatas Priidule tervituseks käe, mille üks vigastatud sõrm oli peos konksus. Ta tõi Priidule vallamajast sekretärilt sõna. — Kui mõnikord aega, astuge vallamajja, kõik kolmekesi — sina ise, Tõnis ja Liisi; kui aega jätkub — ükskõik millal.

Priidu ehmus veidi seda pahaendelist käsku kuuldes.

— Kas kohtupäeval? küsis ta altkulmu vaadates.

— Mispärast kohtupäeval, vastas käskjalg. — Niipalju kui mina aru sain ja kuulsin, tahab sekretär teile isa testamendi kätte anda.

— Isa testamendi? Mis kuradi isa testamendi . . . ? Mis kuradi testament seal vallamajas vedeles? Tühi vigur ja konks minu sissevedamiseks . . . Tõnise poolt! Isa ei jätnud mingit testamenti. See seal on mõne mehe poolt pärast isa surma sepitsetud. Seda testamenti ma ei usu, see on — sissevedamiseks!

Õhtul Priidu saatis Liisiga Tõnisele sõna testamendi asjus ja juba järgmisel päeval ta võttis Liisi vankrisse ja sõitis vallamajja. Kogu öö ta oli olnud hirmul ja ärk-

vel. Munakorv käe otsas, puges Priidu köögiukse kaudu sekretäri juurde.

— Ma nüüd selle testamendi asja pärast, ütles ja seisis virila näoga kõhuka ja palja lagipeaga sekretäri ees.

— Jah, hea, et tulite, annan testamendi teile üle. Tõnis istub ja ootab ka juba kantseleis mitu head tundi.

Et Tõnis temast varemini vallamajja ruttas, see suurendas veelgi Priidu kahtlust.

— See testamendi asi kukub mulle küll nagu selgest taevast kaela, hakkas Priidu tasa ja targu urgitsema. — Isa ei lausunud meile sõnagi, et ta oma viimse soovi paberile pani. Kunas ta seda tegi, oleks huvitav teada?! Kas ta mitte hauast väljas ei käinud?

Priidul hakkas juba veri pähe tõusma. Sekretär oli aga äärmiselt rahulik, nii rahulik, et see mõjus Priidusse erutavalt.

— Ei käinud midagi hauast väljas, ütles sekretär. — Pani juba enne haudaminekut oma tahtmise paberile.

Priidu vaatas valusal ilmel sekretärile. Võibolla ta oleks pidanud sekretärile munade toomise asemel pihku pistma sinise paberraha, see vahest oleks lahendanud selle salapärase loo.

— Kes kirjutasid testamendile alla? Usun, siin on Tõnise kuri käsi mängus . . .

— Testament on tehtud linnas notari juures, seletas sekretär. — Kui isa tõi selle minu kätte hoiule, siis ta ütles: „Pane sina ta raudkappi oma käe taha hoiule ja ära sellest kellelegi kihka. Lapsed mul sellest ei tea, parem ongi, hakkavad enneaegu tülitsema ja jonnima."

— Kas te ei saa seda testamenti mulle siin pisut nelja silma all näidata?

— Ei, ei! Isa ütles: „Kutsu kõik kolm vallamajja, loe neile ette ja anna kätte!" Nii ma teengi!

Pettunult kobis Priidu köögiuksest tagasi välja ja viis tühja munakorvi vankrisse põhu alla. Siis ta loivas suurde ooteruumi, võttis sealt Liisi kaasa ja astus kantseleisse. Tõnis istus tõepoolest üksipäini akna all pingil.

Nüüd ilmus sekretär tagaruumist suure halli ümbrikuga.

— Kutsusin teid kõik kolm seda vastu võtma, et hiljem ei tuleks arusaamatusi.

Ta ulatas ümbriku kolme pärija poole, kes seisid kõrvuti lauaesise võre ees. Esialgu ükski neist kolmest ei sirutanud kätt ümbrikku vastu võtma, sest see ei kuulunud otseselt ühelegi neist kolmest. Siis äkki Priidu rapsas selle enda kätte. Seal ta nüüd krabises Priidu pahklike sõrmede vahel, see võrdlemisi õhuke ja kerge ümbrik. Priidu vaatas teda erutatult ühelt poolt ja teiselt poolt, punetades näost.

— Kas me võime ta lahti võtta?

— Muidugi!

Priidu koputas sisupaberi ümbriku teise otsa, et seda avamisel mitte katki rebida. Siis käristas ta sakilise pabeririba põrandale ja tõmbas testamendi hallist kotikesest välja. Isa viimne tahtmine oli lühike, masinal kirjutatud.

Priidu hakkas endale veerima testamendi eelosa:

— Mina, allakirjutanu . . . Jaan Maiste . . . terve ja . . . selge . . . mõistuse . . . juures . . . teen . . . oma . . . võimaliku . . . surma . . . puhuks . . . korralduse . . . oma . . . kinnis . . . ja . . . vallas . . . va . . . ra . . . kohta . . .

Ta luges seda nii visalt ja kaua, et Tõnis muutus läbematuks. Priidu pealegi pööras paberi viltu ega näidanud teistele selle sisu.

— Ega siin salgamist ole midagi, ütles Tõnis. — Las loeb sekretär, tema tunneb paremini kirja kui meie.

Ta tõmbas testamendi Priidu käest ära ja ulatas sekretärile. See luges valjusti ja selgesti, et ükski sõna ei jääks uduseks ega segaseks: — 1: Päraste vallas asuva talu „Punapõllu nr. 41" pärandan ühes kõigi õiguste ja koormistega, hoonete ja inventariga oma pojale T õ n i s Maistele. — 2: Eelmises paragrahvis nimetatud päranduse eest võtab minu poeg Tõnis Maiste enda peale järgmised kohustused: maksab oma vennale Priidu Maistele ja õele Liisi Maistele kummalegi nelisada krooni nelja aasta jooksul . . .

Kantseleisse sigis sügav vaikus. See, kes esimesena nohises ja köhatas, oli Tõnis. Ta vaatas säravail silmil sekretärile, ta suu kippus vägisi naerule. Ta hakkas sellepärast oma huuli närima. Ka Liisi nägu säras rõõmust, sest isa oli temale rohkem määranud, kui talle omavahelisel arutlusel osaks arvati.

Ainult Priidu oli löödud. Ta hingas sügavasti, pooleldi lõõtsutades, näost veripunane. Ta võikad pilgud puurisid õde, Tõnist, sekretäri. Nagu läbi udu ta nägi Tõnise naeratavat laia nägu ja samasugust õe oma. Isegi sekretär näis salapäraselt muhelevat.

Priidu taganes paar sammu seina poole ja toetus seljaga vastu paksu külma müüri. Ta peas mässas ja põles. Seal kisendasid läbisegi testamendist loetud nimed: Tõnis Maistele, Priidu Maistele, Liisi Maistele . . . ! Ta pead peksti nende nimedega nagu suurte nuiadega, ta ähvardas kokku vajuda nende hoopide all.

Punapõllu oli temalt läinud, ja alles üleeile ta oli löönud aida uue katuse harjale viimase rea laaste!

Irvitav lõust oli vend Tõnise nägu! Üksainus irvitav lõust! Priidu pigistas silmad kinni — või ta silmis läks kõik mustaks. Siis irdusid temast pea, käed, jalad. See polnud enam tema, Priidu, kes sööstis nurgast välja ja virutas oma rusikad võreäärele.

— Vale! karjus ta hirmsal lämbuval häälel, näost sinine, silmad jõllis. — Vale, pettus, varganäod! See kõik on vale, võltsitud! Ma ei lase ennast petta, mina mitte! Ära tahate süüa minu käest talu, varganäod! Kõik kolm! Varga-nääää-oood! Saadan teid kõik teise ilma, ükshaaval, varganäod!

Ta ulgus ja kisendas kõigest jõust, vaevalt saadi aru ta hirmsaist ähvardusist. Ta lõhkus rusikaid vastu võreäärt, kiristas hambaid, trampis jalgadega.

— Priidu! püüdis Liisi teda vaigistada, kuid see vihastas tasakaalu kaotanud märatsejat veel enam.

— Mis Priidu, mis Priidu! kisendas ta veelgi hirmsamal häälel. — Vait, sina vana mära, sina vargasalga pärispealik! Sina oled hullem kelm kui kõik Tõnised kokku!

— Priidu . . . ! Ära jookse üle kallaste, mis sul arus on, Priidu! Kes on siin varganägu, kes võltsis testamenti! Mine'nd ikka, ära aja lapsejuttu!

Aga ka rahustamine Tõnise poolt oli vaid püssirohuks põrgutulele. See vihastas Priidut veelgi enam; ta tungis vennale kallale ja hakkas teda halastamatult peksma.

— Sina taluvaras, taluvaras, taluvaras, peakelm, peavaras!

Ta lõi Tõnise maha võre ette ja kargas talle peale, jätkates peksmist. Ta peksis rusikatega, peksis teda

jalgadega. Tõnis hoidis käed pea ees, et kaitsta seda ja nägu raskete hoopide eest.

— Jumal, ta on hulluks läinud!

— Priidu, mis sa teed ometi, mis sa mõtled ometi!

Nüüd jooksis käskjalg kisa ja kära peale kantseleisse.

— Püha taevas, mis siin lahti on?

— Priidu on hulluks läinud, aidake!

Mehed sööstsid Tõnisele appi, haarasid märatseja selja tagant kinni. Priidu hoidis nüüd tugevasti nagu raudklambritega vennast kinni ega lasknud lahti. Neid mõlemaid lohistati põrandat mööda edasi. Lõpuks vabanes Tõnis hullunud venna käest.

— Jookse, too köögist külma vett! ütles sekretär ja saatis Liisi klaasi vee järele. Kuid Priidu ei võtnud vett ega jätnud märatsemist ja sõimamist. Ta tahtis uuesti ja uuesti vennale kallale tungida, sõimates teda võltsijaks ja taluvargaks.

— Priidu, kui sa rahule ei jää, me viskame su arestikongi, me kutsume politsei!

— Jah, viskame su arestikongi, toome politsei, kui sa mõistust pähe ei võta!

— Kas sul häbi ei ole, vennas! hakkas teda Tõnis noomima. — Oma vennale mõrtsuka kombel kallale tungida! Ja kõik selle raha ja varanduse pärast: see on sul kõige kallim maailmas!

Kuna sekretär ja käskjalg Priidut kinni hoidsid, jättis Tõnis jumalaga ja ruttas uksest välja. Aknast oli näha, kuidas ta ühe möödasõitja vankripärra istus ja minema sõitis. Kui nüüd Priidu vabanes, polnud tal enam kellelegi oma viha valada, vaid ta kohendas ja kehitas oma rõivaid, ja peaaegu jumalaga jätmata lahkus ta ruumist. Tal oli piinlik ja häbi.

Kui see mässujutt otsaga külla jõudis, andis ka külarahvas selle kohta oma otsuse. Seal öeldi:

— Kõik selle kõliseva patuse pärast! Temal ei siple raha kunagi taskus, tema hoiab igast sendist kümne küünega kinni. Ta jätab kas või pimeda sandi pori sisse nutma ja läheb kivise südamega mööda. Jumala ristike olgu meie juures!

Nüüd asus Tõnis Punapõllule peremeheks, nagu määras ja tahtis isa oma testamendis.

II

Kolme aasta pärast võis Priidu lausa rõõmustada, et ta oli selili maailma sündinud: tal oli elus õnne! Kuigi ta pidi isa testamendi tagajärjel Punapõllult lahkuma, sai ta kolme aasta pärast parema ja suurema talu peremeheks, naides Saudre perenaise. Oleks ta jäänud kangekaelselt Punapõllule, ta põllul oleks liikunud üksainus hobune. Saudrel oli neid aga tervelt kolm. Tõepoolest, tema võis tulla maailma selili.

Kuid oma mured ja raskused ootasid teda ka Saudrel. Pisut vesise silmaga vaatles Priidu Saudre õlgkatustega majakaste, mis näisid nagu kimpu seotud oma tarasaedade rägastiku ja tanumatega. Need majakastid vääriksid vaid ühtainust marutuulist sügiseõhtut ja reheahju sütt linalemmedesse! Siis kerkiksid tüssatud kindlustusseltsi rahaga Saudrele uued ja ilusad hooned. Peale selle teadis Priidu muidugi, et vana Harakas jättis Saudrele ilusa kimbu võlgu, mis nüüd jäävad tema kanda.

Küla ütles:

— Priidu on rahainimene, nojah, kui see raha Saudre alla matta ... siis saab talu lõpuks jaladki alla ... !

Ega teise mehe võlgade tasumine Priidule suurt rõõmu ei pakkunudki. Saanud Saudre peremeheks, hakkas Priidu urgitsema ja mõtlema mitmesuguseid vembumõtteid. Raha seisis tal puutumatult pangas ega olnud ta sellest Saudre võlgadesse matnud ainustki senti.

Priidu ei olnud mees, kes oma mõtteid ja kavatsusi naisele lobiseb. Isegi poolt sõna tal ei kukkunud kogemata suust, selles suhtes oli Priidu raudne. Küllalt oli naisele sellest, kui talle tema pikemate puurimiste peale öeldi, et ta täna pärast lõunat läheb pisut välja ja tahaks midagi näpu otsa võtta, kas korvikese mune või muud sellesarnast. Avati siis aidauks, pilluti aida põrandale teri ja kutsuti kokku kanakari. Pimedaks tehtud aidaruumist rapsas karjapoiss kinni vana kollase kaelaga kana ja sellega ruttas Priidu aidanurga taha. Kuid enne kui Priidu võttis seinaprao vahelt noa, katsus ta järele, kas kana pole parajasti munas. Kombates kõhualust tundsid Priidu sõrmed kõhu all ümarat munamügermust. Seal võis olla rikkalik munalade, üks teisest suurem, terve suur peotäis, nagu ümaraid purgikompvekke.

Priidu pigistas kana põlvede vahele ja tõmbas noa seinaprao vahelt välja. Siis ta jäi aga mõttesse, kõõbitses noaga püksisäärt. Kana karjus ja kraaksus ta põlvede vahel hirmsa häälega. Priidu vaatas altkulmu elamu poole, pistis siis noa tagasi seina vahele, tõmbas kana põlvede vahelt välja ja saatis ta poolkaares üle aia õue: ta ei tihanud teda tappa — oli parajasti mu-

neja, võis veel muneda suure pesatäie. Kui Priidu pärast lõunat mõõtis vaikset külateed vallamaja poole, oli tal näpu otsas korvike munadega. Vallamajja pidi ta seepärast pugema jällegi köögiukse kaudu.

Mure, mis tõi ta sekretäri juurde, oli raske ja keerukas.

— Olete targem inimene ja tunnete seaduste kirja, andke mulle nüüd head nõu. Teadagi, sain selle Saudre kaela ühes Haraka võlgadega. Terve see lahnits tuleb nüüd minu kaela, tervenisti minu kaela! Mõtlen, maailmas on kindlasti mõni niisugune kolu, kes selle asja niimoodi oskab käänata, et mina neist võlgadest vabaks saaksin! Pai sõber, sellepärast tulingi sinu jutule, murra nüüd natuke ka minu pärast oma pead! Mina ei taha neid• ometi maksta, neid teise, võõra inimese võlgu!

Sekretär muigas endamisi.

— Vaatame järele, ehk saab! ütles ta. — Mõni asi annab end mõnikord pisut käänata.

— See lihuniku Toomas! urises Priidu hammaste vahelt. — Pöial on tal pikem kui teised sõrmed: varas niisugune! Tema selle Haraka paljaks rööviski ja ühe paberi teise järel oma taskusse kookis. Tema on adramees niisuguste asjade peale. Nüüd ähvardab paberid üles öelda. Mina — ole lahke — ladugu talle kahe nädala jooksul terve raha korraga pihku! Aga mina ei maksa, kas või nui pooleks! Mina ei maksa!

Vihaveri hõõgus ta näol.

— Nojah, eks laen tuleb ikka naeruga tagasi, kes meist seda ei tea, naeratas sekretär. — Aga niipalju kui mina tean, on sellest maksmisest raske kõrvale puigelda: kõneldakse, et Harakas viis hädaga obligatsiooni Tooma kätte.

— Obligats Tooma käes, selles see häda seisabki!

— Siis on lugu paha! ütles sekretär ja tema toonist kuuldus ilmselt, et tema just väga ei tunnegi Priidu muredele kaasa. — Aga teil on kõvad rahad pangas, lööge võlad kinni, tühja kah!

— Näh, näh, näh! Oled sina mu raha kõvadust näinud?

Mõni teine mees Priidu asemel oleks olnud uhke, kui teda oleks peetud kõvaks rahameheks. Priidu oli ettevaatlik nagu tark koer, kes viib oma kondi, mida ta enam kõhtu ei jõua varuda, eemale nurmele ja matab teiste eest mulda.

— Kas see ongi see hea nõu, mis sa mulle anda oskad? küsis Priidu pettunult ja ägedasti.

— Ega... obligatsi vastu minu peatarkus küll ei saa!

— Mispärast ei saa! Mõlguta mõtteid pisut kaugemale, küll siis saab! nöökles Priidu, ja nüüd lõi tema oma padaässa lauale. — Riik! Riik peab mind aitama ja minu võlad maha kustutama! Lihtsalt maha kustutama!

Tool Priidu all raksatas.

— Hm!

Mõttesse vajunud, kraapis sekretär metallist joonlauaga oma paljast pealage. Ta nägi, et Priidu ajab väga imelikku juttu, nagu oleks tal lausa kinnine mõistus.

— Aga kuidas me sellega toime tuleme, kulla inimene? Mõte on ju ilus, ei saa laita, aga kes on see riik ja kes oleme meie, kelle taskust see raha lõpuks tuleb!

Et küsimuses oli kaks tuhat krooni, siis Priidu mõtted olid teravad ja vilkad.

— Kui neli-viis reisi pealinna teha, siis on võla kustutamise paber ausasti taskus! Lõhume palvekirju, üks ühe otsa! Lõpuks annavad järele! Pealegi võime mõnd ametnikku kõvera käega teretada . . .

See ametniku „kõvera käega teretamine" oligi Priidule kasvanud lihasse ja luusse: kui oli asjatalitusi, ei läinud Priidu kunagi tühja käega kodunt välja, vaid võttis ikka määrimiseks ja meeleheaks midagi näpu otsa või ulatas rahakotist.

Sekretär nägi vaeva peaaegu terve tund, et Priidule selgeks teha niisuguse võlakustutamise mõttetust ja võimatust. Kuigi Priidu lõpuks jäi vait ega heietanud omasoodu edasi, võis arvata, et ta oma mõttest siiski lõplikult ei loobunud, vaid sõidab ühel päeval kindlasti linna mõne advokaadi juurde.

Tekkis pikk ja mõtlik vaikus. Siis ütles Priidu:

— Aga kui ma oma naise läbi peksan ja minema ajan, mis siis?

Ta värisevad sõrmed hakkasid pöidlajämedust suitsu keerutama.

— Kuidas — läbi peksad ja minema ajad . . . ? Mispärast? küsis sekretär arusaamatult.

— Kas ma siis ei saaks Haraka võlgadest lahti?

— Mitte ei saa aru, mis sa sellega öelda tahad.

— Väga lihtsalt: kas seadus kaitseb minu naist või ei kaitse? Ma arvan, ta kaitseb, mis seadus ta muidu on?

— Miks ei kaitse! Sina võid saada oma kolm kuud, peale selle alimendid.

— Ah, mis kolm kuud ja al . . . ali . . . , urises Priidu. — Ütleme nii: mina teda ei peksa ega kihuta ühtigi minema, naine ainult läheb kohtusse kaebama: „Mõistke minu mehe üle kohut. Ta peksis mu vaese-

omaks ja kihutas talust minema." Mispärast? „Sest mina petsin teda, kui ta mu naiseks võttis: ütlesin talle pealtkuulajate juuresolekul, et talu on võlgadest vaba — aga ei — see oli vale! Nüüd mees peksis mu läbi ja kihutas minema, palun seaduslikku kaitset, olen põdura tervisega ja töövõimetu, raskejalgne."

— Seaduse kaitse on kindel: võid saada kolme kuu asemel kolm aastat! hirmutas sekretär ja muigas endamisi: ajad mul üsna lapselikku ja lolli juttu, vana tinghammas!

Priidu raius poolvihaselt hammaste vahelt:

— Minu mõte on see, et kui naine nõnda kohtuvõimudele räägib, siis kohus ka peab naise oma kaitse alla võtma. „Leppige oma mehega ära," annab ta nõu, aga naine ütleb: „Mees ei lepi, valetasin talle. Ta kihutab mu ikkagi minema. Ta võtab mu ainult siis tagasi, kui see Tooma laen tema kaela ei tule. Aidake mind, kohtuhärrad, mõistke mu mees Tooma laenust vabaks."

Ka siin tuli sekretäril pikalt ja sõbralikult seletada, et niisugune vemp ei anna soovitud tulemusi. Kui Priidu ei tahtvat talust ilma jääda, tulevat tal laen kõigest hoolimata tasuda.

Kolme nädala pärast oli Priidu vaene mees, kes pangast oli välja kraapinud oma hingeõnnistuse. Ta vanas plekk-karbis teiste paberite hulgas olid nüüd piltlikult öeldud peaaegu ainult pangaraamatu tühjad kaaned. See mõjus Priidusse rusuvalt ja võttis temalt elutahte. Ta võrdles oma elu suure ja tühja, maasse kaevatud auguga, mille veerel ta istub ja mõttes jalgu kõigutab. Kui ta jääb loiuks ja tuimaks, siis ta prantsatab sinna haigutavasse auku ja hukkub. Hoiukassas tal on nüüd vaid veel see vilets summajäänus, mille

eest saaks vaevalt puusärgi osta, kui surm tuleks, matuseraha peaks naine aga naabreilt paluma.

Tuli asuda sõna tõsises mõttes uuesti rahakogumisele.

— Pere sööb liiga hästi! ütles Priidu naisele. — Üksainus kord nädalas liha näidata, teine kord võid — pere peab aru saama, et ajad on väga kitsad ja kehvad.

— Selle paari korraga küll ei saa nädalat läbi, püüdis naine seletada, aga Priidu manitses ta vaikima.

— Saab küll, miks ei saa! Rihmad peale — muud midagi!

Suurt tuska tegi Priidule Saudre piim, mis igal hommikul piimakotta vooriti. See oli terves külas kõige lahjem ja isegi saagi poolest teistest taga. Siin pidi asjasse pööre tulema. Seepärast tõmbaski Priidu ühel päeval puhtamad rõivad selga, et minna piimakotta asja selgitama. Tema arvates piima rasvaprotsendiga polnud lood õiged: temale tehakse ülekohut. Priidu ei läinud otsemat jalgrada mööda piimakoja poole, vaid tegi suure ringi metsavahi juurde, kust ostis näpu otsa purgitäie mett, et jällegi jutule minnes asjaosalist „teretada kõvera käega". See oli ju Priidu sügavale juurdunud komme, millest ta lahti ei saanud. Kuigi ta oli ihnuskoi, pigistas ta meelehead ostes silmad kinni ega olnud tal väljaantud rahast kahju. Ta arvas, et meelehea käänab asja mitmekordselt tema kasuks.

Piimakoja juhataja Allik äratati magamast. Ta vaatas uduste pilkudega lauale asetatud meepurki ja neelatas sülge. Samal ajal tuli teisest toast Alliku seitsmeteistkümne-aastane poeg ja tassis mee kööki, kus juba kärsitult ootasid ta vennad-õed. Seal tõusis varsti ärev meekisa ja rüselus.

— Ma nimelt olen hädas oma piimaga, hakkas Priidu kaeblema. — See on lahja nagu vesi — ehkki meil lehmadele helde käega üht-teist nina ette visatakse.

Allik lõi lahti suure nelinurkse raamatu ja otsis näpu abil Saudre nime üles.

— Jah, piim on teil lahjavõitu.

— Mitte lahjavõitu, vaid päris vesi, urises Priidu ja vaatas kurjakahtlustavalt Allikule. — Vea nagu vett siia kokku kogu maailma naeruks. Võta lihtsalt püss ja tõmba terve kari maha! Või on teil aparaadid siin niisugused vanad ja loguskid, mis enam õigust ei näita?

— Kuidas vanad ja loguskid, mis enam õigust ei näita? küsis Allik pahaselt. — Ikka seesama jutt: varastatakse, petetakse, tehakse ülekohut, nagu oleksin mina mõni sunnitöölt ärakaranud inimesetapja!

— Seda mitte . . .!

— Või seda mitte! Aga varga nime hõõrute mulle lausa avalikult nina alla! Teate, Saudre peremees, olen juba kaks niisugust velle siit trepist alla visanud. Olen niisuguse asja juures äge, ei küsi millestki. Kurat võtaks: nii või teisiti! Minu lõõg on täis!

Priidu vajus kokku teise mehe vihaste pilkude all. Ta näol oli ebamäärane naeratus, millega ta tahtis lahtipaiskunud viha heaks teha.

— Aparaadid vanad ja loguskid! vandus mees edasi. — Mulle tulete teie seda nina alla hõõruma, kus mul veel asjamees! Teistele kõigile näitavad õigust, aga teile ei näita, teid ma olen haneks püüdnud, kelle seljast hakkan seitset nahka nülgima. Nii, mis?

Ta viha kihutas ägedasti edasi nagu tuli kuiva sõõrdu mööda. Meepurgist nagu ei tehtud väljagi.

Priidu vaikis ja kuulas targu Alliku ägedat enesekaitset. Ta ei leidnud parajat lünka, kuhu oleks võinud vahele hüpata. Kõige targemaks osutus praegu vaikimine, et Allikut lasta end põhjani tühjaks kõnelda. Jääb lepitus tulemata, siis võib kindel olla, et järgmisel korral on rasvaprotsent veelgi madalam.

— Enne kui aparaate tulete laitma, lööge pilk oma kodusele majapidamisele! vandus Allik edasi. — Vaadake kõigepealt järele, kas seal mitte lehmade asemel ei hüppa kängurud ühelt mättalt teisele — kas need ikka tõepoolest ongi lehmad!

Priidu tänane käik kujunes õnnetuseks. Kuigi mehed lõpuks ajasid üsna sõbralikku juttu, ei kadunud Alliku näolt kibedus ja ärevus. Astudes trepist alla, nägi Priidu astmeil meetilku, ja kui ta jõudis alla õue, istus seal aia veeres pikal palgil kaksiratsi viis poissi, õgides meega määritud võileibu.

— See inimene meest ei hooli, see tahab sularaha, urises Priidu pahaselt ja umbusklikult endamisi, kui ta kõmpis metsavahelist teerada kodu poole. — Selle lolli käest ei saa minusugune iialgi õigust kätte, näib nii. Kust muidu saavad ta viis last oma leivale kahe sõrme paksuselt võid?

Järgmisel proovimisel oli Saudre piima rasvaprotsent endine, teisel pisut väiksem! Priidu ähkis rängast vihast, teadmata, mis teha. Mitu päeva ta murdis ja vaevas pead, viskas siis hobuse aiste vahele ja sõitis alevisse. Sealt ta tõi endale koorelahutaja, ihnsuse tõttu odava ja väikese. Kui see kruviti pakuotsale ja hakati koorima, kulus Saudre piima siristamiseks poolteist tundi. Nüüd olid püksid majas naise jalas, masin tuli uuesti paku otsast lahti kruvida ja kaupmehele tagasi viia. Selle pidi Priidu ümber vahetama suurema

ja kallima vastu. Ning Priidu hakkas nüüd koduselt võid valmistama ja turule vedama.

Kogu tähelepanu tuleb juhtida karjapidamisele, see sai Priidu majanduse selgrooks. Selle kava hulka kuulusid ka niisugused teod, et mõnikord Priidu saatis karjapoisi tööle ja läks ise karja. Sellistel kordadel viis Priidu loomad lausa kurjale — kas riigimetsa või naabrite heinamaale. Paaril vihmasel hommikul, juba enne päikesetõusu, sõid Priidu kaksteist looma Rukkimäe peremehe ilusas järveäärses luhas. Priidu ise istus võsa veeres vanas kuhjapesas ja nautis oma majanduskava teostamist.

Ühel varasel laadahommikul oli Priidu jälle oma lojustega Rukkimäe kultuurheinamaal. Kui ta võsatuti veeres kuhjapesas mõnusasti paberossi pahvis, nägi ta äkki eemal teel kaht ratsanikku. See oli Rukkimäe peremees oma sulasega, kes igavese ajuga lähemale kihutasid. Peaaegu Priidu lähedal võsastiku juures hüppasid mehed sadulast maha, sidusid hobused põõsaste külge ja sööstsid siis suurte malakatega heinamaale karja juurde. Nad ei näinudki Priidut, kes oli enda võsatutti põõsaste vahele peitnud. Samal ajal ajas päike oma serva kingu tagant nähtavale, järvesopis valendas udusomp, räägud saagisid niiskes rohus. Jõudnud karja juurde, hakkasid vihased mehed hirmsasti karjuma ja loomi peksma, nii et isegi Priidu turi tundis kõiki neid hoope ja sõnu. Veel enam kirusid ja vandusid mehed Priidut ennast. Kulus tükk vihast sõimu ja peksu, enne kui terve kari hakkas kahe vihase mehe eest võsa poole kihutama nagu sõnnitabun põleva rohtla hävitava tulemere eest. Kari jooksis otsejoones võsatuti poole, ja Priidu hakkas tõsiselt kartma, et tal tuleb silm silma vastu seista. Rukkimäe pere-

mehega. Kahelt poolt võsatutti jooksis kari pooleks. Peaaegu Priidu kõrval tõmbas Rukkimäe peremees Küüdikule viimase tugeva hoobi, nagu aitaks see leevendada suurt südameviha. Siis ta jäi lõõtsutades seisma, sest nüüd oli kari tema heinamaa piiridest väljas, teise naabri krundil. Kari jooksis hirmuga ühtesoodu metsarääsikuni, alles seal ta jäi seisma, vaatas tagasi ja hakkas söömist nukitsema.

Rukkimäe peremees viibutas ikka veel kaigast.

— Oleks nüüd vana Saudre ise käepärast, siis ta minu käest ei pääseks sooja hingega! Imelik mees, kus aga käe külge saab, seal on küünte peal väljas! Varaste vargam! Aga isa oli tal püha inimene, ristis lapsi ja mattis surnuid!

— Ei ole midagi! karjus talle sulane eemalt. — Küll ma tulen mõnikord hommikuti siia salakesi vahtima! Teen ta seljakondid kõhunahast pehmemaks — küll ta siis teab, kust piirikriips läbi käib!

Äkki ta nägi võsatutis kadakapõõsa kõrval liikumatut mehekogu.

— Ahaa, näe, seal ta ise ongi: Priidu!

— Oh sa tuline rihmus, ptüi! sülitas Rukkimäe peremees ehmusest ja vihast. — Ptüi, ptüi! Kohe karauulis nagu soldat ja vaatab seda kõike rahuliku südamega! Hei, tule lähemale, tule vähemalt võsatutist välja, va võsavillem!

Kui mehed olid tükk aega teineteist kõõritanud, astusid Rukkimäe mehed Priidu ette. Neil mõlemal olid kaikad käes ja erutatud Priidu oli näost punane ja lapiline. Ta ilme oli kohmetunud ja võigas.

— On sul ka arunatukest peas, et oma karjaga minu heinamaad tallad? hakkas Rukkimäe peremees hurjutama. — Luht on maha tallatud nagu pahmas,

ei taha enam pealegi vaadata, süda läheb lõhki. Selle asja pärast, naaber, kisun su kohtulaua ette. Vaatame siis järele, mis kohus niisuguse asja kohta arvab ja mõtleb.

Ta ütles sulasele:

— Ole sina tunnismeheks ja loe elajad üle!

Sulane pöördus karja poole ja hakkas sõrmega ükshaaval loomi lugema.

— Üks, kaks, kolm, neli . . .

Kaks korda luges ta loomad üle, et mitte eksida ja kohtulaua ees valet vanduda. Siis ta ütles:

— Kaksteist!

— Oleksin ma kümme aastat noorem, siis mõistaksin ise sulle siin võsa ääres kohut, sa põrgu Märdi poeg, aga nüüd laseme seadusraamatuil seda asja seletada. Minu heinamaa sa pead rahule jätma, arenda oma karjapidamist ükskõik kuidas. Seda ma nõuan!

Siis läksid nad hobuste juurde, viskusid sadulaisse ja sõitsid minema.

Priidu lonkis tusaselt oma karjale järele. Jõudnud metsakõrendikku, kuulis ta härjahõigu kaugusel püssipauku. See hirmutas teda nii, et ta ruttu hakkas metsast loomi välja ajama, kartes, et paugutaja võiks olla metsavaht: täna võidakse teda veel teist korda kurjalt tabada. Kuid kohtulaua ette Priidu astuks ainult surmahädas, see oleks niiöelda tema viimane leib.

— Katk käib minu kannul päevast päeva! mõtles Priidu õnnetult. — Mitte mul Saudrel ei vea! Kuhu aga iial jala pistan, seal on hädad kaelas. Igaüks mind tüssab ja petab, kes aga heaks arvab, ja muudkui pillub kaikaid kodarate vahele. Mitte ei oska arvata, mis ma kurja olen teinud, et elu nõnda viltu kisub.

Priidu lootis, et Rukkimäe peremees jätab ähvarduse ähvarduseks ega vea teda kohtulaua ette, kuigi Rukkimäe rahvas laskis küla mööda ringi, õel keel käsivarrel.

Kahe kuu pärast sai Priidu siiski kohtukutse, selle vastiku paberi mitmesuguste ähvardustega ilmumata jäämise puhuks. Kui lõpuks saabus kohtumõistmine, litsus Priidu restorani hoovis, kus lasipuud kirendasid hobustest, samm-sammult Rukkimäe peremehe poole. Jõudnud lõpuks ta kõrvale, pistis oma lodeva käe tema pihku ja hakkas madalal ning väriseval häälel paluma, et Rukkimäe peremees andestaks selle väikese eksimuse. Ta kutsus teda alla restoranilauda, et lepitust juua ja protsessi lõpetada lihtsalt nõudja ilmumata jäämisega. Kuid Rukkimäe peremees raputas kangekaelselt pead.

— Sinuga, Priidu, sedaviisi ei saa, sinuga tuleb teist keelt kõnelda! ütles ta. — Õiendame ikkagi kohtulaua ees, sina oled niisugune mees, kellega muidu ei saa.

Nii tuligi Priidul kohtulaua ette kostjapulti astuda. Inetu hetk: selja taga saalitäis rahvast, palju tuttavaid oma valla inimesi, laua taga aga sirvib tusane kohtunik aktikaustikut. Priidu tammus ühelt jalalt teisele, toetas puldiveerele kord üht, kord teist küünarnukki. Ta kõrval teise puldi juures seisis aga Rukkimäe peremees oma pika habemega sirgelt nagu küünal lühtris.

— Priidu Maiste, kas võtate omaks, et te söötsite käesoleval aastal juuni neljateistkümnenda hommikul Juhan Lõhmuse kultuurheinamaal oma kaheteistkümne-päist loomakarja?

Priidu saagis oma närvilisi põlvi ja vajus kogu keharaskusega vastu puldiveert.

— Jah, võtan omaks, vastas ta tasa puhtsüdamlikult.

— Kas te ei mõelnud ka sellele, et te oma naabri ilusale heinamaale suure loomakarjaga kurja teete? pilkas kohtunik.

— Jah, mõtlesin küll, vastas Priidu ning see kohmetu vastus pani kohtuniku kuiva näomaski hetkeks naeratama. Kohtunik soovitas leppimist.

— Kui Priidu Maiste annab tõotuse, et tema jätab minu väetatud ja kunstlikult külitud heinamaa rahule — siis olen nõus leppima, ainult siis! ütles Rukkimäe peremees selgesti silphaaval.

Nii sobiski Priidu suureks rõõmuks lepitus väga kerge vaevaga.

Kui nad kohtusaalist välja tulid, hakkas Rukkimäe sulane Priidu kannul käima ja nuiama, et Priidu teeks rahuliiku. Kuigi Priidu hommikul kümnekroonist näpu vahel hõõrus ja otsustas selle rahu sobituseks ohverdada, poetas ta enda varsti kannulsõrkijast lahti ja pudenes koju ühes oma kümnekroonisega.

Nüüd jättis Priidu tõepoolest Rukkimäe kultuurheinamaa rahule, sest Rukkimäe peremees ähvardas Priidut kahekordselt karistada, kui selle looma jalg peaks veel kord tema heinamaad puudutama.

Oli juba sügis, kui Priidu ühel heal päeval kõndis Rukkimäe heinamaal järvesopis, sest ka tema oli otsustanud tõsisemalt silma heitma hakata oma heinamaale. See asetses siinsamas järve kaldal teiste heinamaade vahel ja oli vanaperemehe poolt lastud võsa alla kasvada. See kasvatas peamiselt lühikest harjasheina, mida vikat hädaristiga maha materdas.

Kui Priidu nii haudus tõsiseid heinamaa kultiveerimise mõtteid, märkas ta, et sügistuul kuskilt oli lahti kangutanud kinnikasvava järve veepealse kaldatüki ja triivinud selle järvele. Kaldatükk võis olla vaevalt nii suur, et sellel oleks võinud hundiratast lüüa, ja ta heinasaagist oleks jätkunud terveks päevaks ainult kolmele lambale.

Priidu leidis oma heinamaa kaldast koha, kuhu see ujuv kaldakild just parajasti sobiks nagu nööp nööpauku. Seda maalappi Priidu ei võinudki jätta sügistuulte triivida, need võisid selle kanda jumal teab kuhu ja kelle kaldasse.

See kaldatükike sai nüüd Priidu heinamaa-kultiveerimise esimeseks lüliks, nii et Priidu ootas suure kannatusega hämarikku, mil ta oleks võinud Rukkimäe karjapoiste vana lootsiku-logu vette tõugata ja sellega järvele sõita. Oli juba kesköö, kui Priidu suurte raskustega ja elu kaalule pannes oma talu pindala suurendamisega toime tuli. Läbimärjana, väsinuna ja külmast lõdisedes jõudis Priidu koju, kus ei kõnelnud isegi naisele midagi oma ilusast tehingust. Ta oli muutunud maailma vastu umbusklikuks, kinniseks ja ettevaatlikuks.

Priidu hakkas juba kaldatüki lugu unustama, kui pilkejutud Saudrele jõudsid, et Priidu on Milku talu heinamaast tüki ära varastanud ning vaiade abil oma krundi külge kinnitanud. See jutt tekitas enam naeru ja nalja kui tõsist meelepaha ja võõrastust.

— Ei ole mina midagi vedanud, raius Priidu omalt poolt vastu, kui tuldi seda juttu tema suu ette veeretama. — Kui on veetud, siis on seda tuul teinud, — jah, nii see võib väga hästi olla. Mina ise ei usu küll sedagi. Küla kiusab mind taga, küll kõnega, küll teoga,

ma ei saa aru, mis ma neile inimestele kurja olen teinud!

Et ka Milku peremees tema kohta on oma ilusad sõnad välja mõelnud, selles Priidu ei kahelnudki. Kui Priidu kord sepale sõitis, nägi ta oma suureks ehmatuseks, et Milku peremees sõitis talle oma noore hobusega vastu. Kuid samal ajal kuuldus eemalt teelt autosignaale, Milku noor hobune tõusis lendu ja kihutas peremehe sussutamisest hoolimata minema. Need olid kaks juudiemandat, kes Priidu seekord päästsid.

Nii soikuski kaldatüki lugu hulgaks ajaks ja Priidu luges sissisõja lõpetatuks. Käed seljal, läks ta ühel ilusal soojal septembri-pühapäeval oma krundil jalutades alla järveäärse heinamaa „kultuurtööd" vaatama. Piki õõtsuvat kallast sammus ta ühe kupitsa juurest teise juurde. Siis pöördus ta sama teed mööda tagasi, nüüd juba hoopis kiiremini ja rahutult. Ta ei leidnud enam näpatud kaldatükki, see oli kadunud. Ühtlasi oli ka tema heinamaast sisse sõtkutud suur lamakas kallast.

Priidu süda kihvatas kuumaks.

— Kes muud kui Milku kolm poega, need hulgused! mõtles ta. — Öövennad! Aga paneme nad kõik kolm mõneks heaks ajaks suurde torni leinama! Seda kindlasti!

Tõepoolest, ilus suur tükk kallast oli lagastatud. Selle kohalt alt mustast põhjast vaatas talle hetkeks vastu rohekas kalalõust nagu viirastus. Ja paar laia nööbikujulist vesimardikat ilmus hetkeks selgele pinnale.

Nagu hiljem selgus, Priidu ei eksinud: kaldatüki olid tõepoolest Milku pojad ära tassinud — mitte aga ahnusest, vaid enam naljaks ja õrritamiseks. Nad olid

ta tagasi vedanud oma endisele kohale, varda mättasse pistnud ja selle otsa lipu lehvima pannud.

Kogu pika talve jooksul ei andnud see kaldatükk Priidule rahu. Et ta seda enam tagasi ei saa, selles ta muidugi ei kahelnud, aga ta ei tahtnud seda jätta ka laastajaile saagiks. Siis aga tulid jürikuu-sajud Priidule appi. Nad paisutasid vee kõrgele üle kallaste heinamaile ja kangutasid ühtlasi Milku kaldatüki lahti. Kui siis Tanni veski avas oma liigsilmad, kandis vool kaldatüki endaga kaasa ja vedas paisust alla. Ta purunes kitsais väravais tuhandeks tükiks, hävis lõplikult.

See rahustas täiel määral Priidu südame rasket vimma.

III

Priidul hakkasid omad kärnad sügelema: ta hakkas tasapisi märkama oma vigu ja puudusi. Ta hakkas endamisi tunnistama, et ta on olnud üsna agar sogases vees kalu õngitsema. See pole aga toonud talle ei au ega kuulsust, ammugi mitte tulu. Oleks küllap õigem neid vigu edaspidi vältida, kui iseloom lubab, ja oma talu elu teises suunas arendama hakata. Polnud andnud loodetud tulu ka kodune võimüük oma koorelahutajaga, mis undas kolm korda päevas ta sahvris, põrisedes nagu nähtamatu lennuk ülal pilvede taga. Tõeliselt tema karja piim oli siiski nii lahja, nagu mullu näitasid piimakoja kahtlased proovid. Ainukeseks õigeks järelduseks sellest kõigest oli see, et Priidu otsustas endale soetama hakata häid tõuloomi, kuigi nende eest tuleb välja anda ränka raha, nii et küüned suure vaevaga rahakoti küljest lahti rebenevad.

Priidu otsustas sõita Tõhelale, kus peremees Nigul

laseb poole oma vallasvarast vabatahtlikule oksjonmüügile.

Sadas lumelörtsi ja metsavaheline tee oli pugalik: regi libises kord jääkoobakal, sealsamas naksatas aga porri kinni.

Priidu jõudis Tõhelale peaaegu esimesena. Peremees oli lahke ja vastutulelik ja viis ise Priidu karjalauta, kus näitas talle kolme müügile tulevat lehma.

— Ole sõbraks, Nigul, ütles Priidu peremeest õlale patsutades. — Ütle mulle päris puhtast südamest, mihuke neist kolmest lehmast oleks väärt osta. Tahan head tõulooma. Mõtlen oma karja arendama hakata, olen näinud, et seda peab nüüdsel ajal hoolega tegema.

Kui nad poleks olnud laudas, siis Priidu oleks pakkunud peremehele poest ostetud paberosse, mis tal tänaseks kaasa võetud, peamiselt oksjonipakkujaile: see võib palju aidata, et lehma eest viimast senti välja ei pigistata.

— Kui sa head tõulehma tahad saada, siis võta see siit, see Naada. Kibuga ei maksa selle alla minnagi, tuleb ämber võtta! Ja ta annab häid vasikaid! Vaata ise, Priidu, missugune udar tal on! Tubli mehe seljatäis! Loom ise kõneleb enda eest ja mul on kontrollraamat. Sealt sa näed ise, et see on kõige parem lehm minu karjas.

Priidu oli umbusklik kontrollraamatu suhtes, sest niisugune asi oli talle hoopis võõras. See raamat võis tema arvates väga hästi olla ka võltsitud. Kuid lehm hakkas talle kiidutagi meeldima.

— Ta on pealegi tiine, meelitas peremees. — Saad kohe niiöelda ka vasika kaasa, kaks looma korraga.

Priidu patsutas ja silitas suure mõnutundega lehma, kel talikarv juba maas ja kes läikis nagu poleeritud.

— Jah, selle looma ostan ära, Tõhela peremees, kas kuuled? ütles ta. — Mina!

— Osta! Ma ei ole kiidumees ega tahaks tuttavale santi looma kaela määrida. Paremat lehma sa ei leia niiöelda tikutulegagi!

Väljas talli ukse ees askeldas salkkond mehi juba ilusa oaõie-karva noore mära juures, kes oli samuti oksjonile määratud. Keegi lühike puujalaga mees vaatles himukate silmadega noort looma: ta oleks ostnud selle meelsasti endale, aga ei võinud.

— Ilus loom küll! kiitis ta. — Pakuks endale, aga ei või! Lood on niisugused, et ei saa teda enda käes pidada. Niipea kui ta väravast sisse viin, kirjutatakse üles, — ka mina olen oma käe mitme teise mehe paberi alla pannud.

— Sa tee mära peale obligats! õpetas keegi peremees. — Siis ei saa seadus kallale.

Meeste jõuk müristas laia suuga naerda.

— Obligats peale küll, pirises mees naerumürinas pisut piinlikult, — aga ta ei ole mul ju see liikumatu vara, et obligats!

— Kui veel ei ole, siis anna loom mustlaste kätte. Mõne päevaga ta on sul liikumatu vara, mis enam ei liigu. Ja siis obligats!

Mees naeris nüüd ka ise kaasa ja puges siis tagasihoidlikult teiste selja taha. Ta puujalg täkkis porri rea ilusaid ümaraid auke.

Priidu polnud huvitatud ei hobustest ega muust kilist-kolist. Ta tahtis osta ainult tõulehma ja muud midagi. Seepärast ta ei kippunud vahele oksjonikäigule, kui müüdi aidas, rehalas ja tallis.

Kui pakuti veel sigu ja pärast seda oksjoni järg pidi lauta siirduma, seadis Priidu juba sammud lauda poole,

avas ukse ja hüppas kõrgele sooja ruumi sõnnikule. Ta tahtis oma väljavalitud lehma juures seista kindla ja kokkukõneldud omanikuna, kui algab pakkumine.

Lehm oli jalul ja lakkus mingit musta, tumedat kogu sõnnikul. Priidu silmad läksid äkki imelikult suureks, ta hakkas samm-sammult lehmale lähenema, õigemini öeldud — mustale kogule, mida lehm oma keelega aplalt lakkus. Kuigi Priidu silmad olid tükiks ajaks välja jäänud, nägi ta kohe esimesest pilgust, et see seal on — vasikas.

Priidu jäi keset lauta seisma nagu tulp.

— Ptüi, tulisemat kuradit! turtsatas ta. — Nüüd sa, sunnik, leidsid kõige parajama ja ilusama aja kojutulekuks!

Looma emaarmastus jättis Priidu külmaks. Kui lehm suure kareda keelega poja niilast pead lakkus, müksas Priidu saapaninaga vasikale ribikontidele, virgutas teda jalule.

— Tõuse, tõuse, põrgu Märdi poeg! Lase mulle lauta mööda pisut laburdeeri, sa vilets kiitsjalg!

Vasikas hakkas siplema ja rabelema ja püüdis tõepoolest jalule tõusta. Ta sai enda suure vaevaga esimestele põlvedele, siis tagumistele jalgadele ja tõusis ema kõrvale neljale jalale. Ta luud-liikmed olid veel nõrgad ja ebakindlad, ta ei tihanud neid tõsta ega liigutada. Ta keha näis olevat lõtv suure pruuni pea kandmiseks. Tuikudes ukerdas ta sõnnikul ema kõrval, kes ta oma kareda keelega uuesti sõnnikule maha limpsas.

Nüüd nagises laudauks ja mehi astus üles poolhämarasse ruumi.

— Näh, Priidu juba siin . . .! Mis — vasikas!

— Ohoo, vasikas!

— Vana Nigul, jookse ruttu! Peenikest peret . . .

Ja mehed kogunesid uudishimulikult lehma ümber, nagu näeksid nad mõnd suurt maailmaimet.

— Mis nüüd küll teha ja olla? mõtles Priidu hirmuga. — Kui nüüd lehm pakkumise alla läheb, kes siis saab vasika? Selle ilusa ja väärtusliku tõuvasika!

Kuid peremehel oli otsekohe kõik selge ja teada, mis teha. Ta hõikas sulase õuest lauta.

— Tule siia, Jaan, ja tõsta vasikas nurka tühja sulgu!

Priidu ruttas peremehe juurde.

— Kuidas nii? küsis ta virila ja hädise häälega. — Mispärast vasikas sulgu, kui see nabanööriga peaaegu alles ema küljes kinni on? Vasikas jääb siia ja tuleb pakkumist alustada!

Tal oli suur hirm, et saab nüüd ainult tühja lehmakere Saudrele kaasa viia, kuna vasikas, hea tõuloom, jääb Tõhelasse.

— Ei, vasikas ei käi kauba hulka, ütles peremees otsustavalt. — Selle jätan endale, on pealegi lehmvasikas.

— Või endale? kirus Priidu hoiatavalt. — Mis siis seda lehmanärugi enam osta, kui vasikas maha jäetakse!

— Ära osta, kui ei meeldi, ole lahke!

— Või ära osta!

Priidu vaatas vihast punetavate silmadega meestele, kes kõik hakkasid peremehe poole hoidma ja Priidut tõgama. Priidu nägi, kuidas sulane vasika juurde astus, selle jalule tõstis ja siis sülle kahmas. Priidu jalg hakkas sügelema ja ta oleks selle heameelega sulasele ette nihutanud ja sulase ühes vasi-

kaga sõnnikule pikali sirutanud. Lehm rabeles ja inises lõa otsas ja hakkas rahutult oma vasikat otsima.

— Ma ei paku enam sentigi! ütles Priidu südame kergenduseks mehele, kes seisis ta kõrval. Ning ta nööpis ruttu oma jopi kinni, nagu oleks ta tahtnud laudast välja minna ja tühjalt koju tagasi sõita.

Sulane tuli sulu juurest tagasi, puhastades põhunuustikuga oma määrdunud käsi.

— Andis tirida! ütles ta. — Oli päris kandam! Oleks tulnud hea tõuvasikas sellele, kes ta... ühes emaga oleks saanud!

— Kolm-neli tuhat senti ühe tunniga mööda nahka! mõtles Priidu tigedalt. — Veelgi rohkem kui kolm-neli tuhat senti! Mine niisugust vasikat üksikult ostma, vaata siis, mis tinghambad küsida oskavad!

Algas oksjonitoiming, pakkumisest võttis osa kolm peremeest. Priidu oli tusane ja kurb, nagu seisaks ta mõne raskesti haige omakse juures, kellele loetakse jumalasõna. Jopivarrukaga äigas ta üle oma põse ja nina, sest need olid tal niiskeks imbunud.

Võib-olla tuli see vihast ja ägedusest, kuid paar korda virutas Priidu üleskruvitud hinnale tervelt kümme krooni juurde — ja sai lehma endale.

Lehm oli nüüd tema oma, ta otsis taskust kuivanud leivatüki ja looma kare keel käänas selle tema peost osavasti oma suhu.

Varsti jäi Priidu lauta üksi oma lehma juurde, käed vastamisi jopi kõhutaskuis. Ta saagis põlvi, mõtted kargasid mitmeid kaari. Ta silmitses tükk aega vasikat, kahetsedes, närides mõtlikult huuli.

— Suur nagu põdramullikas! Söögu teda susi siinsamas paigas!

Ta pühkis jälle jopivarrukaga nina. Vajus rinnuli sulu veerele.

— Noh, kas heidad vasikale silma? küsis äkki hääl tema selja taga. See oli peremees.

— Jah, heidan, vastas Priidu tõtt tunnistades.

— Tahad ehk ära osta? Müün küll, kui hea hinna saan.

Priidu vaatas altkulmu peremehele.

— Või ära osta? hirmus ta. — Minu arvates see vasikas ongi seaduslikult minu oma!

Selline oli ta pikkade arutluste ja mõtlemiste umbkaudne veendumus! See vasikas on seaduslikult tema oma!

— Mis jutt see peaks olema: või vasikas on seaduslikult sinu oma! imestas Tõhela peremees. — Kuidas?

— Niipalju kui mina seadust tunnen, tuleb igaühel oma kaubast kinni pidada! Kas ma ei öelnud hommikul, kui lehma vaatasin, et jah, lehm meeldib mulle, ostan selle ära, ostan ta kindlasti ära! Ja mis sina ütlesid? Sina ütlesid: olgu, lapsame kätt! Lehm on pealegi tiine, saad kohe niiöelda ka vasika kaasa, kaks looma korraga! Kas ei olnud nii, mis?

Tõhela peremees lõi pahuralt käega.

— Kurat sinuga! ütles ta. — Ära räägi kohe iga asja, mis sülg aga suhu toob! See on juba päris ülerinna jutt!

Priidu aga jammis ja punnis edasi:

— Vasikas oli alles nabanööriga ema küljes kinni, alles puhtaks lakkumata, ja juba ta tõsteti sulgu! Ime, et teda ei kistud öösel salakesi välja, oleks kindlam olnud! Kus on siin õigus ja aru! Tiinelt kupeldatakse ja määritakse kaela, aga kui oksjonisõnu loetakse,

viiakse poolsündinud vasikas emalt minema. Nüüd muidugi on hea habemesse kihistada: näe, Priidu sai endale palava silgu taskusse! Arvad, et mina jätan asja niimoodi, et lasen end pügada, et olen sinu käes vaga lambatall!

Priidut ei murdnud ükski jutt, ta jäi oma arvamuse juurde kindlaks. Tõhela peremees jättis ta sinnapaika ning lahkus laudast. Vaevalt sai ta aga poolde õue, kui Priidu talle järele sõrkis, rahapaberid näpu vahel.

— Säh, kahe eest, pakkus ta.

Peremees võttis raha vastu ja luges läbi.

— Ei, see on ühe eest!

— Kahe eest!

— Siis võta raha tagasi ja jäta lehm lauta: mis me jageleme ja nägeleme tühja asja pärast! Tuleb teine mees ja ostab mõlemad ilma oksjonita ära!

Kuid Priidu ei võtnud raha enam tagasi. Lepiti siis lõpuks kokku, et lehm jääb toibumiseni mõneks päevaks Tõhelale. Vasikas jäi juturingist hoopis välja.

Tagakambri suure laua juurde kogunesid viimased oksjonimehed ja neile tõsteti kapist viinapudel liikudeks lauale. Priidu ei istunud teiste kilda, ta viskas ainult tüseda klaasitäie püstijalu külmarohuks, jättis siis jumalaga ja ajas hobuse rehealt välja. Lauda ukse ette jõudnud, hüppas ta reelt maha, kohendas midagi rangirinnuse juures, keris ja tõstis reel köisi, suits hambus tossamas. Siis ta sülitas suitsupõhja pitsist välja, astus jalaga peale ja — hiilis ukseprao vahelt lauta.

Sulu varbade vahelt vaatasid talle vastu vasika suured läikivad silmad. Need näisid teda ootavat ja kutsuvat: nääbus möögis haleda ja nõrga häälega.

Priidu lähenes sulule, kummardus selle kohale. Ta käed haarasid sipleva vasika sülle.

Kui ta oma kandamiga vaevalt keset lauta jõudis, paugatas laudauks lahti ja sulase suur kogu puges sealt lõõtsutades sisse. Sest tagakambris oli kogu aeg jälgitud Priidu kahtlast kooserdamist lauda ukse ees; ja kui ta lõpuks vargsi lauta puges, hüüdis peremees muiates sulasele: — Jookse nüüd, Jaan, arvan, Priidu ei jäta vasikat rahule!

Nüüd ta seisiski keset lauta Priidu ees, kellel inisev vasikas süles oli.

— Mis sa vasikast kisud? hüüdis Jaan hoiatades ja jäi Priidu ette seisma. — Pane vasikas maha, kui sa sekeldusi ei taha! Silmapilk!

Priidu püüdis sulasest mööda minna, andes sellele õlanukiga tugeva müksu.

— Kas see sinu vasikas on? küsis ta hambaid paljastades. — Mina sind ei tunne, tee, et sa mu silma alt kaod!

— Kui sa ei tunne, siis saad kohe tundma. Silmapilk saad tundma!

Ta haaras Priidu jopivarrukast kinni ja tõmbas mehe tuikuma. Priidu komistas ja vasikas kukkus tagasi sõnnikule. Nüüd tarvitses sulasel ainult pisut kaasa aidata, kui ka Priidu kukkus — nii pikk kui ta oli — selili vasika kõrvale sõnnikule.

— Vasikavaras niisugune! Või muudkui käpad külge ja reele!

Priidu teadis, et nüüd peab tapluseks minema. Sellest sulasest jätkub talle vaevalt paariks hoobiks.

Hetk hiljem oli ta uuesti jalul.

— Keda sa lööd? Keda sa sõimad vasikavargaks? noris ta otse pika sulase nina all, mõlemad käed rusikas. — Kas ma ei või vasikat sulust välja tõsta, kas ma

ei või teda uksevalguses vaadata? Kas ma pean ta pimedas nurgas ostma nagu sea kotis? Mis?

Kuid pikk sulane ei hakanud Priiduga nääklema, vaid võttis Priidu õlgadest kinni, tõukas ta sõnalausumata uksest välja, keeras ukse lukku ja pistis võtme taskusse.

— Vasikavaras!

Väärikal sammul suundus ta üle porise õue tagasi elamu poole.

Priidu seisis tükk aega mõtlikult ree kõrval, siis sidus ta ohjaotsad reelaamitsa külge ja mutsutas hobuse minema. Ise kõndis ta jalgsi ree taga, sest maa lagendikul oli üleni must ja porine.

Ta tuju oli rusutud ja kibe.

— Mitte kuidagi ei oska endale elus jalgu alla lüüa, katsu hea või kurjaga, kõverusega ja õigusega! mõtles ta. — Sai tuldud ausate mõtetega Tõhelasse, et tõulooma osta, et tõukarja arendama hakata. Saadan hüppab sulle ikkagi kukile, kas või nuta! Ei saa elada, ei lasta! Maailm on kurjaks ja õelaks läinud, vaata sa teda kust otsast tahad!

Kui ta jõudis metsateele ja regi libises jääkoobakale, istus Priidu vaikselt rekke. Halemeelest ta silmad immitsesid niiskeks.

— Mitte ei saa elada, mitte ei lasta elada!

1934

LODJAVAHI SURM

Eemal maanteel tuli väike tume täpp nähtavale: hiline teeline oma vankriga, halli hobusega, heinakott risti vankripäral. Rasked rattad veeresid sügavais rööpais, vaevaliselt astus hobune teravail konarikel; puuvanker kolises õõnsalt tühjades rööbastes, kus aegajalt tilises kirmjää.

Kollase läänetaeva tagapõhjal mustendas rabalagendikul mõni kõvera pedaka raske latv, helkis mõni ümar laugas oma selge jääpeegliga.

Tuli lõpp rabasel sool ja maa tõmbus mäkke. Kollane maantee tõusis loogeldes ta kumerale harjale; tulbast tulpa käisid tee veeres kõnetraadid, mis kõmisesid vaevaltkuuldavalt.

Oli tuulekehv sügiseõhtu.

Ja teeline, tume täpp, vajus seda kollast ja kõverat teeriba mööda edasi — nagu paat jõel, hoidudes voolu keskele. Ikka mäkke, kõmisevad traadid teel risti-rästi tulbast tulpa noolides.

Ülal mäel nägi teeline tagasi vaadates soo kümneid laukaid, ümaraid ja pikergusi, jääkaas peal. Päike võis olla juba kaugel allpool kollast silmapiiri.

Hobune oli hall, hall oli mees madalas töövankris ja hall oli samuti heinakott vankripäral.

Mees jõudis vaiksele metsateele, kahel pool nagises hämarduv mets, liigutas oma tumedaid oksi nagu

kaugele ulatuvaid käsi. Ülal hakkas tähti taevasarja tilkuma.

Lõpeb mets varsti? Ees juba sinetas taeva terav kiil teesihi lõikes metsamüüri vahel. Ja teeline on saabumas varsti külla, sest tee veeres asetseb väike põllulapp, tarasaed ümber, harkader ninapidi mustas mullas.

Ent siin lõppes äkki tee, kummaliselt äkki.

Ees oli lõputu hall lagendik, oli jõutud nagu maakera veerele, kust maad kaudu edasipääs võimatu. Kuid tee ei lõppenud ometi: ta jooksis mäkke õõnestatud lõhet mööda alla, väga järsult. Ja rattad larisesid, mees saagis hobust suuraudadega, rangid jooksid loomale kaela ning samm-sammult vajus vanker põrisedes kuristiku põhja.

Koer haugatas ja jooksis teele, väike ja valge, pikkade karvadega.

Teelise hobune peatus teele tõmmatud ristpuu juures. Vesi, udu, lõpmatu ja hall tühjus udutas ta ees. Silm nägi vaid kõrget äkilist kallast kummargile vajunud kaskedega pea kohal ja ees halli udulagendikku veelaama kohal. Must jäme köis jooksis neljakordse puutulba küljest sinna halli tühjusse ja kadus, teadmata kuhu ulatus ta teine ots.

Siinsamas kalda kitsal ribal, nina peaaegu vees, asetses väike maja, aknad pimedad.

Varsti nagises maja uks ja inimkogu tuli nähtavale. See oli lodjavaht Tuunas, keskealine mees mustade lõigatud vurrudega, nokkmüts peas, vasikanahast jopp seljas. Ta astus aeglasil sammel teelise poole, külmast veidi küüru tõmbunud.

— Tere, ütles talle ootaja.

— Tere, vastas tulija.

Nüüd vinnati ristpuu hobuse nina eest üles ja vanker pääses lodjale. Norsates, jalad harkis, peatus hobune käsipuude vahel. Köierullid hakkasid keerlema, lodi libises sujuvalt uttu.

Nad tõmbasid mõlemad köit, teeline ja Tuunas, ning kallas kaugenes. Halliks siluetiks muutusid mustad kuused ülal mäeharjal, ikka hallimaks, kuni hoopis kadusid. Polnud nüüd näha enam muud kui halli vett lodja ümber ja jämedat köit, mis näis olevat kinnitatud kumerjoones õhku, ei millegi külge.

Nagisesid vaid rullid ja solises vesi lodja ümber, tuues lahtisi jäätükke kaasa, mis vastu lodjaveert purunesid nagu habras klaas.

Hobune ei märganud midagi, ta seisis norutades aiste vahel, silmad peaaegu kinni.

Ei näinud lõppu olevat sellel veelaamal.

Kõle oli see hilissügisene õhtu.

— Uus lodjavaht on siin, nagu näha! ütles teeline Tuunasele karedal ja rämedal häälel, sest Tuunast ta polnud siin varemalt näinud.

— Uus küll sedapuhku! sai ta vastuse, ükskõikse, asjatu, hajameelse.

— Aga kus on siis Aat? küsiti, nüüd juba hoogsamalt. — Ega juba surnud? Ei ole enam kaua seda teed sõitnud, kuid olin Aadu hea sõber.

— Aat? osatas Tuunas. — Aat on haige: halvatud. Juba aasta päevad.

— Halvatud? Või nii!

Ta häälest kuuldus nukrat imestust.

— Jah, halvatud, ligikaudu aasta päevad.

Tuulekehval õhtul olid kõik need sõnad sinna kaldaveersesse väikesse majja selgesti kuulda.

— Või nii! imestas jälle teeline, nüüd juba kurvalt. — Halvatud, siis ei ole lood sugugi head.

Ja oli selgesti kuulda sinna kaldaveersesse majja, kui vastati:

— Ega ole! Surm ei ole enam kaugel, arvame. Arvab ka Aat ise.

Ja teeline jäi mõtlikult lodja käsipuule.

Ta ütles:

— Ruttu sai see Aat tööst lahti. Vana's ta on alles — nii nelikümmend kuus-seitse; ühes käisime karjas. Kes teab, kust need kurjad tõved tulevad?!

— Kes teab.

Lodi Tuunase tugevais kätes libises kähku edasi, sest nüüd polnud vedamas põdur Aat ega ta naine.

— Jah, kes teab! jätkas teeline oma juttu. — Kes teab, kust need kurjad tõved tulevad! See jõe aur ei või tervisele hea olla, arvan mina; aurab see jõgi aga alati — sood ümberringi; vist sellest see halvatus temalgi tuli!

— Vist sellest!

Eemal hakkas udus paistma ähmane mügarik: hall, kõrge. Veel mõned tõmbed edasi ja jõe teine kallas tuli nähtavale. Ka see oli väga kõrge, ülal, järsul serval rippus puid, kust nad kunagi lõplikult alla varisevad. Ja mäkke õõnestatud tee viis ka siit jälle üles, samuti väga järsult.

Teeline saatis Aadule tervitusi, tasus lodjaraha ja laskis vankri kaldale. Jälle hakkasid köierullid nagisema, lodi nihkus kaldast eemale ja unine Tuunas alustas sõitu tuldud teed tagasi. Ja teelise hall kogu tõusis kivisel teel mäkke, olid kaugele kuulda need õised segamatud hääled: rataste põrin külmunud konarikel ja

lodjarullide monotoonne nagin. Pikkamisi libises lodi tuldud teed tagasi nagu viirastus.

Jälle tilisesid jäätükid vastu lodjaveert, purunesid. Tilisesid nagu imeväikesed kuljused, ja siis tõmbas vool nad lodja alla.

Surija majas — see majakong osutus teelisele kummitavaks ja võikaks. See oli pealegi nii väike ja armetu selle kõrge kaldakalju jalal, kõrge taevakummi all. Aknad olid nüüd hämaralt valgustatud, nagu põleks seal juba kaks nõrka küünalt puusärgi kõrval, nagu seisaksid mahajääjad puusärgi ümber, murest vaiksed.

Ent ometi oli selles väikeses majas kõik teisiti: seal ei oldud surija pärast mures, seal oodati vana lodjavahi surma meeleldi. Ja muud omast ei jäta Aat sinna majakongi järele kui oma naise.

Aat lamas seal väikeses, läpastavalt kuumas kambris koikul, juuksed ja habe pikaks kasvanud, nägu lahja ja kondine nagu mõnel puukujul; käed ristamisi rinnal, soonelised ja sinakad. Lamas ikka selili, silmad hallid ja sügaval peakoopas. Ning naine oli ta koiku ette riputanud punasest sitsist kardina, et teda teiste ja enese eest varjata.

Juba kevadel, esimesel päeval, kui Tuunas palgati siia ajutiseks lodjameheks, märkas ta, et naine põlgab oma halvatud meest. Ja ta sai samal päeval ka teada selle põhjuse. Sel ilusal päeval rappis naine ukse ees kalu, verise noaga lõhestades poolelusaid hauge; sisikonnad väljas, ujusid nad ämbris, lõhkised kõhud ülespidi; siis vajusid varsti põhja ja kadusid verisesse vette.

— Minna! hüüdis Aat kambrist, hääl oli nõrk ja värisev. Hüüdis mitu korda järjestikku, ent Minna rappis rahulikult edasi.

— Hõigatakse! ütles talle Tuunas, pistes pea pööningu uksest välja, kus ta elas ja magas, sest kambris oli kitsas ja umbne.

— Las hõikab! vastas Minna. — Ega ta mind hõika, ta hõikab seda teist Minnat.

Teist Minnat? Ja Tuunas ronis tagasi pööningule, lae naksudes. Ta kuulis, kuidas all kambris Aat köhis ja uuesti naist hõikas ja kuidas naine ikka rahulikult edasi rappis.

Seda teist Minnat nägi Tuunas juba samal nädalal.

See teine Minna oli rätsepa lesk, kahe lapse ema. Teda ja ta kaht poisikest tuli Tuunasel sageli teispoole kaldale viia. Juhtus aga veokord olevat Aadu naise käes ja kui Tuunas magas pööningul, siis tuli rätsepa lesel ja ta lastel sageli tundide kaupa oodata: Minna neid üle jõe ei vedanud. Nad pääsesid alles siis minema, kui tuli mõni teine teeline: siis said ka nemad lodja või lootsiku nurgas ruumi.

See teine Minna oli veel noor lesk, edev, ilus. Kui Tuunas teda mõnikord lootsikuga üle jõe viis, istus ta tema vastas pingil ja silmitses teda oma himukate silmadega, sitsrätik ligi pead, otsad kuklas kinni seotud — põsed otse punetasid tervisest.

Neid pandi siis hoolega maja juurest tähele, seal seisis erutatult Aadu naine, või ta vaatas aknast välja, kõrvaldades kardina. Küllap ta mõtles: mis ta lobiseb seal temaga keset jõge, see Tuunas, mõlalöögid jäävad aeglaseks, paat peaaegu seisatab. Hämmeldab see teine Minna ka Tuunase meeli oma suurte hallide silmadega? — Ja ta nägi, kuidas mõlad hoopis seisatasid, veest väljas, Tuunase käed uueks tõmbeks valmis: selg ettepoole kummaras; langevad ainult mõned kärmed tilgad mõlataoliselt alla. See teine Minna on Tuunase

poole kummardunud, suud peaaegu vastamisi. Ta sinitäpilisse rätti mähitud pea on kui suure saladuse avaldamiseks Tuunasele lähendatud.

Mis on selles naises nii võluvat ja võimsat?

Ja Minna võpatas vihast, mõeldes oma lähedasele minevikule.

Sageli erutasid need poisikesed ja see teine Minna teda oma ilmumisega. Ning neil päevil oli Minna eriti pahur Aadu vastu, ta laskis teda kaua hüüda, ja asjata. Ning kui ta siis temaga kõneles, siis oli see enam haukumine, pildudes sõnu ühekaupa, vastumeelselt.

Aat pidi sellega leppima: ta oli ju nüüd võimetu ja nõder. Nüüd ei maksnud majas enam tema sõna.

Ent Tuunas märkas, et Minna on hakanud tema ümber lipitsema. Ta oli mõnikord kergemeelselt elav, lobises ja naljatas. Kui nad istusid kahekesi söögilauas, Aadu oma punase kardina taga koikul lebades, alustas Minna ikka kergemeelseid jutte, oli mõnikord rõve ja kahemõtteline.

Sageli, kui Tuunas keskpäeval pööningul magas, tuli ka Minna sinna üles. Ta tegi endale aseme ukse kõrvale heintele ja laskus sellele. Kui Tuunas ärkas ja nad kõnelema hakkasid, siis kõneles Minna valjusti.

Ta tegi seda sihilikult, ta mängis sellega, ja seda taipas Tuunaski. See mäng oli mõeldud Aadule, et teda piinata. Kui Tuunas vedas teda naljatades oma asemele, siis laskis ta seda puiklemata sündida. Kuid asemel, ülal Aadu pea kohal, hakkas ta Tuunase süles rabelema ja kiljudes naerma. Kõik see oli kambrisse kuulda, lagi nagises nende rabelemisest. Kuid varsti vabastas Minna enda Tuunase käest, öeldes:

— Aitab tänaseks!

Mis mõtleb nüüd Aat temast, Tuunasest? Tuunas nägi teda kevadel ja suvel väga harva, ainult söömas käies all kambris. Harva lükkas ta punase kardina Aadu koiku eest kõrvale.

— Kas haigus ei anna ikka veel järele? küsis ta siis kaastundlikult.

— Ei anna, vastati vingudes, ning raske oli neist sõnakõrinaist aru saada. — Ja mis siin anda on — ootan surma. Visa on ta tulema!

Kuid seal tuli Minna ja vedas kardina meeste vahele.

— Aadu silmad ei kannata valgust, ütles ta Tuunasele. — Las see riie olla tal ees.

Kuid ometi oli see vaid ettekääne, et Tuunast Aadu juurest ära tuua. Ta teadis küll, et Aadul on igav, et ta meelsasti ajaks Tuunasega mõne sõna juttu.

Vastikuks kippus Tuunasel elu minema seal lodjavahi majas. Muide, lodjavedu talle meeldis, eriti suveöödel. Ööd võttis ta seepärast ikka enda valvata, need ilusad suveööd. Kui teispool jõge hüüti, käed suu veeres, siis ronis ta pööningult alla, libistas lodja teelisele vastu. Tuld tõmmati teispool kaldal, süüdati pabeross ja vilistati hobuseid jooma. Tuunase valge kogu pesuväel askeldas lodjal ja nii lähenes lodja nelinurk auravast sinirohelisest jõest risti üle. Metspart sulistas kõrkjates, noolides sealt välja, kari vilkaid poegi kannul. Noolisid põgenedes, rööbasjooni jõe peeglisse vedades, mis kord-korralt laienesid ja kaugenesid. Või Tuunas käis jõel vähke püüdmas, söödad kaldaveersete kivide vahel. Kott kaelas, hakkas siis ühe sööda juurest teise juurde käima. Mõnikord lükkas ta oma tõrvatud lootsiku jõkke; latern koogu otsas, õngevibu käes, nii istus ta kummaras paadininas, peaaegu liikumatult.

Ta päevad möödusid peamiselt pööningul, kambris käis ta harva. Kuid nüüd sügise saabudes tuli tal lõplikult kambrisse asuda: väljas oli juba külm. Ja vastik oli pesitsemine seal kitsas ruumis, kus jätkus vaevalt ruumi kolmele voodile, söögilauale ja mõnele toolile.

Ent ometi, varsti lootis Tuunas siit vabaneda. Veel mõned nädalad, siis jääb jõgi jääkaane alla, lõpeb lodjavedu. Siis lahkub ta siit, et ei kunagi enam siia tagasi tulla.

Ööd olid nüüd pikad ja pimedad. Aat oigas oma kardina taga, öösel ja päeval. Igavuse pärast mängisid nad õhtuti kaarte, Tuunas ja Minna.

Kui Aat mõnikord sonides hüüdis Minnat, siis urises see:

— Ega's ta mind kutsu, ta kutsub seda teist Minnat.

Ning jätkas jälle kaardimängu.

Kord käiski see teine Minna Aadu juures, ühes oma poegadega. See juhtus sel päeval, kui Minnat polnud kodus. Ta istus siis kaua Aadu koiku serval ja Aat silitas oma laste päid.

Lahtised jäätükid jätkasid oma nõrka tilinat kaldakivide vastu. Ööd olid nüüd pimedad ja puhus põhjatuul. Mõne öö jooksul tõmbus jõele kirmjää, mis aga veel ei kandnud inimest. Lodi käis ikka veel vana rada jääkaane rennis.

See ei jäänud Minnale teadmata, et see teine Minna käis oma kahe pojaga Aadu juures. Sellest kõneldi külas.

Ja see rebis uuesti lahti Minna südame valutavaid haavu. Need olid osalt kinni tõmbuma hakanud Aadu haiguspäevil. Oli piinav see mõte, et mees ei unusta oma armukest isegi nüüd — halvatuna koikul vireldes.

Tegid meeleheitlikku valu need värsked, rebenenud haavad.

Samal nädalal — laupäeval — käis Minna külas saunas. Hilja õhtul saabus ta sealt tagasi, näo õhetades ja punetades. Ta oli nüüd puhas ja ilus, seljas peen linane särk.

Nad sõid Tuunasega kahekesi laua juures õhtusööki, kardin oli Aadu voodi eest kõrvaldatud. Aat lamas seal küljeli, silmad liikumatult lahti, nagu magaks ta nii kummalise ilmega.

Sel õhtul lähenes Minna jälle Tuunasele, varjamatult ja pealekippuvalt. Nende jalad olid laua all segamini ja Minna hõõrus seal vastu Tuunast oma paljaid, puhtaid sääri. Ta kõneles sel õhtul enam käte ja silmadega.

Ent Tuunas oli tagasihoidlik, sest kardin Aadu koiku ees oli kõrvale tõmmatud.

— Viina oled sa vist saunas saanud! naeratas Tuunas lodjavahi naisele.

Ja ta pilk tabas Aadu halle silmi, mis läikisid tulevalgel nagu hallid klaasmunad.

— Olen rohkem kui viina saanud! vastas Minna. — Viin ei teeks mind niisuguseks, viin mitte! See on koguni midagi muud, palju kangemat!

Kell tiksus krohvitud seinal aeglaselt, osutid nihkusid nägematult edasi, väga pikkamisi.

Söömise lõpetanud, heitis Tuunas voodisse pooleldi riietatult, et valmis olla lodjaveoks.

Sel laupäeva õhtul ei kustutanud Minna tuld, kui ta valmistus magamaminekuks. Ta vabastas enda riietest Tuunase silma all, lastes riided põrandale vajuda; ta jäi särgiväel oma voodi ette. Ta särk oli õhuke ja tule-

paistel võis selgesti näha roosakat ihu. Ta ei heitnud sel õhtul oma voodisse, vaid läks Tuunase juurde.

Kummaski voodis ei hingatud, ei Tuunase, ei Aadu omas. Mis mõtleb nüüd Minna?

Tuli värises väikeses klaaslambis laual.

— Tee ka minule ruumi! — ja Minna tõstis Tuunase teki ääre üles, ronis sinna alla; ta lõi käed Tuunase ümber, vedas end temale lähemale, lõdisedes nagu külmast.

Siis tõmbas ta teki üle mõlema pea ja sosistas:

— Võta mind täna! Nüüd kohe, Aadu nähes!

Ja ta surus end Tuunasele lähedale, teda ärritades oma kuuma ja puhta ihuga. Ta käsivartes pekslesid sooned.

Kuid Tuunas haaras neist käsivartest kinni, nagu tahaks teda endast eemale tõugata; ta ütles:

— Miks? Oled tõepoolest joobnud! Siin Aadu silma all...!

Aga naine nõudis edasi:

— Siin, ja ei kuski mujal!

Tuunas vaikis, neelatas sülge, süda peksis.

— Ei! ütles ta siis. — Seda — ei!

Ent Minna lämbutas teda nagu võimas luupainaja. Ta ei loobunud oma mõttest.

— Olen sulle vist vastik?

— Vastik? Seda mitte.

Ja ta kordas veel: — Ei! Vastik mitte!

See oli juba mitmes vastus: ei!

— Ei!

— Ta peab seda nägema! nõudis naine. — Seda on tema ka minule näidanud — oma armukesega!

— On näidanud?

Ja nüüd ei muud midagi kui tasuda mehele seda omaltki poolt.

Tuunas puhus tule, kamber jäi pimedaks ja viivuks vaikseks. Ning siis heitis Tuunas naise kättemaksu kaaslaseks.

Ent Aat vaikis. Ta ei liigutanudki, ta nagu tahtis teha end hoopis olematuks.

Siis kuuldus väljas tüminat, hõigati.

Hõigati teispoolt kaldalt:

— Aat!

Koer haugatas ja urises ukse ees.

— Aat!

Veel tükk aega valitses vahimajas vaikus. Alles siis nagises uks ja Tuunas astus välja. Öö oli pime nagu suur koobas, jää lähenes kuski pragisedes.

Külm oli.

Tuunas rapsis tikke ja süütas laterna. See valgustas hämaralt rada ja ta suundus lodjale, et seda teispoole kaldale tõmmata.

Samal ajal süütas ka Minna kambris tule. Ta jäi rahuldunult voodisasimile poolalasti, tekk jalutsis. Nägu õhetas nagu joobnul. Ja ta pööras oma pilgud Aadu poole, jõllitades julmusest.

Tasutud!

Mis ütleb nüüd Aat?

Ent Aat lebas endises asendis: küljeli, nägu tardunud pilgul väljaspool.

— Mis sa vahid nõnda? urises Minna. — Nõnda üksisilmi!

Aat ei vastanud.

Lamas nagu surnu.

Ja ei pilgutanud silmi.

Pidi uuesti küsima.

— Mis sa vahid nõnda?

Jube ja kammutav oli ta jäine pilk.

Aat lamas tõepoolest nagu surnu. Ei hinganud, ei vastanud küsimustele.

— Kas sa surnud oled, mis?

Ning Minnal hakkas hirm, ta tõusis voodis istuli.

— Vasta, ütles ta. — Miks sa vaikid? Mis sa jõllitad ja hirmutad!

Väljas solises lodi jäätükkide vahel, kiuksusid köierullid. Minna tõmbas endale voodis teki õlgade ümber, nagu oleks tal äkki külm.

Siis tõusis ta voodist üles, läks koiku juurde. Näis, nagu oleksid Aadu silmaterad ülemistesse nurkadesse pöördunud, nagu vahiks ta pead liigutamata temale otsa.

Aadu käsivarred olid lõdvad ja külmad.

Ta elab? Aga ei vasta küsimustele!

Või on ta siiski surnud?

Minna riietus kähku, jubedustundest vallutatud. Ta ruttas välja Tuunast otsima, ja Tuunas juba saabus tagasi oma lodjaga, laterna valgustades hämaralt lotja ja jääd. Ta oli üksi lodjal . . .

Üksi?

— Ei olnud kedagi seal teisel pool, ütles ta saabudes.

— Ei olnud?

— Ei!

— Aga ometi keegi hüüdis selgesti: Aat! Aat!

Minna värises. Ta hirm suurenes.

— Aat on vist surnud, ütles ta.

— Surnud?

Tuunas ajas oma näo Minnale lähemale, silmad olid suured ja läigatasid.

Nad ruttasid kambrisse, Tuunas ees. Koikul lamas Aat samas asendis nagu õhtusöögi ajal: küljeli, näol imelik pilk, peaaegu totter.

Ta oli tõepoolest surnud.

Oli surnud juba enne õhtusööki.

Ja ta ei näinudki oma naise julma kättemaksu. Ta suri teadmises, et ta naine on jäänud tema kõrval abielus puhtaks, et tema ise on teinud oma kaaslasele rasket pattu. Nii ennast piitsutades oma rõveda mineviku pärast oli jäänud ta näole totter ja viril ilme. Ja siis tuhmus mõttelõng. Siis ta suri.

Kaks kohkunud kogu seisis nüüd ta koiku ees, hirmust halvatud. Miks suri ta just täna õhtul? Ja nägi ta kõike juhtunut?

— Aat! hüüti väljast, hüüti samal imelikul häälel nagu äsja. — Aat ae, Aat! Tule ometi ja vii mind üle jõe!

See hääl oli jube, ta tuli nagu mitmest kohast korraga: teispoolt kaldalt, jõe keskelt, pööningult, akna tagant. Ta oli nõrk, kähisev, kumisev, nagu polekski see inimese oma.

— Aat ae, Aat!

1921

VIHAPULL

I

Koksi-Jaani peremees Pärtel Tuuksam oli viiekümne-aastane mees, olgu mõni aasta alla või üle. Väliselt teda võis pidada siiski vanemaks. Ta kandis mustjat käharat habemevõru lõua ümber. Ta meelekohad olid sügavalt paljad, ta näoilme kinnine ja askeetlik. Kokkuvõttes Pärtel sarnanes inimesega, kes elult oli vastu võtnud raskeid katsumisi või kes elust on tülpinud ja pettunud. Mõnikord ta pilgud olid nii valusad ja karmid, et inimesed neid vältisid. Nad tundsid, et Pärtel neid põlgab, kõiki eranditult, et seda põlgamist peamiselt põhjustas Pärtli raske meel. Arvati, et tema raskemeelsust ei hajuta ei sõna ega tegu. Pärtlit ümbritseb, öeldi, igavene jäävöö.

Kambrid, kus Pärtel elas, tundusid talle kolme tühja kaubakastina, mis üksteise kõrvale asetatud. Kaupa, milleks kastid olid kokku löödud, nad enam ei sisaldanud. Kaup oli läinud teistele, Pärtlile olid jäänud vaid tühjad kestad. Üht neist Pärtel kasutas söögiruumiks, teist magamiskambriks. Kolmas oli nimepidi võõrastetuba, — kuid võõraid, käis neid palju Koksi-Jaanil? Ei. Koksi-Jaani võõrastetuba oli nagu hoov mõisade-aegses kõrtsihoones: langenud nüüd mõne asuniku omanduseks, ei kihuta sellesse enam ükski sõiduk ei tagasihoidliku alanduse ega laia mehe uhkuse ega elurõõmuga.

Ligivõrd viieteistkümne aasta eest omandas Pärtel Tuuksam Koksi-Jaani talu. Ühes uue peremehega tuli Kõlluste külla ka kumu ja kuuldusi: Tuuksam polevatki põllumees, ta niisama pillerkaaritanud laiska elu kuski Venemaa või Siberi tagapõhjas. Selle kumu kaasatoojad olid tema küüdimehed, kes ruttu leidsid sosistamiseks külameeste kõrvatorusid. Eks mõned sõidukid jäta enda taha õhku mürkaineid — suitsu- ja vingupilvi, nii jätsid ka Tuuksami küüdimehed lahkudes endi taha mürgipilvi. Uustulnuk võeti seepärast külas tookord vastu kahtlustustega ja halbade ennustustega. Arvati, et Tuuksamist ei saa talupidajat, et ta talumeheks hakkamine on muidu silmapilgutuju. Need ennustused ei täitunud aga siiski, sest majanduslikke raskusi Tuuksam hiljem ei tundnud. Ta seisis majanduslikult kahe jalaga tugevasti oma maa peal. Ta oli nõudlik põllumees ja töökas. Naine oli jätnud ta maha ja Pärtel tõi Koksi-Jaanile perenaiseks oma õe Juula. See oli juba elatanud inimene, vallaline ja Pärtlist tunduvalt vanem.

Koksi-Jaanil valitses tavaliselt raske ja painajalik meeleolu. Selle põhjustajaks oli Pärtli iseloom, kuigi ei võinud öelda, et Pärtel oleks olnud toore või õela südamega. Ta sõnad naabrite suhtes olid mõnikord siiski õelad ja karmid, sama mõõdupuuga vastati siis talle ka külast. Küll taludes leidus inimesi, kes meelsasti edasitagasi saagisid naabritevahelisi vaenujutte. Koju toodi ikkagi suurem sületäis, kui anti külast kaasa. Mitte lausa vihavaen ei tekkinud Pärtli ja küla vahele, vaid ennem jahe põlgus, ükskõiksus. Peale Pärtli kinnise iseloomu mõjus küla ja vallarahva eemalejäämiseks kaasa ka see, et Pärtel oli sisserändaja, rahvas talle võõras. Puudusid sugulussidemed, lapse- ja kooli-

põlve ühised elamused ja mälestused. Need seovad sageli inimesi tugevasti.

Ühes Pärtli eemaldumisega külarahvast eemaldus, piltlikult öeldult, ka tema talu külast. Talu ei leidnud enam hõlpsasti teenijaid. Nooremaid inimesi oli üldse raske palgata, need ei tahtnud sinna tulla. Tuli otsida vanemaid töölisi ja, nagu külas iseloomustati, vigaseid, sante ja ogaraid. Nii hakkas Koksi-Jaani raudvaraks muutuma Käsna Kusta, väike mehenäss kirikumäe alt, kus tal oli oma maja ja oma naine. Kusta oli kurttumm ja ega päris õigel kohal olnud ka tema aruvärgid. Kusta juures ei maksnud palju juttu teha säärtest. Kusta oli üksainus ülakeha. Ta sarnanes mõne porgandivärdjaga, mis end kahe harunöksiga on pingutanud meheks punnida. Ka tüdrukud, kes teenisid Koksi-Jaanil, olid juba kirmese-east väljas, kõnelemata Aaloni-emast, kes elas all saunakambris üle kümne aasta. Aaloni-ema ootas juba ammu oma pärispeigmeest — surma. Kui ta vanad sooned nägid kurja ilma, ei saanud ta enam omal jõul edasi, vaid võttis kaks keppi appi. Niisuguse perega oli Pärtlil palju tühja õiendamist, ja kui ka täna Aaloni-ema ronis saunatarest mäele kahe kepiga, kes teab, mis tüli või pahandust liikus nüüd jälle silmapiiril.

Pärtel seisis õunaaia nurgal jalgvärava juures, kui Aaloni-ema tuli üle õue elamu poole oma nelja tõntsi jalaga, ettepoole kõveras. Ta teretas peremeest juba kaugelt, ja ta vanal kortsunud näol oli imelik kurb naeratus.

— Kas ajad juba jälle ilma sajule nõnda nelja jalaga ümber lipates! käratas Pärtel eidele; aga Aaloni-ema tundis, et Pärtli karmi hääle taga oli täna siiski nali.

— Mida's ma enam lippan, peremees, vastas eit

pooleldi lõõtsutades. — Aga sadu hakkab liginema, seda näitas minu „ilmaklaas" juba eile õhtul.

Nüüd eit teatas Pärtlile, et ta tahab temaga kõnelda nelja silma all. Kui nelja silma all, siis nelja silma all, ja Pärtel astus eidega jalgväravast aeda. Nad mõlemad istusid lõhmuse alla pingile.

Eide suu värahtas, kui tuli hakata kõnelema; ta ohkas:

— Olen jälle hädas ja kiimas omà tütreliduga, Liinega. Üleannetu ta on olnud lapsest saadik, ei näe minu silmad tema tempude lõppu! Täna öösel ta tuli jälle minu kaela oma iri-liriga: aita, ema! Varjasin ja hoidsin ilmarahva eest ta häbi, aga nüüd saagu see saladus ka ilmarahva naeruks: tütrel on juba aastane tütar... See ratsutab juba omal jalal ringi. Mis siis enam salata: siga on juba söönud ta au, susi sea!

Pärtel kibrutas oma kullisilmi.

— Mis? Tütrel laps? Mitmes? Kolmas?

— Maailma teada on see alles teine.

Kuid Pärtlit see asi ei huvitanud.

— Mis minul teiste ööasjadega tegemist, kahmas ta käega.

Ent eit tasandas ruttu hääle, nagu oleks just see kõige hirmsam, mis ta nüüd teatab.

— Nüüd on tüdruk oma sületäiega alatares: otsib lapsele peavarju! Ei ilgenud ise peremeest paluma tulla, et peremees lubaks ulualust, ütles, mine sina, ema, mina kardan, minul on häbi. Siis tulin mina.

Pärtli ilme muutus morniks.

— Liine on sul põrgu kihusaba, ägestus ta. — Liine on sul nagu karjarada, mida kõik tallavad!

Vanaeit noogutas pead, kuigi ta sisehääl oleks teda sundinud seda eitavalt raputama.

— On, on!

— Kui tuleb lojuste pudenemise aeg, pudeneb ka sinu tütar: naljalt ei jää ta kaheks aastaks ahtraks!

— Ega ei jää, ega ei jää!

— Nüüd siis pean mina neile isaks ja leivakünaks olema! Preili ei tule omaga linnas enam hästi välja, peene kauba müük läheb niuhkasti, preilike jääb vanaks ja inetuks! Aga ei — salakaupa ärge minu saunakambrisse poetage! Tahaks teada, kes su korteripäevad tasa teeb, kui sa endale lapse saba külge seod!

Aaloni-ema istus Pärtli kõrval pingil tükk aega liikumatult. Mis saab niimoodi väikesest tütretütrest, kui talle ei lubata peavarju?

Ja pahura ning kibeda etteheitena hüüdis Aaloni-ema peremehele — löögu Pärtel vanainimene kas või sinnapaika maha —, hüüdis aiatades:

— Oled aga sina kõva südamega inimene, Pärtel, sina ei paugu enam tuleski! Jeesukest, kus kivi otsas sihuke maarjakadakas oma nõelad on ihunud! Või mitte ei luba peavarju, või mitte ei salli väetikest! See on ju pudenenud hõlma alt, see ju on petis salakaup! Aga kuhu Liine ta paneb, kui ta ise päevast päeva kisub hinge läbi niidi?

Ta viha oli tõusnud üle kallaste, ta oleks võinud kas või äiata Pärtlile jändriku kadakakepiga.

— Ja nüüd mu tütar on sul kihusaba, peene kauba müüja! Et ta ei tapnud oma ihuvilja, nagu teised seda teevad, et ta võttis oma häbi ilusti põlvedele — nüüd sellepärast ta on sul kihusaba ja see-teine! Sa vana kõrvend! Oleksin ma seda teadnud, et tuleb siin sinuga sedasi tülitsema hakata, ma oleksin aastase leivakoti kaasa võtnud!

Kuigi Aaloni-ema jällegi rahustus ja katsus Pärtli südant murda küll pai, küll pisaratega, jäi Pärtel kindlaks oma otsuse juurde. Temasse see ei puutunud vähematki, et Liine ei suuda oma tütart kasvatada. Lapsel peab ju olema oma isa: niisuguste peale on kohtud alati väga kurjad.

Nagu kaks põlisvaenlast lahkusid Pärtel ja Aaloni-ema teineteisest.

— Hea mokaprits sa oled! — See oli Pärtli viimane sõna ja tunnustus lahkujale.

Aaloni-ema vaevalt näis suutvat liikuda oma neljal puisel jalal. Kuid küllap see vaevaline ukerdus oli täna enam teeseldud — haletsustunde äratamiseks. Eit oli kaval vastase võitmises.

Kuigi Pärtel keeldus Aaloni-ema tütretütrele ulualust andmast, nähti lapsepõssi siiski teisel päeval saunatare ees päterdamas. Mis sellest, et teda nähti seal veel teisel päeval, kuid laps tuiutas kõndida koplis kivide vahel ka kahe nädala pärast. Ta oli jäetud keelust hoolimata vanaema juurde, ema ise oli sõitnud linna.

Nii tõmbas Aaloni-ema mässulipu saunatare otsa. Oma kindluse kaitseks ta tarvitas kaht vägevat relva: kaht keppi. Käis ta nendega ringi saunatare ees, siis oli teada, et vaenlane ei ründa teda enam sel päeval. Niisugune kangekaelne ja omavoliline ta oli, et ta ei pannud miskiks Pärtli keeldu ja tahet. Ka tema ju elas omaette elu — mis sellest, et nii väikeses koonitsas kopli südames. Tõepoolest omaette elu ja omaette nurk: oma kaev ukse ees, oma seakuudike tare taga, oma puukuur räästahõlmas ja peenramaake ussaias! Ta hütikese seina veeres õitsesid igal sügisel lopsakad päevalilled, suured kollased õiematid kõrgel üle räästa.

Saunatarest oli oma paarsada sammu mäele ja nende ainsaks ühendussõlmeks oli vaid kitsas jalgrada läbi kummelite. Kes sõtkuski sinna hobusetee või keda nähti sinna logistavat vankriga? Vahest ainult paar korda aastas hütt nägi hobuseluitsi, kui veeti sauna küttepuid. Niisugune oli see elumõõt saunakoonitsas: tema juurde oli sõtkutud ainult nöörsirge jalgrada kopliväravani. Kuid ega käidud laias kaares väravagi kaudu: alatare inimene rahuldub paari lauatükiga. Need pistetakse otsapidi teine teispoole aeda poolde kõrgusse — üht mööda tõustakse üles aiale, teist mööda laskutakse teispool aeda tagasi alla. Nii pole vaja murda raskeid väravaid.

Sinna omaette elusoppi jäigi lapsepõss vanaema leivale, kuigi Pärtli pahurad pilgud malkasid sageli alla saunatarele ja rasked vägisõnad uitasid vastamisi talu ja sauna vahet. Üht teadsid ja ennustasid siiski mõlemad pooled: tuleval aastal elab all saunatares teine korteriinimene. Pealegi kippus Aaloni-ema töövõimetuks jääma ja lapse juurest oli tal raske eemale liikuda, sest ega mul pole kahed käed, torises vanaeit peremehele, kui teda tööle kutsuti.

Ühel päeval Pärtel tuli alt kopli veerest teed mööda mäele ja jäi koplivärava juurde seisma. Tema süda ikka vist kõpitses Aaloni-ema ja selle tütrelidu pärast. Saunatare juures valitses rahu, uksed olid kinni, korsten külm — kes teab, kuhu eit oli roitnud oma sohikuga. Jälle pole vanaeit käinud tükil ajal oma korteripäevi tegemas selle linnast maale veetud lapsepõssi pärast!

Kui Pärtel nii tusaselt vahtis üle aia vaikiva saunatare poole, märkas ta, et üsna teispool aeda otse ta vastas all seapüherduses liigub mingi asi. Pärtel kummar-

dus üle aia, ta peaaegu ehmus ootamatusest: seapüherduses ajas end püsti saunatare väike sohik.

Ptüi! pidi Pärtel sülitama, enam ehmatuse pärast, ja jõllitas siis last teispool aeda.

Ka laps lõi kartma, kui habemevõrus nägu kummardus üle aia alla tema poole. Laps tuias püherdusest välja, jäi aga mõne sammu järel uuesti seisma. Ta pöördus tagasi Pärtli poole — mitte uudishimust, vaid rohkem hirmust jätta see habemik enda selja taha. Nende esimene tutvumine ja vastastikune vaatlemine kujunes nagu teineteise põhjalikuks mõõtmiseks ja jõusuhete selgitamiseks.

Milline lapsepeletis, see Aaloni-ema tütrelaps — must ja kasimatu nagu kogu küla korstnalupard!

— Tüdruk, mis sa sihid sedasi altkulmu? urises talle Pärtel. — Vaata ilusti otsa, kui sa oled inimeselaps! Sind on paras varestega sõtta saata, eluilmaski sa ei ole muud vett näinud kui seda ristimisvett, mis köster sulle otsa ette niputas. Häbene! Kes küll niisuguse peletise on valmis teinud!

Kuid lapsest polnud vastajat, ta veel ei kõnelnud, ta oli veel liiga noor. Ta seisis püherduse äärel nagu mudakaaren. Ainult ta teisest peost pudenes tükkhaaval mulda maha. Ta vist oli valmis kuulama selle suure mehe hurjutust kas või mitu päeva — nii liikumatult ta seisis.

— Kõrvetan sulle kadakaid hänna alla, kui sa siit minema ei saa! hurjutas Pärtel pooleldi sosinal, vist ka ise taibates, et ta ei kohtle last lapse kohaselt.

Lapse kohaselt? mõtles ta sealsamas endamisi. Mida varem see mudakaaren siit silma alt kaob, seda parem meile mõlemale.

Ja ta hakkas last hirmutama.

— Pst! Pst! Kasi vanaeide juurde! Mis sa siia vahid! Kasi vanaeide juurde, peletis!

Nüüd laps taipas, et see võõras mees oli kuri: tal hakkas hirm. Ta oli ju täiesti abitu — alatare on kaugel, ta enda samm aga lühike ja rabe.

Ta suu virildus nutuks. Ta pöördus ümber ja hakkas tuiama saunatare poole. Ta silmad olid vett täis, ta komistas ja kukkus oma teekonnal enam kordi kui tal tuli samme. Ta luilas hirmunult, nii et koppel lajas.

— Karju, karju! urises Pärtel väravalt põgenejale järele. — Lase käia, niipalju kui aur annab, kui aga häälerihmad vastu peavad!

Nüüd avanes alatare uks, Aaloni-ema astus välja ja võttis nutust luksuva lapse häälitsedes vastu. Ta nägi, kuidas lapse peletaja lonkis mäerinnakult üles elamu poole, vist rahul oma teoga nagu poisike, kes on saanud äiata kiviga omataolist üleaedset.

— Õtt, susi! Õtt, susi! taples Aaloni-ema peremeest ja hakkas last vaigistama. — Pikne, löö see soend maha, hirmutab last, südame asemel kivi kaenlas! Ära nuta, Epi, küll me võtame vitsa, küll me läheme kahekesi mäele, küll soend saab meie käest soendi palga.

Lapse nutt hakkas vaibuma, mitte seepärast, et ta oleks aru saanud vanaema jutukobast, — teda vaigistas vanaema osavõtlik ja lohutav hääl. Ja varsti istus laps ahju kõrval kummuli pööratud jahumatil ja jusis leiba. Aaloni-emal hakkasid visplema keripuud ja niks sirises ta peos nagu kilk. Mõnikord eit taotles kerimisel laulu ümiseda, kuid täna ta keris kõik oma laulud raskesse niidipalli. Täna teda ründasid painajalikud ja rasked patumõtted. Kui laps oli söömise lõpe-

tanud ja tuli ta põlvede vahele, silus Aaloni-ema ta pead ning ohkas sügavast südamest:

— Oh, oh, lapsuke, kas ei oleks siiski kõige parem, kui jumal korjaks meid mõlemaid ära üles oma uude tuppa. Kuhu jääd sina, värvuke, kui mina ära lähen oma pärispaika? Kärbse viisil sind on siia jumala maailma virelema saadetud, kärbse viisil elasin minagi ja elab ka sinu ema. Kui mina kustun, pole sul enam kedagi, kes sind veel armastaks ja su eest hoolitseks. Siis võtab võõras su käe kõrvale ja viib võõrast leiba sööma, võõras leib aga on kibe leib. Kes sind veel õpetab, kui mind enam ei ole: kes muud kui metsapuud! Minagi juba olen ammu raamatu saba alla pannud, ei veeri enam iga kirjasõna kokku.

Aaloni-ema südamekoormaks oli tõepoolest ta südamelaps.

Kuna ta varem oli palunud endale surma, palus ta nüüd silmavalgust vähemalt mõnekski aastaks. Ta laskis endale jälle jooksvarohtu tuua, aarlemi eli, nagu ta seda nimetas, lootes, et see toob ehk vanadesse kontidesse ja soontesse uuesti eluvõimu.

Nii väga kui ta ka hoidis ja armastas oma lapselast, nii väga kui ta ka püüdis hoiduda surmamõtete eest — need pugesid siiski ta pähe. Ta tahtis, et kui tuleks surm siia saunatarre, võtku ta siis mõlemad endaga kaasa, enne Epi ja siis tema. Mõnikord, kui laps vilul ja vihmasel hommikul külmetas väljas märjas rohus ja poris ning öösiti köksis köhida, siis Aaloni-ema juba hellitas oma rahumõtteid. Aga et ta oma lapselast armastas siiski üle kõige, siis ta pidi oma hirmsad mõtted nutma tasakesi patja.

Kuna saunatare laps jäi Pärtli soojemate pilkude eest täiesti varju, armastas teda kurttumm Kusta seda

enam. Ka tema oli perekonnainimene, tal oli kirikumäealuses koonitsas kolm last, kõik poisid ja nii vallatud, et õpetaja võis karta, poisid toovad kas või kuke ülalt tornist alla. Kusta ainsaks eluröömuks olidki tema kolm poisijõmmi, sest naine teda ei sallinud ja ainult nähvis temaga. Igal pühapäeval Kusta külastas oma poisse ja mõnikord ta isegi tööpäeval sörkis joosta kodu ja Koksi vahet.

Kusta püüdis sageli lipata alla saunatarre Aaloniema lapselast vaatama. Kuid laps kartis tumma. Selle väike, kuivetu lapsenägu näis teda peletavat. Ta kartis ka tumma jutukõnet, mis käis käte ja kogu keha kaasabil, kuna keel ainult lidistas imelikke hääli. Kusta ju ise ei kuulnud oma häält ega osanud seda juhtida. Iga kord, kui tumm tuli saunakambrisse, oli lapsel tegemist pakkupugemisega. Ta kikerdas kitsasse voodijalutsi ja seina vahelisse ruumi, kust teda hiljem oli raske kätte saada, lõhu kas või sein maha. Ent Kustale see tegi ainult nalja, ta naer ja käejutt kogu aja käiski seal pilusuus. Ka Aaloni-ema oli tummaga hädas, sest tema kõned ei läinud kokku Kusta kõnedega. Ta ei saanud temast midagi aru, kuigi Kusta iga oma mõtet mässis kümme korda.

— Ennem tulen toime türklasega kui sinuga, urises Aaloni-ema. — Kõnele kord ka mehe moodi, mis sa ikka sedasi tühja keelega lidistad! — Ja Kusta ajas iga kord ta väikese kambri maani piibusuitsu täis, sest piip hõõgus tal alatasa hambus. Siis tõreles Aaloni-eit:

— Nutsib ikka seda piipu nagu laps nisa! Võta parem naela otsast vuksvants ja sae meile puid.

Ning ta pistiski Kustale oma väikese käsisae, „vuksvantsi" pihku ja talutas Kusta saunatare taha pinu

juurde. Kusta leppis sellega meelsasti, sest ta oli ju perekonnainimene. Aaloni-ema vuksvants tegi aga talle nii palju tõhusat nalja, et ta üksi tükk aega kõhistas pinu juures naerda: saag ju ei näinudki puud, selle nürid hambad olid enam halgude kukil naermiseks.

Kusta lahkunud, tunti saunakambris kergendust, nagu oleks lõppenud Türgi sõda: laps puges jälle paost välja, suurtükisuits uheti minema. Ometi ei põlatud seda porgandmeest seal saunakambris ta abi ja külaskäikude pärast, sest ta tõi sinna üksildasse paika iga kord kaasa tükikese elu ja sooja südant.

— Las ta käia pealegi meid vaatamas, kõneles vanaema lapsele. — Elame ju siin muidu nagu kaks vana leske kurge.

Kuid sinna saunatare poole seadis mõnikord oma sammud ka peremees Pärtel. See juhtus saunapäeviti, kui terve pool päeva oli antud saunaahjule tublit moona, nii et toobitäiele veele keris aina surtsatas. Lava ja põrand lubjaveega puhtaks nühitud, vihad kuppudes kibus — kõik pidi olema puhas ja korras, sest kõige esimene saunaline oli Pärtel ise. Saunauks suletud, jälgiti teispool seina Aaloni-ema kambris peaaegu hirmuga Pärtli leilijanu. Kui toop latsatas vee kerisele, kärgatas see hirmsasti, vilistas kõrvulukustavalt ja rauges alles tüki aja pärast nõrgaks kahinaks. Kuid sellest veelgi ei jätkunud Pärtlile. Uuesti turtsatas keris vaheseina taga ja kambris olijale tundus, nagu suruks paisunud aur hüti seinu laiali: kui nüüd seinapalkide salapulgad järele ei anna, siis tõuseb hütt õhku.

Põrgukuumuses hakkas kuulduma mõnusaid ja ägedaid vihasapsatusi, nagu rabaks kümme meest rukkireht.

— Att-att-att, küll kõrvetab! urises Aaloni-ema. — Seda kõike nõuab ta kuri südamekivi. Sedasi ta nuhtleb oma patust südamekivi igal laupäeval — see aga pehmeks ei lähe!

Jälle surtsahtas vihane keris.

— Sedasi, sedasi! Harjuta aga põrgutule vastu, olgu Issand sulle armuline! Jumal, isa, pojuke ja püha ristike, aamen!

Ja Aaloni-ema pani käed palveks kokku.

Kui Pärtel oli lõpetanud oma puhastustöö ja saunast väljas, oli ka kambriuks poekil; selle alt paistsid lapse väikesed jalad. Epi. Ta ajas ukse tagant nähtavale ka oma põsepoole, ja üksainus silm seiras peremeest, kes seisis sauna ees aluspesus, nägu õhetamas saunakuumusest. Kuid laupäeviti polnud ka Epi must ja räpane, vaid Pärtlist võib-olla veelgi puhtam ja valgem. Kui Pärtel lõi lapsele põgusa pilgu, langetas see arglikult silmad. Ometi laps ei libistunud tagasi üle kõrge uksepaku kambrisse, nagu ta oleks seda teinud juhul, kui saunast oleks tulnud Kusta.

Pärtel juba kahmas seinaveerest musta pesu, et minna. Jätab ta uudishimutseja ukse vahele ja põrgukuumus pole veelgi leevendanud ta kivisüdant? Aga siiski — Pärtel heitis pilgu ukse taha, kus seisis Epi, kes soovis vist sobitada peremehega sõprust.

— Mis sa seal vahid, tüdruk? küsis Pärtel moka otsast, ja see oli ka kõik, mis tal oli lapsele öelda.

Nüüd oli lõpp sellel õigel saunamõttel. Kui tulid sulane ja Priidu, siis neil oli saun ainult sisse ja välja joosta, vett korraks kaela visata ja minema kihutada. Leilist polnud suuremat juttugi. Või kui tulid tüdrukud ja Juula, siis ahi magas nurgas kerana nagu koer, keegi ei ärritanud teda veekibuga. Nad küll lobistasid

kaua saunas, kuid enam pesti oma musti lappe ja lupardeid. Kui nad lahkusid, oli juba kesköö ja heinamaa veerest kase otsast õrritas neid öösorr oma nurruga: örrrr! örrrr!

Kõige viimane saunaline oli Aaloni-ema, sest ta tahtis seal üksi oma jooksvat määrida aarlemi eliga.

II

Suve poole pahandused ja tülid Koksi-Jaanil üha tihenesid ja suurenesid. Käsna Kusta sapine süda jonnis ja maadles igal jumala päeval pererahvaga. Juhtus ta jääma mõnikord pisut kauemaks tööle ja pere oli asunud teda ootamata söögilauda, siis visati Kustasse nagu tuld. Ta hakkas vihast nagisema ja ägisema, tuiskas kätega ja jooksis südametäiega uksest välja. Teda pidi siis Juula mitu head tundi kangutama, enne kui ta tuli uuesti sööma ja tööle.

Ka Aaloni-ema ei käinud mäel tööl, kuigi temale saadeti iga päev alatarre kas või kümme käsku. Ikka ja ikka toodi sealt tagasi vastus, et Aaloni-ema on haiglane, kaebab konte ja pead. Ta jäi tulemata ka siis, kui teda kutsuti kõige kergemalegi tööle — supipada karjatama. Ometi teati mäel, et alatares alatasa vuriseb vokk, liiguvad sukavardad, kerilauad. Ja tõepoolest Aaloni-ema käed nukitsesid seal alatasa tööd, sest nüüd ta pidi toitma kaht kõhtu. Ta töö läks alla külla, Pärtlile jättis ta tegemata isegi korteripäevad. Must kass oli nende vahelt läbi joosnud ju Epi, selle alatarre poetunud sohiku pärast.

Et tööd ei saanud tegemata jätta ja käsud ei toonud Aaloni-ema mäele, siis võttis Pärtel ise sammud alla saunatare poole. Juba jälle kõõlus lapsenärakas vä-

rava juures, nägu pulkade vahel, naeratas sõprust otsivalt. Pärtel ei pööranud talle vähimatki tähelepanu, vaid viskus värava kõrvalt üle aia koplisse. Samal ajal, kui saunakambris Pärtel ja Aaloni-ema jahutasid vastamisi kuuma leent, oli laps vahepeal roodanud Pärtlile järele ja ajanud enda uksepakult kambrisse. Ta puges kuulmatult Pärtli kõrvale ja jäi sinna seisma. Ta näis ootavat suure igatsusega, et peremees paneb käe tema pea peale, silub ta juukseid või kõneleb temaga. Ta käes läikis pikk näritud kont.

Pärtel vaatas üle oma habemevõru alla lapsele, tükk aega.

— Mis sa sööd, tüdruk? sai ta kuiva küsimuse viimaks üle huulte.

— Ah mis ma söön? rapsas vanaema lapse eest. — Ütle, tütreke, et söön kanatäku liha!

— Kanatäku liha?

Pärtel peaaegu jahmatas. Ta ei olnud kuulnud kunagi varem sellist hirmsat sõnavärdjat.

— Kanatäku liha? Hm! Miks sa siis kanatäku ära tapsid?

— Ah mispärast tapsin? mõtles eit kuuldavalt lapse eest. — Ütle, et hakkas öösiti mässu laulma: Tapa Pärtel ära! Tapa Pärtel ära! Siis ei julgenud enam pidada.

Pärtel turtsatas pahaselt. Selline naaklemine kestis nende vahel kevadest saadik ja kõik peamiselt lapse pärast: oli ju Aaloni-ema jätnud lapse enda juurde saunatarre Pärtli keelust hoolimata. Nende vahekorda teritasid omakorda liialdatud jutud, mida veeti mäelt alatarre ja alatarest mäele. Kuulujuttude järgi Aaloni-emale tehti kindlaks, et kevadel ta visatakse pikema jututa ühes oma sohikuga saunakambrist välja

kuuse alla, hoolimata sellest, et Aaloni-ema on Koksi-Jaanil elanud juba üle kümne aasta.

Kuigi Pärtel ja vanaema olid naakas, ei võtnud tüli põhjustaja ise sellest osa. Ta näis olevat koguni kiindunud peremehesse, olgugi et see kunagi temast ei näinud hoolivat. Ühel päeval, kui Pärtel meisterdas ja parandas reheall värava ees reha, hakkas õues uitav Epi varsti hoiduma rehe poole. Ta jäi eemale seisma, sest oma kiindumusest hoolimata ta veel kartis ja võõrastas Pärtlit. Ja Pärtel jätkas usinasti oma tööd, pilkugi löömata eemalt vahtivale uudishimutsejale. Nüüd ilmus puukuurist Kusta nähtavale, sammudes rehealuse poole. Kui ta märkas oma lemmikut, hakkas ta juba kaugelt rõõmu pärast ägisema ja nagisema. Jõudes lähemale, ajas ta käed laiali, püüdes last kinni nabida. Laps kisahtas ja tahtis pääseda vanaema juurde, kes oli jäänud kööki. Kuid Kusta sulges talle tee ning hakkas teda keelega laksatades meelitama.

Laps kangestus hirmust. Talle jäi veel järele teine pääsetee. Tükk aega ta kahtles selle valikus, olles kahevahel. Ent siis langes liisk: laps jooksis rehealuse väravast sisse, sööstis Pärtli põlvede vahele ja haaras neist hirmunult kinni. Alles nüüd julges ta vaadata tagasi oma peletajale, kelle väike punane naerunägu ägises reheväravas.

Pärtli nuga seisatas rehapulgas, ta vaatas alla lapsele. Hetkeks valdas teda põlgus lahti raputada oma põlvi, millest hoiti nii tugevasti kinni. Ja hetkeks näis, nagu vaataksid mõlemad teineteisele, laps ja Pärtel.

— Mis sa siia ronid ... ja vaata, et sa noa otsa ei jää! pidi juba Pärtel tõrelema. — Ega mina ole mõni lapseemand, kelle hõlma taha varju jooksed. Mine ära! Mine ära!

Kuid ta vaikis, vaikis tükk aega. Siis ta pani oma käe lapse käele, mitte selleks, et lapse sõrmi oma põlvedelt lahti kangutada.

— Mis nüüd? küsis ta lõpuks. — Miks sa minu juurde jooksid?

Ta ju teadis, et laps kardab Kustat ja kardab ka — teda. Kuid sattunud täbarasse seisundisse, oli ta valinud siiski tema, Pärtli. See valiku mõte pani Pärtli pisut muiskama.

— Või minu juurde, tüdruk! Kas sa siis ei karda, et mina võin su ära murda?

Väljas kaevu juures kuuldi Aaloni-ema pahuralt köögis olijaga sõnulevat. Pärtel peaaegu võpatas ta häält kuuldes ja tahtis juba lapse endast eemale tõugata. Ta ei tahaks seda, et vanaeit näeb last siin, ta põlvede vahel.

Ja ta ütleski lapsele:

— Mine nüüd minema. Kusta ei tee sinule enam midagi kurja, näe, ta juba kerib siit ära põllule. Mine vanaema juurde, minul, sa näed, oled siin noa ees! Ma ju pean tööd tegema, kes mulle muidu süüa ja juua annab.

Ta saatiski lapse minema. Aga ta vaatas temale tagant järele, kui see taiutas vanaema juurde kaevule.

— Või minu põlvede vahele jooksis! mõtles ta seejuures pisut muiates. — Kustat kardab, mind aga mitte!

Teisel päeval, kui Pärtel jälle nukitses reheall rehade kallal, otsis Epi ta uuesti üles. Nüüd näis nende vahel juba sõprus siginema hakkavat ja Pärtlil tuli rehapulki lõigata lapse ta süles istudes — laps ei olnud täna enam takistajaks! Ja laps tõi välja kogu oma jutuoskuse ja napi sõnatagavara, mis koosnes vaid

üksikuist hüüatusist, kuid sellest hoolimata aeti reheall juttu.

Töö lõppenud, tahtis Pärtel lapse põlvelt maha tõsta, märkas aga selle säärel suurt mädapaiset.

— Mis sul siin on? küsis ta ja nägi, et lapsel on paiseid ja vistrikke kätel, ihul ja isegi peas. See pani Pärtli mõtlema.

Ta tõstis lapse maha, riputas rehad rehealuse seinale ja hakkas sammuma elamu poole, lapse talle järele vantsides. Teel Pärtel tundis, kuis laps pistis käe ta pihku, et minna seda lühikest teed üles rinnakule käsikäes. Köögis nad said kokku Aaloni-emaga, kes aitas Juulal kartuleid koorida.

— Alanaine! pöördus Pärtel vanaeide poole. — Lapsel on paised — mida see peaks tähendama? Kust ta need on korjanud, tahaks teada?

Vanaeit vaatas tigedal pilgul Pärtlile, otsides talle löökvastust.

— Lapsel paised! turtsatas ta. — Ega seda nähta maailmas esimest korda! Võta kas või koerakutsikas kätte, sealt leiad kõike, mis sa tahad, täisid ja kärni. Noor liha on ablas sigitama.

Ka Juula tõmbas lapse enda juurde, tõstis ta kleidi üles ja veeretas poolalasti last enda ees edasi-tagasi.

— Jah, lapsel on paised, ütles ta. Sõnad kostsid talle läbi suhu nõrisenud sülje. Siis tõukas ta lapse endast eemale.

— Kes teab, mis paised need võivad olla, laps linnast pärit! kahtles ta ja pühkis oma sõrmi kartulikotti.

— Mis lapsel viga paiseis olla, kui keegi teda ei kasi, seletas Pärtel. — Laps laseb ümber nagu nõelkott, jookse eest kas või metsa. Kes talle vett või

seepi näitab! Elatakse kanadega ülestikku kongis, kas sellest ei või paised tulla! Paise tahab mustust!

Aaloni-ema vaikis tükk aega, kuigi oli ilmne, et nüüd on tema kord kõnelda. Ta tõmbas räti pisut enam silmile ja pühkis närviliselt suuveeri. Siis ta oiatas:

— Mina ei tea, mis ma peremehele kurja olen teinud, et ta mind kiusab ja närib! Ei näe enam valget päevagi — sellest ajast saadik, kui Liine-õnnetuke lapse minu kaela tõi. Peremees mitte ei salli last, ennemini sallib koerapoega, last mitte! Tuleks ometi surm ja võtaks mind ära — saaks ometi sellest südamevalust lahti. Jumal, kõiguta ometi peremehe kurja südant!

Ta pea vajus madalale, nuga ja kartul pudenesid põrandale: ta nuttis.

Siis hakkas ta vihast ja haledusest luksuma:

— Sina süüdistad mind mustuses, peremees! Mustuses! Olen neli last üles kasvatanud ... Sina sugugi ... ei kurna ... oma sõnu, peremees!

Ta hääl lämbus.

— Ära töina midagi, ütles Pärtel moka otsast naeratades. — Pea rattad hakkavad sul ka juba segamini käima.

Ta läks ära tagakambrisse, jättes jutulõnga naiste kätte. Juulal tuli tükk aega vaigistada solvunud alanaist, kes muud ei osanud teha kui aiatada, ikka: „Pärtel ütleb, et mina olen must ja ropp ...! Pärtel ütleb, et lapsel on roppuse ja mustuse pärast paised." Alles tüki aja pärast hakkasid tahenema ta silmad, ta otsis uuesti üles noa ja pooleli jäänud kartuli.

Pärtli sõnad aga läksid Aaloni-emale sügavasti südamesse. Mõne päeva pärast märkas Pärtel, et ta kapp on segi pillatud.

— Kes mu kapi kallal on käinud? küsis ta õelt.

— Mina, vastas see. — Otsisin Aaloni-eidele püssirohtu.

Ja ta seletas, et Aaloni-ema oli toonud Kõrvitsa-naiselt paiserohtu, mis koosneb seitsmest vahendist — puudunud vaid püssirohi.

— Nüüd läheb nõidus ja posimine lahti! kukkus Pärtel kurjaks. — Nüüd tahetakse laps ära tappa ja tapetaksegi, seda me näeme!

Ta sai lapse väljast aida kõrvalt kätte, kus ta mängis karjatüdrukuga. Jah, lapse paiseid ja vistrikke oli juba määritud mingi kollase ainega. Sõrmeotsasuurusi kollaseid täppe olid tihedasti täis ta sääred, käed ja keha.

— Jookse, Anni, saunatare juurde ja ütle Aaloni-emale, et ta lapse paised rahule jätaks, muidu ma kihutan talle seadusesilma kaela! Ka Kõrvitsa-naisele! Et ta silmapilk saadab oma nõiarohu siia minu kätte!

Karjatüdruk jooksis alla saunatarre ja jäi sinna tükiks ajaks. Kui Aaloni-ema kuulis peremehe käsku, hakkas ta viha pärast värisema: jälle teda kiusatakse! Ei sallita paiseid, ei lasta neid ka ravida!

— Ütle peremehele, sellele vanale kõrvendile, et jätku ometi kord õnnetu lesknaine rahule! Ma tean, ta tahab seda rohtu oma kurja südame peale. Aga mitte ma ei anna, mitte ei anna!

Kui karjatüdruk oli juba saunakambrist väljas, hõikas Aaloni-ema ta poolelt teelt tagasi ja seletas:

— Ära ütle midagi peremehele, et ta tahab seda rohtu oma kurja südame peale. Ütle parem, et rohi on otsas, et Kõrvitsa-naine tõi seda ainult näpuotsatäie.

Muidugi seletas karjatüdruk Pärtlile kõik, ka seda, miks Aaloni-ema oli kutsunud ta poolelt teelt tagasi.

Ometi pidi Aaloni-ema juba teisel päeval nägema, et Pärtlil pole kivine süda, et ta on muutunud lapse vastu leplikuks. Sest Aaloni-ema sai Pärtlilt kindla käsu tulla mäele ja võtta laps kaasa: neile rakendatakse hobune vankri ette ja saadetakse alevikku arsti juurde. Rahagi annab Pärtel omast taskust.

Aaloni-ema oli jälle nutu piiril, seekord meelehärdusest. Ta unustas otsemaid pahandused, mis olid hõõgunud nende vahel kevadest saadik.

— Olime omavahel naakas, mis me olime, mõtles ta endamisi, — aga kui on vaja, annavad mõlemad südamed järele. Inimesed mõnikord ei mõista üksteist: üks mõtleb head, teine peab seda kurjaks.

Nii arvas ka Pärtel, et Aaloni-ema ei anna ikkagi veel järele, isegi nüüd mitte. Kui talle saadeti käsk tööle tulla, tõi käsu viija sõna tagasi, et eit on hädine ega saa temast tulijat. Siis läks Pärtel jälle ise alla vaatama ta häda.

— Pärtlike, peremeheke, haletses vanake. — Ma tõesti hüppaksin sulle appi, aga mu kondid on tina täis, ma mitte ei jõua neid tõsta. Olen ju ka tuitu vana, olen muruvana! Panen Õnnistegija ees oma küüned püsti: ma tõesti ei jaksa!

Neil päevil oli ta jälle käinud keppidega. Ja tal oli üksi igav all saunakambris, sest laps püsis nüüd enamasti päevad läbi mäel. Kui ta mõnikord tõsteti üle aia koplisse ja kästi tal minna alatarre vanaema juurde, hakkas laps nutma ja jäi haledasti värava taha seisma. Siis laskis Pärtel ta uuesti tagasi õue tõsta.

Nüüd, kus Pärtel oli hakanud last hoidma, laps omalt poolt kiindus temasse veelgi enam. Ta peaaegu ei kuulnud ega näinud teisi peale Pärtli. Kui ta saunatarest mäele pääses ega leidnud kustki oma lemmikut,

siis kippus ta päevarõõm kaduma. Ta leppis ka Juulaga, kuid see sõprus ei läinud talle sügavasse südamesse.

Laps üldse ei tahtnud enam elada kitsas saunakambris. Hädavaevalt saadi talle hommikul kleit selga, kui ta tuias värava taha. Mõnikord pidi ta seal kaua kannatlikult ootama ja endast jorulauluga märku andma, nägu väravapulkade vahele peidetud, näpp suus. Aaloni-ema ei mallanud teda üle aia aidata, sest ta kartis, et laps võib inimesed mäel ära tüüdata.

— Häda on selle lapsega, kõneles ta Juulale, võib-olla vabanduseks, võib-olla koguni meelitamiseks. — Saad talle hommikuti kleidi surmahädaga selga, pugnitsad kinni — tema kohe uksele ja muudkui välja ja välja! Hoiad, mis sa hoiad, aga varsti pageb ta sul ikkagi silma alt ära nagu nõel: näe, juba ledib mäe poole, mis jõud kannab. Ei võta enam suutäitki iva minu käest vastu, punnib kõik suust tagasi välja, äh, äh! Juula, kes teile küll ükskord kõike seda head tagasi mõõdab! Söödate ja joodate seda vaesekest, nagu oleks see teie oma lihane laps!

— Mis me hoiame, ühmatas Juula, — me ei hoia teda midagi. Aga Pärtel küll ei jäta teist rahule: kui laps jääb mõnikord kauemaks alatarre, siis muudkui silmad malkavad sinnapoole.

Nii süvenes Pärtli ja Epi sõprus jõudsail sammel.

Kui laps tuli saunatarest mäele, siis oli esimene mure viia ta tagakambrisse ja anda talle süüa. Topsitäis piima ja tubli võileib, see oli naljaasjaks lapsele, oli ainult tilk vett kerisele. Laps pidi end iga kord täis pillima kuni luksudeni.

Õhtuti viidi ta hädavaevu alla vanaema juurde, kuigi ta muidu oli väga leplik, ei ajanud kiusu ega

jonni. Tal oli leplik ja kannatlik iseloom ja see võimaldas Pärtlil last mõnikord kaasa võtta isegi kaugemate tööde juurde. Ta ei vajanud valvakat hoidmist ja leppis kõigega — kui aga sai olla Pärtli juures.

— Kes teab, mis ta Pärtlist nii hullupööra hoiab! arutasid teised. — Hommikust õhtuni ta vantsib tema järel, ei lähe see tüütavaks lapsele, ei lähe see tüütavaks Pärtlile. Pärtel muidu on suurte inimeste vastu õel nagu siil, aga näe, laps juba mässib ta oma sõrme ümber.

Juula tundis oma venda paremini kui teised, tema seda muutust ei imestanud. Ta teadis, et vend on jäänud siin võõras külas ja vallas liialt üksildaseks. Pärtel oli üldiselt raskemeelne — mitte üksi tema, vaid ka Juula ise — ja kui tal tuli lõpuks veel lõhe oma naisega, siis ta tõmbus eluga kerra nagu siil: kui teda nüüd väljastpoolt puudutati või kiusati, siis vastas ta seepeale ähvardava ja tigeda urinaga. Visa oli purunema see kivistunud kest ta hinge ümber.

Kui nüüd Aaloni-ema tütar tõi saunatarre oma lapse kasvatada, siis Pärtel oleks jäänud võib-olla ka tema vastu võõraks, vähemalt kes-teab kui kauaks. Kuid laps ise hakkas hoidma Pärtli poole ja otsis temaga sõprust. Olid esimesed raskused võidetud — lapse poolt, siis hakkas järele nihkuma ka Pärtli süda. Pealegi laps oli niisama hästi kui täielik orb, isatu ja ematu, ja juba see pidi murdma näiliselt õela meele.

III

Kord õhtu eel tassis Pärtel Epi endaga kaugele heinamaale kaasa. Äsja oli sadanud äikesevihma ja veel nüüd kumas selge vikerkaare look eemal pilvedes ja

sealt siputas vikervihma. Kaasik lõhnas soojas niiskuses, lehed olid värskelt rohelised nagu kevadel. Linnud, need vidistasid üksteise võidu, nagu seataks metsas mänguvalmis suurt orkestrit. Ühtsoodu piipiitas väänkael, tsilpsalpis lehelind, punapütt hirnus kummaliselt peaaegu nagu varss. Õhk kisendas piiri-pääsukesist, kes noolisid liugu, kisendades läbitungivalt; ja polnud lõpul oma pideva tööga see igavene saagija rääk, kes vist ei lase sõba silmale isegi öösel.

Püksisäärеd üles keeratud, püüdis tumm Kusta jõe veeres vähke. Ta kõrval nagises ja liikus märg kott. Kui Pärtel jõudis lapsega ta juurde jõekaldale, oli tummal nii palju näitamist ja ähkimist, et võis lõhkeda selle kätte. Kui põhjakahv tõi nähtavale mitmepäise vähipesa, hoidis Kusta kahva tükk aega lapse ees ja laskis teda imestada ennenägematuid elukaid.

Nad mõlemad õiendasid oma mõtteid kätega ja häälejuppidega, tumm ja laps, sest nemad polnud suured kõnemehed. Kuid õnnelikud olid nad siiski mõlemad. See päev oli ka Pärtlile nii ilus ja meeldesööbiv kui ei ükski ta elu viimasest kolmandikust.

Kui nad õhtul koju jõudsid ja laps sõi kõhu soojast supist punni, jäi ta Pärtli sülle magama. Sealt anti ta edasi karjatüdrukule, kes viis ta alatarre Aaloni-ema juurde, sinna poolpimedasse kambrikongi.

Tõendasid teised ja märkas ka Pärtel ise, et ta oli muutunud viimasel ajal elutahtelisemaks ja eluröömsamaks. Ta kinnisus, tusk ja tigedus olid leebunud. Kord, kui Pärtel astus tarre ja tüdruk võttis kotist loomadele jahu, võpatas tüdruk Pärtlit nähes, nagu oleks ta olnud kuriteol.

— Mis sa kargad nõnda! noomis teda Pärtel. — Olen ma mõni murdja, et sa mind nähes kardad?

Mõni peletis? Ma ei taha, et mind niimoodi kardetakse.

Ühel pühapäeval ta istus aias suure lõhmuse all pingil, Epi ta juures, samal pingil, millel ta kevadel nägeles Aaloni-emaga Epi ulualuse pärast. Nüüd on sellest möödunud vaevalt kolm kuud. Kui palju on elu selle lühikese aja jooksul Koksi-Jaanil muutunud! Raudne tupp Pärtli südame ümbert on pudenenud.

Ülal lõhmuse ladvas siristas võsaraat. Kui soodne ronimiseks oli vana lõhmuse haraline tüvi! Nagu ulatuksid kärbise pulgad üksteise järel üles latva, et sealt alla külale vaadata.

Ka nüüd ta oleks tahtnud ronida sinna latva, et näha, mis tehakse Koksi-Jüril, Koksi-Koksil, Koksi-Märdil. Ja kõnelda ta oleks tahtnud oma üleaedsete peremeestega pühapäevajuttu. Ta oleks tahtnud lüüa vaba pilgu kaugemale oma talust, oma talu kitsast piirist, mitte kui piilur-sõdur kindluse tornist. Sest mõnikord turgatas Pärtlile pähe võrdlus, et meie talud on nagu riigiüksused üksteise kõrval: igal oma kindlus, igaüks oma naabritega vimmas. Nüüd Pärtel tahaks lüüa pilgu neile taludele mitte kui vaenlane, vaid kui sõber.

Pärtel tundis väsimust ning ta oleks meelsasti teinud rahuliku pühapäeva-uinaku. Ta tõi kambrist vaiba ja padja, asetas need aeda põõsaste alla vilusse. Ka Epi heitis ta kõrvale ja lebas kui konts rahulikult maas. Ent kauaks? Juba tal tulid mängutujud ja ta ronis Pärtli kukile ja tallas teda nagu õlekubu. Pärtli unevaev oli siiski suur, ta hõikas Juula aeda ja laskis lapse endaga kaasa võtta. Ruttu vajusid Pärtli silmad kinni ja tunniks sigines aeda vaikus.

Kui Pärtel ärkas, oli päike juba magaja põõsa tagant üles otsinud. Kus on laps? mõtles Pärtel ja ta mõtted heietusid pikkamisi mõttele, et mis oleks, kui Epi läheks Koksi-Jaanilt minema. Kas jääb siis talu tühjaks ja vaikseks, nagu oleks surmavikat siit üle käinud? Surmavikat? Või veel enam — kui Epi sureks . . .?

Pärtel tõusis püsti, tegi aias väikese ringi. Külast kostis hobuste hiuklemist ja hirnumist — seal vist kimpsles Koksi-Jüri täkk. Varsti tõusis suureks ka koerte kisa. Maa müdises ja täku möirgavad hirnahtused hakkasid kostma üsna Koksi-Jaani aia tagant. Külas olid tõepoolest hobused lahti pääsenud ja tallasid nüüd viljapõlde, koerad ja mehed nende kannul. Kuna läbi aiaveersete põõsaste raske oli nurmedele näha, ruttas Pärtel ukse ette õue. Ta kartis, et karjamaakoplist võisid lahti pääseda ka tema hobused.

Seitsmepäine hobusekari kihutas mööda põlde, tallates vilja pahmaks. Nende hulgas raius, kimpsles ja kemples Koksi-Jüri must täkk, kes oli nähtavasti tallist kogemata lahti pääsenud, külla joosnud ja aedu purustades vabadusse päästnud ka üleaedsete hobused. Seal oli neid nüüd kõigilt kolmelt Koksilt, puudusid ainult Pärtli omad. Nähti külamehi valjastega viljaveertel hobuseid piiravat, neid koju õue juhtivat. Asjata. Erutatud ja vihase täku perutatud kari lendas kui võitlev ratsasalk mööda avaraid nurmi. Linaväljadesse jäid hirmuäratavad, haigutavad vaod.

— Jookse sinna redelikuhja juurde ette! hüüdis Pärtel aia otsast üleaedsele poisile. — Siis nad jooksevad teed mööda minu õue.

Kui poiss hakkaski jooksma läbi vilja redelitehunniku juurde, kihutas hobustekari tõepoolest küla-

teed Pärtli õueteele. Aga kui Pärtel lõi pilgud sinna alla, kangestus ta ehmust. Mis ta seal nägi, oli hirmsam ja kohutavam, kui ta suutis kujutella: kopli aia veeres seisis Epi! Laps seisab teel, aga eemalt kihutab lähedale kari hobuseid! Mõnekümne sekundi pärast jooksevad nad lapsest üle, tallates ta teele surnuks.

Endale aru andmata sööstis Pärtel aia otsast maha. Ta esimene mõte oli — kambrisse püssi järele! Püssi järele, et kihutada hobustele vastu, et tulistada nad seisma või surnuks. Siis ta aga mäletas, et püss on seinal tühi, ja et kuni tema toob püssi, tallaksid hobused lapse surnuks.

Ta sööstis õuerinnakult alla, karjudes kõigest jõust, käed laiali, nagu tahtes nõnda peatada pööraste hobuste salka, kes kihutas teed mööda lähemale ja lähemale, maa tümisedes.

Maksis tal hüüda Epit, et see jookseks teelt kõrvale!

Laps polnud veel nii tark, et ta oleks osanud seda teha. Ta oli küll hakanud Pärtlile vastu jooksma, aga kui ta kuulis meeletut kisa, sattus ta ärevusse, teadmata, mis teha. Ta komistas ja kukkus teele rööbaste vahele.

Maa vastutormajate vahel vähenes nagu kahel kiirrongil, mis tormavad hetke pärast teineteisesse. Pärtli hirmunud silmad ei näinud enam hobuseid, vaid värviliste laikude üldkogu, musta, punast, valget. See oli temast kümme korda väledam, see lähenes nagu hukutav viirastus. Veel hetk, ja kaugus oli vastamisi tormajail võrdne!

Pärtel enam ei tõsta last elavana rööbaste vahelt üles!

— Appi . . .!

Hetk oli kohutavam hirmsaimast viirastusest! Kui Pärtel sellest ärkab, on kõik hoopis muutunud ja Pärtel kannab lapse verist laipa alt teelt üles mäerinnakule.

Aga siis lõid hobused hetkeks jamelema, jooksid rüsinal kokku, raiudes eest ja tagant. Kuigi see seisak oli lühike ja perutatult nad kihutasid uuesti edasi — selle aja jooksul Pärtel oli siiski võitnud aega ja maad. Ta juba lootis, et ta kindlasti jõuab pärale, päästab lapse!

Ta jõudiski! Ta haaras hirmunud Epi käepihtide vahele! Ta vajab veel ainult sekundi, siis ta suudab kraavi hüpata kabjataprite eest, laps süles. Ent juba kihutasid hobused neist mööda — see metsik jalgade mets. Hobuseid hüppas neist üle, musti, valgeid, punaseid, ja metsikul ajul nad kihutasid üles õuerinnakule, ühes koertega.

Pärtel jäi põlvili tee veerde, hoides ehmunud ja kisendavat last kramplikult kaenlas. Ta ei tõusnud üles, kuigi ta end nähtavasti pingutas. Lebades põlvili, ta pea vajus vastu maad. Nii ta jäigi sinna tükiks ajaks, teine käsi lauba all. Vaevalt ta tõstis pea uuesti üles, kui kuulis ülal õues koerte kisa, kapjade tüminat ja vihast hirnumist. Oli karta, et hobused tormavad õuest uuesti alla sama teed, Pärtel aga põlvitab ikka veel ees, laps kaenlas.

Pärtli pea oli raske nagu nui, mõtted kippusid seisatama. Tuli kokku võtta viimne jõud, et libistuda teekraavi. Sealt ta ajas enda teisele pervele põlvili, tõstis lapse üle kopliaia saunatare kõrvale. Laps oli päästetud!

— Mine... jookse vanaema juurde...! lõõtsutas Pärtel teispoole aeda lapsele. — Mine!

Ta hoidis käega aiateibast kinni. Käsi, mis enne põlvitades oli laupa toetanud, oli verine.

— Veri?

Pärtel tõmbas käega üle pea. Kõrva juurest oli ta kuuekrae märg ja kleepuv. Ta meeled kippusid vaibuma. Ta oleks tahtnud meelsasti tõusta istuli või veel enam — ta oleks tahtnud lebada, lebada nagu surnu, käsi-jalgu liigutamata, midagi kuulmata-nägemata.

Aed näis siit olevat liiga kõrge, et Pärtel ise oleks suutnud sellest üle ronida. Ta komberdas mõned sammud kraavi mööda edasi ja leidis koha, kust ta alumise rooviku alt mahtus koplisse. Jalad veel aia alt kraavis rippudes, jäi ta kummuli pehmele, soojale murule, käed vaheliti kuklas, verised käed. Jäi lebama, nii nagu ta soovis, käsi-jalgu liigutamata, midagi kuulmata-nägemata.

Ta nägi imelikku viirastust. Kummitavalt suur, tühi kirikuruum, täiesti tühi, ja altaril põlesid küünlad. Tornialusest peauksest astus sisse kolm halli vanakest, lähenesid altarile. Need olid isa, poeg ja püha vaim — kolmainus kolmes isikus! Ja nad olid tulnud üle võtma kirikut! Pärtel taipas viirastuse koomilisust ja hakkas laginal naerma.

Ta avas silmad. Ta polnud enam kummuli koplis aia all, vaid oma toas voodis. Päike oli vist juba loojumas, sest kamber oli täis imelikku kollakat valgust.

Ta nägi uue viirastuse, veelgi olematuma ja koomilisema kui eelmine. Ta nägi, et tema ees on uuesti kolm vanakest, veidrad nagu tondid. Ent need ei ole enam isa, poeg ja püha vaim, vaid kolme Koksi peremehed. Vaikselt ja tõsiste nägudega istuvad nad tema voodi ees toolil.

Pärtel naeris uuesti, nii veidrad tundusid talle need viirastused. Ta püüdis end liigutada ja pöördus voodis küljeli, et vabaneda nägemusest. Kuid need kolm meest olid visad hajuma, need kolme Koksi peremehed.

Üks neist naeratas nüüd tõelise inimesena ja pani käe Pärtli õlale. Pärtel tundis selgesti Koksi-Märdi peremehe käe raskust.

— Kuidas sa tunned end, Pärtel? küsis mees, lõua väristades hallikat lesthabet, küsis väga soojalt ja osavõtlikult, nagu kõneleks ta surijaga.

— Mina? küsis Pärtel imestades, ja nüüd ta veendus, et ta voodi ees istuvad tõepoolest kolme Koksi peremehed. Kuulda saanud õnnetusest, mis oli juhtunud nende lahtipääsenud hobuste läbi, olid nad rutanud haavatut vaatama.

Lamp põles laual ja nagu selgus, oodati arsti, kellele poemees oli oma mootorrattal järele rutanud.

Kuigi voodi ees istusid kolme Koksi peremehed, haruldased ja ootamatud külalised, kelle järele Pärtel viimasel ajal oli tundnud tarvet, et ajada nendega mõned sõnad külamehe-juttu, ei saanud ta neid täna siiski kohelda kui külalisi. Ta silmad vajusid kinni, ta pea huugas ja kumises.

Pärtlile saabus pikk põdemisaeg. Kuu aega vaevles ta peapõrutuse tagajärjel linnas haiglas, teise kuu ta loksus kodus jala peal. Suvest oli saanud sügis, tuule-ema tantsis juba aias puude vahel, nurmedel, metsas. Ja ööd olid muutunud pilkaselt pimedaks.

Aaloni-ema käis sageli mäel oma nelja puise jalaga ja iga kord ta nuttis suvist õudset juhtumit mäletades.

— Kui poleks sind olnud, Pärtel..., alustas ta jälle. — Kui poleks sind olnud... Pärtel...

Kui ta vanad jalad lubasid, käis ta külas, ja ka seal keerles ta jutu peamine sisu Pärtli ümber, kelle kiitmiseks tal nüüd puudusid sõnad: mõttejätkuks tal tuli iga kord niisutada rätinurka. Ta oli liigutatud ka sellest, et Pärtel ei pillu neid kevadel saunakambrist vaestemajja, kuigi neist pole korteripäevade tegijat ja töölkäijat. Sellest kõnelemata, et Epi elas ja sõi nüüd aina mäel ja ka temale, Aaloni-emale, saadeti alati midagi kausi või kruusiga.

Aaloni-ema juba nukitses oma väikest ussaeda labidaga, et tuleval kevadel jälle minna oma maalapile külvikorrale ja mulda tippida ka päevalille seemneid, neid saunatare iga-aastasi lemmiklilli. Iga labidatäie saunaema pööras kummuli visalt ja suure vaevaga, aga tegi seda siiski suure rõõmu ja armastusega, nagu oleks see maa nüüd tema põline omand.

Ometi ei saanud Pärtel seekord pidada oma sõna — jätta Aaloni-ema tulevaks aastaks saunakambrisse. Pärtel pidi ta ära saatma selle maalapi juurest, mille Aaloni-ema oli nii suure armastusega ümber kaevanud. Sest ühel sügisesel hilisõhtul, kui Juula läks Epit ööseks saunakambrisse viima, valgustades poriseks tallatud teerada rehelaternaga, leidis ta saunakambri pimeda ja külma. Aaloni-ema lebas voodis vaiba all ega kuulnudki tulijate kolinat. Ta ei kuulnud ärgata ka siis, kui Juula raputas teda õlast.

Kähku nähti Juulat saunakambrist välja vilksatavat, tagasi mäe poole ruttavat, pool-joostes, laps süles.

— Mis nüüd? küsis Pärtel, kes tuli talli juurest.

— Aaloni-ema on surnud, ütles Juula lõõtsutades.

— Surnud? kordas Pärtel ja pärast lühikest mõtlemist ta lisas: — Siia tallu see surm kipub tänavu vägisi ja väevõimul. Lapse tahtis ära viia, siis mind! Aga

meid ta ei saanud. Nüüd ta võttis selle kõige nõrgema ja väetima. Olgu pealegi, vii laps tagakambrisse ja pane ta minu voodisse. Tema jääb nüüd meie juurde, teist aset sel vaesel enam ei ole.

Ta võttis ise lapse Juula sülest ja viis ta tagakambrisse oma voodisse, kuhu toodi rehetoast parsilt sooje vaipu. Siis saadeti Käsna Kusta oma naisele järele, et see tuleks pesema ja riietama Aaloni-ema ta viimseks teekonnaks. Kusta naine oli ju ise soovinud, et kui Aaloni-ema kord sureb, siis tema peseb ja paneb ta riidesse. Nii ruttaski Kusta käsku viima oma naisele kirikumäe juurde, käies seletamas surmauudist ühtlasi igas teeveerses talus, mille aknaist veel vilksatas tulesilm.

Õuekellad — koerad — tilisesid ja tillasid sel piuhkpimedal ööl koidikuni.

1934

PILLAJA

I

Epukuru Juhan hakkas raha rapsima igalt poolt, kust aga andis rapsida. Sügisel, esimese lume tulles, ta viis alatarest vana Mesilase-Kusta karjamaa veerde, kus kasvas tihe männi- ja kuusetihnik, ja rakendas seal kirve ja sae tapatööle. Iga männijuss ja kuusenäss, mis oma ladva oli sirutanud mõned meetrid üle mehe pea, määrati mahavõtmisele ja titsipuuks. Tihe ja lopsakas tihnik, mille Juhani arukas isa aastakümne eest jätnud talu kasumetsaks, heidetakse nüüd kirve ja sae söödaks, ning mõne nädala pärast jääb temast järele vaid hõre, haletsemisväärne raiestik, mille üksikute kidurate ja kängunud puude vahel vaikivad titsipuude elutud riidad.

Oleks mõni võõras näinud neid kaht meest siin tihnikuserval, ta oleks pidanud Kustat enam peremeheks kui pobuliks ja Juhanit enam pobuliks kui peremeheks; nii vissis ja vimmas oli peremees täna, — või kuna ta oli palju teissugune! — ja nägu kasvanud habemerägatikku, mis musta, hobuserauakujulise poolsõõrina ulatus põselt põsele. Ta hall jopp oli nagu hilbuhunnik ja kokku seotud nahkrihmaga — vist selleks, et ta lahti ei hargneks ja teele ei pudeneks. Laiad, katkised püksid tolgendasid ripakil rebadel, ja näis, et nende kandja ei pööranud vähimatki tähelepanu sellele, et püksid istuksid vähemalt õigel

kohal ja oleksid korralikult lapitud. Kusta, vastupidi, niisugust lohakat muljet ei jätnud, kuigi ta oli tulnud metsatöödele, kuhu ju tavaliselt minnakse halvemate riietega.

Kui Kustale oli töö kätte juhatatud, jõudis peremehele kodunt hobune järele, ja peremees istus tüdruku kõrvale reeotsale. Nad tegid mätlikul karjamaal poolringi kolme suure männi poole, mis kasvasid teispool karjamaa ääres liivapõndakul. Need vanad sügistormide veteraanid, mis kolmekesi aastakümneid rivis seisnud, ei taibanud, et neile täna lähenetakse saagimismõtetega.

— Või needki topitakse peremehe rahapunga, mõtles Kusta, vaadates minejaile järele ja võngutades pead; ta oli juba käe ja selja soojendamiseks tule läitnud, ja halli, vaigust ning värskeist okkaist lõhnavat suitsu visises ihnelt üles veritoorest oksarämpsust.

Seistes tule ääres ja popsutades piipu, Kusta jälgis mõtlikult peremehe ja tüdruku toimingut eemal liivapõndakul. Vilumatu saagimine nõudis tükk aega, enne kui puu langes oiates maha oma kaaslaste kõrvalt. Siis jälle see pikaldane pinisev puremine teise männi tüves, rappides pikkamisi läbi selle südame. Ning langes teine ja langes kolmas, viimane. Liivapõndakule jäi nüüd ukerdama kaks inimkogu ja hobune, kes nosis jalge eest heinu. Alles lõuna paiku vinnati sealt vaevaga reele kolm palginässi, ja raske toores koorem libises põndakult alla, Juhan sõrkides pikkade sammudega selle kõrval.

— Puu alles oigab verivärskelt ega ole veel hangudagi saanud — ja juba tassitakse ta raudtee veerde . . . ! mõtles Kusta haletsedes. — Peremehel nagu tuli takus: kus aga sent ripakil, sinna kargab

kümne küünega kallale. Ära rüüstab niimoodi talu ja vara — see on minu kindel arvamine.

Kõrvalseisjad märkavad sageli asjaolude tõelist seisukorda isegi siis, kui seda püütakse varjata ja salata. Ka Kusta — elus ringi veerenud mitmes vallas, oli näinud ja kuulnud igasuguseid inimesi —. märkas Epukuruski mõnda, mida teised veel ei märganud ega näinud. Sest kas jäi see tema kahe terase silma vahele, kui paari nädala eest, mil maa oli veel täiesti sula, Juhan ajas vankrid Kureniitu? Suure vaevaga saadi pehmest soost kätte kuhjajupp — kätte tuli see saada kõigest hoolimata, tuleks heinad kas või süleseljaga teele kanda! Ja põhjatule teele vaatamata hakkasid koormad talust mööda veerema, ikka alevi poole, ikka turule, kuigi heinasaak Epukurus suvel oli olnud kesine ja perenaine kartis põhupuudust; nagises alevi poole, kodust ja laudast mööda, kus lehmad vankri häält kuuldes ja värsket heinalõhna tundes ammusid nälginult teineteise võidu.

Värsked titsiriidadki ei saanud kauaks Kusta silma alla jääda, sest vaevalt oli mõni neist sinna siginenud, kui Juhan sõitis neile järele, ladus need reele ja küütis üle heinamaade ja soode talist teed mööda hundi lõugade vahele: raudtee äärde, kuhu küüditi talv läbi puid ja palke igast metsatukast. Kuid Juhani omad läksid hangeldajate kätte tihti kuulmata odava hinna eest, sest Juhanil polnud võimalik oodata paremat hinda, — läksid vaevalt töö ja veokulude eest, nii et õigem oleks olnud töö seisma panna ja mets kasvama jätta.

Kui viidi viimne koorem titsipuid raudtee äärde, oli oodata konstaablit tallu makse nõudma või oksjonikuulutust üles panema. Ka vana Kusta ootas pikisilmi

oma töötasu, mis tal seni saamata. Novembripäev oli lühike ja tõmbus kähku õhtule. Oli tõusnud tuul, hakanud tuiskama, ja külm maalis aknaruututudele jäälilli.

Pikisilmi oodati sel õhtul samuti Juhanit koju, sest ta pidi tulema rahaga.

Oodati asjata, oodati kogu öö.

— Elu kipub allamäge nihkuma, mõtles perenaine öösel tütre kõrval pikutades. — Juhan logeleb päevade kaupa alevis, ei hooli enam tööst ega töömuredest. Raha kaob nagu vesi sõelast — mis tilgake kuski langeb, see ei jää sinna peatuma: Juhan on arutu pillaja ja joodik. Ta on pealegi rumal kiitleja ja suurustleja — viin teeb temast igakord miljonäri. Mida enam vaesus ja puudus tallu poeb, seda enam hakkab Juhan kiitlema ja suurustlema, seda enam himustama teiste tühja ülistust. Ta suurustleb ja kiitleb silmi kinni pigistamata koguni selle ees, kes isegi väga hästi teab tema kodust seisukorda, — teab, et seal pole enam midagi peale puuduse ja igapäevase rabelemise. Ta tahab oma rikkust mõnikord tõestada ja ujutab restoranilauad üle õlle ja viinaga, maksab kogu arve ainuüksi kinni. Sama teed läheb nüüd ka tänane raha, mis ilusa kasumetsa lagastamisest saadud.

Hommikul oligi tall tühi: Juhan oli ikka veel tulemata. Ainult noor kolmeaastane ruun, keda rakendati seni ainult sõiduks, konutas tühja sõime ja küna juures. Ta hirnahtas rahutult perenaise häält kuuldes, nagu oleks ta tusane, et ta on jäetud pikaks ööks üksi talli. Nüüd perenaine rakendas ta ree ette nii et look raksatas ja kihutas tuisanud külateele.

Jõudnud alevisse, ta suundus kuulsa ja vihatud „Bibi trahteri" juurde. „Trahteri" aia taga asetses

talu, üsna tee ääres, ja selle suures viljaküünis leidsid joojate hobused sageli tuisu ja vihma eest peavarju. Kui nüüd Anna tõmbas ka oma hobuse sinna õue, hirnusid Epukuru hobused küünis. Seal nad olid konutanud jällegi ühe öö poolnäljaseina, tüdruk kraapinud neile pisut kaerapõhku nina ette.

Anna sidus oma hobuse värava konksu külge ja ajas paar sõna köögist tulnud peremehega juttu. Siis ta tõi hobused küünist välja, sidus nad ree taha ja sõitis õuelt suure, uhke ringiga välja. Ta kihutas peatamatult mööda „trahterist", kus nähtavasti Juhan ikka veel nokitses joomalauas. Ta nägi, kuidas köögiuks lahti lükati ja uudishimulik mehekogu välja ruttas, hakates ägedasti möödasõitjale viipama, et see peatuks. Kuid perenaine laksutas vaid ohje ja sõitis edasi, vaatamata kordagi tagasi.

Kuhu nüüd jälle pidi pilgud lööma, et rapsida raha, sest noore kasumetsa ta oli jätnud juba trahterisse? Nädalapäevad ta nokitses vaikides kodus nagu poolhaige ja vedeles voodis. Kui ta kutsuti sööma, vahtis ta tükk aega poolkõõrdi auravaid toidukausse laual — kuid söögikordi ta ei jätnud kunagi vahele.

Rahapuudus oli talus igapäevane nähtus. Kümne küünega korjas perenaine ühest ja teisest pisiasjast mõne sendi kokku. Ta varjas seda hoolega mehe eest ja jättis tagavaraks, et hädakorral oleks käepärast võtta kas või lastele ravimite ostmiseks. Rahapuudusel läks jõuluks lihuniku kätte lahja ja väike härjamõks, mõned lambad ja haned viimse hingeni.

Kevadeks majapidamine näitas üldist kahanemist ja laostumist. Ka ait kippus tühjaks jääma, ja kui raha vajati, veeretati jälle mõni kott vilja reele ale-

visse viimiseks. Muud sissetulekut talvel polnud peaaegu mingisugust.

— Saab näha, millega sa oma põllud kevadel täis külvad? küsis Anna kord Juhanilt, kui talust jälle välja saadeti kaks kotti vilja ja juba kolmanda salve põhi luuaga täiesti puhtaks pühiti.

— Mille kuradiga mina neid külvan, urises mees pahuralt. — Külvaku kas või vanasaadan ise! Nälg tuleb niikuinii omaks, varem või hiljem, sinna ei aita enam minu ega sinu nõu. Võta või nöör ja seo kaela!

— Kuidas, ei aita? küsis Anna.

— Kõige maailma põllud lähevad varsti vanakuradi seemendada, kõneles mees. — Ja tuleb siis niisugune nälg, et hakka kas või mulda sööma.

Anna ei kannatanud niisugust juttu, see tundus talle laiskade topsivendade hädakisana, kes nüüd näevad kõiges viletsuses mingit maailma lõppu ja hukkumist.

Kuid Juhanil olid seekord tõsised mõtted ja neid ta nähtavasti oli haudunud juba pikemat aega. Ta ütles:

— Ole nagu see viimane narr: püüa ja lõhu tööd teha, aga näpu vahele ei jää mitte kui midagi. Ajad lähevad sandemaks ja sandemaks. Näe, Altnurme Jaan läks talust välja, Tamme Siibak läks talust välja, siis — Veski Nööp ja teised. Puhusid kõik oma viimsepäevapasuna lõhki, talu müüdi maha ja — ole lahke! Kanna veel nina kõrgel, nagu sina seda teed!

— Need olid kõik maidad ja laiutajad, vaidles Anna vastu. — Hea, et maa sai luupainajaist lahti, see ei näinud enam aastakümneid õiget atra ega äket!

— Sina ütle mis sina tahad, aga üks on kindel: asi läheb varsti nii kaugele, et mina annan talu ühel

heal päeval pooleterale ja panen ise käed isandana konti, sõnas Juhan. — See on veel see ainus ja õige viis, kuidas elada maksab! Mis sa veel irised: pooleteramees paneb vilja sügisel ilusti salve — endal ei ole mingit muret ega vaeva! Ela nagu väike parun!

— Ah arvad?

— Miks mitte! Nii ju elavad paljud, ja elatakse hästi: muret ei mingisugust!

— Sina oled selle murega päris harjapidi hädas, pilkas Anna. — On sul siis seda muret kunagi nii palju olnud, et sa selle eest pakku hakkad jooksma? Hea on öelda, et võtame pooleteramehe, aga mis põllud siis teevad, selle peale sa ei mõtle! Ja lapsed kasvavad meil varsti suureks . . . kas muidusööjateks?

Kevadel jäi talu siiski pooleterale andmata. Juhan sõitis seepärast kuhugi mereranda või jumalteab kuhu odraseemet laenama — oma hea sõbra käest, nagu ta kinnitas. Alles nädalase ootamise järel tuli ta tagasi koju, uimane ja tusane, ning kui Anna lõi põhukoti vankrist üles, leidis ta selle alt vaid tühjad viljakotid. Neis ei olnud niigi palju teri, et oleks saanud külida mõne kitsa peenra. Ometi oli see tühjade kottide sõidutamine toimunud kõige kibedamal tööajal, kui juba kõikjal rahmeldati põldudel.

Juhan enam ei hoolitsenud odraseemne eest, kuna selle toomine oli tal „äpardunud". Jäägu nüüd kas või pool nurme tühjaks, tema oli sellest kõigest tülpinud! Ometi teadis ta väga hästi, et odranurm ei jää siiski tühjaks, et Anna tõmbab seemne kuskilt välja, üksköik kust. Ja nii sündiski: Anna sõitis oma poolvenna Jaani juurde, see laskis kaks suurt odrakotti Anna vankrisse vinnata.

Kuigi Juhan külis toodud seemne maha, tärkav

oras ei pakkunud talle nähtavasti kuigi suurt rõõmu. Hoolimata sellest, et oras oli lopsakas ja lihav, lehed laiad ja sinetavad, rabas Juhan teda siiski ainult laita ja kiitjaile hüüda:

— Või ilus oras, ütled! Kulla sõber, sa ei ole ilusat orast nähtavasti veel näinudki! Aga tule ja vaata nädala pärast, vaata, kas sa siis ka veel kiita saad!

Ning ta lõi pilgu pilvitusse taevasse, nagu soovides, et tuleks pikem põud, koltuks ja kuivaks odraoras hoopis kiduraks, et siis oleks hea parastada ja uhkeldada:

— Vaata nüüd, kulla sõber, siin ta sul on! Saad sa siit veel tera või kõrt! Aja lihtsalt loomad peale, siis on ta sul südamest ja murest koristatud! Ja loom saab ka vähemalt midagi!

Kui Juhani orased aga paari nädala pärast siiski endiselt lokkasid, otsis Juhan hädaldamiseks ja virisemiseks uusi põhjusi.

— Nojah, hea küll, orased on nüüd ilusad! möönis ta. — Aga kes seda öelda võib, kuidas lood sügiseks kujunevad! Sina muudkui mõtled, et vili ulatab üle pea, et raiu seda kas või kirvega! Mootormasingi ei jaksa seda peksta, tuleb tugev isesõitja muretseda! Siis muudkui teri jookseb nagu paisust alla, kotivõtja tõstab oma naba umbsõlme! Arvad, et nii, mis?

Ta lõi pea põlastavalt kuklasse, huigates imelikult läbi nina.

— Elame, näeme! jätkas ta oma närivat umbusku. — Sügiseni on veel mitu head kuud! Kes teab, missugust hundiratast me seni lööme! Ega nüüd ei ole enam endine aeg: ela nagu karu koopas, ära näe kurja undki. Ei näe minu ega sinu silmad seda lõikust

sügisel — oma või vaenlase sõjavägi on see, kes ta pahmaks ja pudruks tallab . . . !

— Mis juttu sa jälle jampsima hakkad! hüüdis Anna pahaselt.

— Ei jampsi mina midagi: sõda võib tulla täna või homme! urises Juhan edasi. — Mitte midagi ei jampsi: sõda lüüakse vähemalt sügiseks lahti, seda juttu kõmistavad kõik, kes ajalehte näpu vahele võtavad ja asja silmas peavad. Tuli teeb tuhaks kõik meie kätevaeva, sellepärast on täiesti ükskõik, kas vilja hävitab põud, või tallavad sõdurid ta pahmaks, või jälle: lüüakse aidauksed maha ja salved tehakse vägivaldselt tühjaks!

Anna istus tükk aega vaikides ahju kõrval toolil, Juhani jutt pani ta hetkeks jahmatama.

— Kuidas sõda? . . .

— Igatahes sõda!

Ja Juhani nägu oli sünge ja kurjakuulutav.

— Jälle sõda?

Kuid Anna viimane küsimus kõlas juba uskumatult ja kahtlevalt. Ja kui ta mõtted olid juba pisut ümber uitnud, oli tal enam kui selge, et siin Juhan jälle lihtsalt raiub huupi oma sõnadega, tahtes talle mõtet sisendada, et talupidamine on mõttetu vaev: kõik on nagu tuulde rajatud! Teed tööd ja näed vaeva, aga homme on mõni üleaedne su vara kallal, keda ei takista ükski võim ega seadus. Nii olid kõik Juhani jutuniidid teadlikult ja sihilikult ühte punkti suunatud: saavutada Anna nõusolek, anda Epukuru maad tuleval aastal kas rendile või pooleterale ja muutuda ise härraks.

See kavaluse ja meelituse võrk oli aga liialt hõre,

et varjata Juhani mõtteid ja kavatsusi. Seepärast ütles Anna:

— Nojah, mis siis ikka, istu aga kas või sügiseni viljas ja vahi hirmuga ümber. Et kui sa põrinat kuuled, siis vaata, et silkad õigel ajal padrikusse, muidu võid suurtüki rataste alla jääda või õhulaeva pommi alla! Sina pead ikka midagi pikisilmi ootama ja ikka-ikka — ainult halba! Head mitte kunagi!

— Sõnu mõistad sa igasuguseid pilduda, selle peale oled sa meister! urises Juhan. — Aga oled sa ka ajalehte näpu vahele saanud, et nüüd kõike seda maailma-poliitikat nagu peopesast loed: et midagi ei tule sõda!

Kui nad tükk aega olid sõjapuhkemise võimalusest vaielnud, hakkas Juhan lõpuks nõrkuma.

— Heake küll, lausus ta. — Heake küll, sõda ei tule, ütleme, et ei tule, et riigid on väsinud ja näpud tühja kassa põhjas. Ega see veel ei tähenda, et talumees muudkui pista pea padja alla ja ime põialt: ega keegi juba sinu vara kallale oma küüsi ei pista, ole mureta! Oota, oota veel mõned kuud, siis näed, kes su varanduse peremeheks saab! Sinu silmaring supipajast kaugemale ei ulata, kahjuks, ja sina ei oska kaugemale mõelda kui paariks tunniks! Mis homme tuleb, on sulle pime öö!

Anna kannatus katkes seekord lõplikult.

— Mina ei taha kuulda ega näha niisugust juttu! ütles ta. — Mine aja niisugust juttu oma trahteris! Mina tahan tööd teha — ja ka sina pead end kokku võtma! Hulgus!

II

Juhan tuli hilisõhtul koju hea tuju ja jutuga. Ta oli isegi lastele midagi taskunurka võtnud, mida tavaliselt harva juhtus.

— Kurat võtaks, hüüdis nüüd Juhan naisele rõõmsasti. — Oleks mul täna kolm tuhat krooni, ma teeksin sellega ilusa äri: ülehomme oleks mul kolme tuhande asemel juba viis tuhat taskus! Tead, mitu protsenti see vaheltkasu oleks!

Anna pidas seda juttu mõttetuks lobaks ega pööranud sellele mingit tähelepanu. Nimelt pidi olema Juhani jutu järgi kuskil müüa aurujõuline vähetarvitatud rehepeksugarnituur, mille võlgadesse sattunud omanik edasi tahtvat sahkerdada.

— Kolme tuhande krooniga saaksin mina ta kätte, ja ma tean juba ühte rehepeksuühingut, kes niisuguse garnituuri eest maksaks silmi pilgutamata ligikaudu kaks korda enam!

Seegi Juhani jutt oli asjatu nagu tühine veemühin, mis veski paisu liiasilmadest alla juhitud: ta ei pane vesiratast käima, vaid ta juhitakse liigsena sellest eemale. Ja Anna ütles:

— Ilus teenistus küll ühe ööpäeva jooksul, aga siis tuleb sul hirmsat vaeva näha, kuidas seda raha paari nädalaga maha juua!

Juhan hüppas laua juurest püsti, lõi äkkvihas plekktopsi põrandale ja jooksis sõnalausumata välja, et minna üles aidalakka magama. Kogu nädala jooksul ta ei kõnelnud Annaga peaaegu ainustki sõna, ja kui ilm reedel läks vihmale, lonkis ta alla jõe poole ega tulnud sealt tagasi ei õhtul, teisel hommikul ega pühapäeval. Karjapoiss leidis kahvad juhuslikult lepi-

kust, — tõendus, et Juhan ei läinudki nendega vähke püüdma, vaid võttis kahvad kaenlasse ainult selleks, et ilusam oleks kodunt töö juurest minema uidata.

Nii teravaks ja rumalaks oli elu läinud Epukurus.

Kui Anna pühapäeval alevisse sõitis, köitis tema tähelepanu salk lärmitsejaid mehi pagari ukse ees maanteel. Seal näis olevat ühe pulmalise vankriga õnnetus juhtunud, sest see oli nüüd kraavi tõugatud, rattad ülespidi. Oldi ametis viie vankri meeskonna mahutamisega nelja vankrisse. Anna ei tahtnud uskuda oma silmi, kui ta nägi ka Juhanit tiirlemas ja lärmitsemas vankrite vahel. Näis, et ka tema oli nende pulmaliste hulgas, kelle vanker purunenud.

Juhan märkas Annat juba eemalt ja hakkas talle pilkavaid ja roppe sõnu hüüdma. Õnneks tuli samal ajal teed mööda metsavaht Kraav, kes oli Epukuru rahva hea tuttav ja kelle Anna viipas enda juurde.

— Mis see Juhan seal tümistab? küsis metsavaht.

— Mis ta laaberdab seal nende kerglaste inimestega? Kutsu ta ära!

— Minu kutsudes ta ei tule, kaebas Anna. — Saan veel hurjutada pealegi! Kutsu sina, sinu kutsumist ta võtab kuulda.

Metsavaht nihutas kaabu sõrmeotsaga kuklasse.

— Jah, ma toon ta sealt ära, ütles ta abivalmilt.

Kuuehõlmad lahti, ruttas ta pulmavankrite juurde. Kuid Juhan ei lasknud kojusõidust kõneldagi, ta pidas end esimeseks ja viimaseks pulmaliseks. Selg tagant paksu tolmuga — ta oli vist kukkunud selili maanteele —, Juhan muudkui otsis aga vankrist kohta, kuhu saaks teiste vahele pugeda.

Nähes, et manitsused ei aita, otsustas metsavaht teda pulmaliste juurest väevõimuga eemale tassida.

Ta oli kehaehituselt tugev ja tüse mees, ning väsinud Juhan jääks ta käte otsa rippuma nagu tühi kott. Ning metsavaht haaraski Juhani käsivarrest kinni ja hakkas teda eemale tassima. Sellest hoolimata, et Juhan talle vastu sõdis ja sõimas, tõi metsavaht ta kerge vaevaga endaga kaasa; ja vaevalt nad olid jõudnud sadakond sammu eemale, kui pulmalised rutuliselt minema kihutasid, nagu kardaksid nad tülitaja tagasitulekut. Metsavaht ei lasknud nüüdki Juhanit lahti, vaid aitas ta Anna juurde vankrisse ja saatis ta minema. Juhan oli ärritatud ja vihane ja hakkas oma viha kõigepealt hobusele välja valama. Juba nad kihutasid mitmest eelminejast mööda, nagu oleks neil kodus tuli räästas.

Istudes Juhani selja taga tagurpidi vankris, Anna hoidis kramplikult redelipulkadest kinni, süda pekstes hirmust. Ta kartis suurt veskimäge, sest kui nad nii meeletult kihutades mäest alla sõidavad, siis paiskab hobune nad paratamatult ümber — kas teeveersele või otse järve.

Ning järsk veskimägi lähenes hirmsa kiirusega — all orus aga sinetas otse teekalda kõrval lai järv. Anna, kes oli hirmust kummuli põhule laskunud, tõstis nüüd pea üles ja haaras redelipulkadest kramplikult kinni. Ta teadis, et oleks asjata Juhanit manitseda, see suurendaks veelgi enam mehe jonni ja viha.

Ta surus pea uuesti põhku ja püüdis olla mehine — tulgu surm, kui ta tulema peab ja kui see on saatusest määratud. Ta kuulis, kuidas kellegi hirmunud hääl püüdis lõhkuvat hobust peatada ja hüüdis lapiti suu juurde pandud käte vahelt, et saetagu ohjadega hobuse suud ühele ja teisele poole — siis ta jääb seisma. Kuid selle asemel, et hakata saagima, hüüdja

nägi imestunult, kuidas hobusele tõmmati piitsaga veelgi tulisemaid jutte selga, ja vanker kadus tema silmist alla kardetavale käänakule ... Siis rattad tõusid õhku, teljeots mürtsatas vastu kiviaeda, tolmupilv paiskus kõrgele.

Nüüd on lõpp kõigele! Sest viinauimast hullunud mees ei hooli elust ega surmast!

Kuid nagu ime läbi jäi ränk õnnetus tulemata, sest vanker kihutas tolmupilvest uuesti tervena välja. Kuigi ohtlik käänak juba seljataga, surus Anna end ikka veel kummuli põhule, oodates ümberpaiskumist. Kuid siis hakkas tee tõusma alt orust mäkke, mägi oli liivane ja järsk, rattad kündsid sügavasti rööpaid, väsinud hobune tasandas jooksu. Alles nüüd tõstis Anna pea põhukotilt üles: Juhan istus tema ees liikumatult, selg tema poole, nagu polekski ta inimene, vaid suur, elutu topis.

Vähe aja pärast kuulis Juhan oma selja tagant nuuksumist: Anna, nägu käte vahel, kükitas vankripäras, põsed märjad.

— Mis sa seal ulud? küsis Juhan karmi häälega. — Mis sa seal vingud, tahaksin teada! Kas töövanker on sulle sõiduks liiga kõva ja sa ajad nüüd vedruvankri pärast kiusu!

Anna nuuksus edasi, mehe pilkavale küsimusele vastamata läks naise meel veelgi kurvemaks. Siis ta hakkas kõnelema, peaaegu üksisõnu, nutt lämmatas ta sõnu:

— Miks ma ei peaks uluma, Juhan, kui meie elu on läinud nii sassi, et ei saa enam õiget algust ega otsa kätte. Häda läheb päev-päevalt suuremaks, varsti jõuame niikaugele, et lõikame võsast reisikepi ja kõnnime oma kodust välja!

— Välja? küsis Juhan imestades. — Lõikame võsast reisikepi ja kõnnime oma kodust välja? Nonoh, juba sa hakkad jälle sonima — päise päeva ajal!

— See ei ole sonimine, vastas Anna. — Aga sina ei võta enam sugugi talu muredest osa, kõik pean mina tegema ja toimetama. Sina nagu polegi enam Epukuru peremees. Muidugi — mina teen kõik, mis oskan ja suudan ja mida mu mõistus võtab. On teisigi niisuguseid talusid, kus peremeest enam majas ei ole...

Juhan pööras oma vihast punetava näo tagasi Anna poole.

— Kas sa hakkad mind juba majast välja kihutama? küsis ta pilgates. — Noh, siis oled muidugi varsti rusude all ühes oma lastega. Niikaua aga, kui mind surm ei ole maha murdnud — ära ulu ja hädalda! Vaata, mis sa meeles pead pidama!

Nende kõnelus hakkas võtma kord-korralt teravamat tooni, ja kui Anna jätkas etteheiteid, Juhan kaotas tasakaalu ja hakkas ägedasti vanduma.

— Jah, joon ja logelen edasi! karjus ta. — Mitte ei jäta joomata, kõik joon maha ja kannan laiali, mis näpu vahele jääb, viimse kui hilbu. Veel rohkem hakkan jooma kui seni olen joonud, joon ööd ja päevad segi, joon talu maha, joon tervise maha, joon sinu, enda ja laste elu maha — kõik! Kevadel tuleb pooleteramees majja, siis ma alles hakkan elu elama, siis panen kaks kätt seljale ja vilistan töö peale. Siis saad ka sina paremat põlve ega ole sul tarvis hommikust õhtuni jalul olla — kahe inimese eest, nagu sa kurdad, nimelt minu ja enda eest! Siis liigub minu eest pooleteramees majas ja sinu eest pooleteranaine. Siis saad sinagi kaks kätt selja peale panna ja puhata, nii et

võid ka minu hinge päris rahule jätta. Las ma olen siis päevavaras, logeleja, pätt — siis on mul selleks aega! Siis olen ma — härra!

Külavaheline tee oli rööpaline ja porine. Koju õue jõudes oli tulijail tunne, nagu saabuksid nad mahajäetud tühja tallu: ei haugatanud koer ega joosnud neile vastu, ei ilmunud ka Mesilase Kusta peremehele appi hobust lahti võtma.

— Tolgused! vandus Juhan vihaselt. Ta ronis vankrist maha porisse, ajas oma tuimad sõrmed rehealuse värava peelepulga vahele, et värava pooli lahti ajada ja hobust rehealla tõmmata. Ent värav ei andnud järele, ta näis olevat seestpoolt pulgaga kinni. Nüüd andis talle Juhan jalaga tugeva hoobi, ja värava teine pool, mis ennegi oli olnud katkine, lendas maha porisse, riivates seejuures hobust.

— Kuradi Soodom . . . ja mitte talu! hakkas Juhan uuesti vanduma. — Nagu oleks siin vähe konte murtud ja vaeva nähtud, aga nüüd tahab kurivaim kaela sadada. Olen saanud siin niisuguseks vihaaluseks, et ühel heal päeval põllul kõndides hakkavad isegi kivid maast näkku kargama ja kuklasse lendama! Ja väravapost jookseb heast-paremast paar sammu lähemale ja tõmbab paar plärakat vastu lõugu. Olen olnud vist tõepoolest liiga pehme südamega peremees, kuid küllap veel tõmban ohjad pingule, seda peavad kõik veel nägema!

III

Aasta pärast oli elu Epukurus hoopis teissugune. Juhan oli andnud enamiku oma põldudest rendile, enda kätte jättes ainult ühehobuse-maa. Ja Epukuru

oli nüüd nagu mõni lasterohke mustlaslaager, sest uuel rentnikul — Jakob Toomel — oli seitse last, Juhanil endal kolm — ja kõik kolm alla kooliiga. Õu ja hoonepealsed kuulusid lastele, igalt poolt käisid üle nende rõõmsad käed ja teod. Alatares elas Mesilase Kusta asemel Jakob Toome kaheksakümne-aastane kottpime ema ühes oma neiupõlves tütrega, kes ka ise juba lähenes kuuekümnele ja kaebas samuti silmanägemise puudust. Kui Jakob Toome suur pea kokkuarvutamiskunstis ei eksinud, siis elas nüüd Epukurus hingede arvu järgi ligi kakskümmend inimest — see juba üksi tõendas, et elu oli muutunud aastate jooksul põhjalikult teiseks.

Ühehobuse-maa jättis Juhani peaaegu töötuks, ta võis laiselda ja logelda täiesti muretult, võis rakendama hakata isegi oma ammukiidetud „ärilisi kalduvusi". Ning nüüd ta ärilised kalduvused pididki asuma tööle, sest ta praegusel heal põlvel ei puudunud suur vigagi: rahasaak oli kuivanud kokku, kustki ei tilkunud enam midagi näpu vahele, raha ilus tilingi hakkas kõrvust ununema, loodetud härrasmehe-elust polnud aimugi. Kraami ja loomade eest saadud rahal oli kümme omanikku ja suur osa loomi läks Jakob Toome kätte Juhani restorani-võlgade katteks. Selles mõttes Toom oligi Epukurule rentnikuks tulnud, et oma raha Juhanilt hõlpsamini kätte saada ja võib-olla ka kasulikumalt.

Juhan hakkas nüüd igale poole ringi vaatama, kuhu aga pilgud ulatasid. Ta müüs ära oma jahipüssi — see oli veel võrdlemisi väärtuslik ese ja selle eest ta sai üsna ilusa summa. Siis tuli järg pisiasjade kätte, mis hakkasid nüüd ükshaaval Epukurust kaduma, üksteise võidu. Läksid isegi kuuri alt minema paar koor-

mat katuselaaste, mida Juhan ka ise hädasti vajas laudakatuse parandamiseks; ja nelja-viie õunapuu kehvale saagile tuli hangeldaja oma kastidega järele — hoolimata sellest, et Anna tahtis seda lastele jätta. Lapsed vaatasid vaikides ja kahetsedes pealt, kuidas hangeldaja ladus aidapõrandalt õlgedelt kõik õunad oma suurtesse kastidesse, säästmata isegi väikesi ja ussitanuid. Kõigi nelja tuule poole kanti aeg-ajalt laiali lagastavast müügist ülejäänud esemed, ja üks küürakas vanamees tassis Toome abil ülalt tarepealt alla linamasina, tõstis selle oma vankrile ja sõitis nagisedes külateele.

Mõnikord Juhan jäi ise harkjalu seisma, käed sügavale taskuisse topitud. Ta seisis tusasel ja hädisel näol, mis osutas, et ka tema ise ei ole rahul oma senise eluga.

— Ega ma ole teab kes või mis! mõtles ta endamisi. — Tõsi — eriti suur põllumees ma ei ole, mul on nagu teistmoodi hingelaad. Mis saan mina sinna parata, kui mind on emaihust siia maailma niisugusena istutatud. Minust oleks pidanud saama mõni ametimees: oleksin pidanud laevale minema, nii nagu ma poisikesena tahtsin. Nüüd ma oleksin kuski Ameerikas mõni õlikuningas või midagi muud selletaolist. Poleks mind maa külge needitud — vastu minu tahtmist —, poleks mul kõike seda kupatist kaelas! Mis teha, kui elulaevuke pole sattunud õigesse vette... Aga võib-olla kord ta siiski satub, elupäevi on küllalt veel ees: ma ei käi veel kahe kepiga!

Kui Juhan niisugust juttu enesest oleks kõnelnud ka teistele, oleks seda peetud enesekiituseks ja tühja koti upitamiseks; talle oleks öeldud, et tal oma tahtejõuga ei maksaks kiidelda, kuna see tal täiesti puudub.

— Tarvis õige linna kippuda, jätkas Juhan endamisi oma arutlusi. — Linn on avar ja seal jääb ikkagi midagi näpu alla — seal võiks teha ilusat äri. Müüd kas või talu maha ja paned raha äri alla mängu . . .

Ta sõitis aastalaada ajal ühe tuttava peremehega linna, et aidata sellel hobust müüa ja uut osta. Juhan tundis lähemalt linna ja linnaelu, sest ta oli sagedane linnalaatade külastaja.

Samal ajal kui Juhan loksus linnas, Anna pidi end kodus kas või kaheks käristama, et üksi toime tulla töödega. Rukkid olid juba kuu aega väljal hakkides ja purukuivaks põlenud, nüüd oleks vaja need otsekohe varju alla vedada, sest ilm hakkas vihma näitama. Peale selle oleks pidanud linakitkumist alustama— kuidas jõudis Anna kõige selle rähklemisega toime tulla! Kui ta rentnikku appi kutsus rukkeid vedama, vastas see, et tal endal on hädalisi töid lõpetada ja et ta õe juurde peab sõitma, kuna sinna igapäev rukkipeksuks aurumasinat oodatavat.

— Mis sa kibeled ja pakitsed, ütles rentnik pilgates. — Küll Juhan enda päikese veeruks koju veab. Siis tulevad ka rukkid iseendast ulualla.

Juhani asemel vedas enda Epukurule rentniku õe karjapoiss, kes sinna sõna tõi, et juba järgmisel päeval aurumasin nende tallu jõuab. Sõitsid siis Epukurust kõik kilinal-kolinal minema, kes aga kaela kandsid.

Öösel udutas vihma, ja kuna hommik oli rukkiveoks väga soodne, ei aidanud muu nõu, kui Anna ise rakendas hobuse vankri ette ja sõitis üksi põllule. Kuigi ta veoga kiirustas ja päeva jooksul tegi peaaegu kahe mehe töö, ei jõudnud ta veoga lõpule. Õhtul oli ta nii väsinud ja kondid nii kanged, et tal vaevalt

jõudu jätkus piimakibuga lehma alt üles tõusta. Ka öösel unenägudes ta vaid tõstis viljakoormaid, need kippusid lagunema ja pudenema või läksid ümber. — Juhanit aga ei ilmunud koju ei unes ega ilmsi. Järgmisel hommikul Anna sai veel suure vaevaga rangirinnuse kinni tõmmata, sest ta käed olid eilsest tööst puised ja elutud, teravaist kõrtest verised.

Kui ta lõuna ajal alatarest mööda nagistas, pöördus tema poole rentniku kaheksakümne-aastane kottpime ema, kes akna all murul istus hilissuvise päikese käes.

— Kas see oled sina, peremees, paike, oma koormaga, või Jakob? küsis ta ja pööras oma näo ja vesihallid silmad nagina suunas tee poole, sellest hoolimata, et ta silmad näitasid talle ainult kottpimedat, igavest ööd.

— Ei kumbki, ei peremees ega Jakob, vastas Anna ja pööras koorma istujast eemale, et lohisevad kõrred ei hirmutaks kottpimedat vanakest.

— Või jälle perenaine! aiatas vanainimene kaastundlikult. — Eilse päeva jooksul sa voorisid siit hommikust õhtuni mööda, täna sa oled jälle väljas — ja ikka üksi! Mitme inimese eest sina küll elad oma elu — ühe inimese töö see küll ei ole, mis sina siin talus rähkled.

Pime vanainimene vaatas naeratades ta poole ja ta pimeda näo kaastundlik ilme oli nii valus, et Anna andis hobusele ohjaharudega tugeva hoobi ja ruttas edasi.

Kuigi ilm hakkas õhtu eel vihma tibatama ja Juhan ikkagi ei ilmunud koju, otsustas Anna juba homme linakitkumisega algust teha. Juhan oli kevadel tervelt neli vakamaad lina alla külinud ja selle koristamiseks

tõi Anna rätsepa majast Tõru naise endale appi, kes oli nõus toiduainete eest tööle tulema. Ometi jäi linapõld enam Anna kitkuda, sest Tõru naine töötas enam suuga kui kätega. Ta võttis juba esimeste peode juures Juhani risti hammaste vahele ja korrutas sedasama juttu hommikust õhtuni. Küll ta igapidi õpetas ja ässitas Annat, küll ta ajas Juhani kaela kõik patud ja jutud, mis küla vahel liikusid! Ta tüütas ja piinas Annat halastamatult, nii et Anna ei võinud ta häält enam kuuldagi. Ta ütles tüdinult:

— Jäta kord ometi see Juhan rahule, mis sa tast ikka veeretad ühest suuveerest teise, hommikust õhtuni. Ega mu süda ole rauast, et ta midagi ei tunne. Inimesed teevad mu hulluks: kes aga juurde tuleb ja käe pihku pistab, see muudkui — Juhan . . . Juhan . . . Juhan . . . !

Elts jäi seisma, naeratas piinlikult. Ta mõtles, et perenaine tõreles teda seepärast, et ta oli kõnelnud Juhanist ainult halba. Ta otsustas kohe oma viga parandada, hakates Juhanit kaitsma.

— Uuehendriku Aleksander on liiga terava keelega, att, att! algas ta. — Mina käisin eile seal ja siis ta kohe pasundama: „Noh, et rätsepa Elts, mis sina niisugusest õigusest ja asjast arvad, mida oma silmaga näed ja kõrvaga kuuled. Kas Epukuru Juhan ei ole. . .“ Kuidas ta nüüd ütles: kulak? . . . Jah! „Kas Epukuru Juhan ei ole napakas, mis? Endal suur talu maal, aga ise pistab maalt linna ja käib seal nüüd — hädaabitöödel!“ — Minul kargas siis hing lõpuni täis, ütlesin: „Kuule, Aleksander . . .“

Anna lõpetas parajasti linapeo sidumise, mis oli nii jäme, et andis kämblasse võtta, ja viskas selle prantsatades taha reale. Seejuures ta hetkeline pilk oli nii

vali ja valus, et Eltsul jäid sõnad suhu kinni. Ja siis, alles tüki aja pärast, lõpetas ta oma jutu õige vaikselt, kaitstes Juhanit omalt poolt niipalju kui oskas, sest ise ta mõtles ikkagi vastupidist.

Järgmine nädal oli tüüpiline linakitkumise nädal: tihe ja niiske udu kattis keskhommikuni nurmi, nii tihe ja niiske udu, et nurmed olid nagu kütisesuitsus. Niipea kui hommikul hakati keerutama esimest peod, märg lina otsekohe leotas läbi naiste jakivarrukad ja põlled ja viimase riidehilbu. Elts hakkas varsti külma kaebama ja ruttas tarre suure küdeva reheahju ette soojendama. Anna jäi usinasti edasi töötama udumerre, temal ei olnud aega külma tunda, sest linapõld vajas koristamist. Tema võis nüüd jälgida looduse ilusat mängu — kuidas udu aeg-ajalt hõreneb, kuidas aeg-ajalt hakkab paistma mõni põõsas peenral, mõni must majakogu, kuidas hääled külast tulevad ikka lähemale; päikese ratas ülal üha suureneb, varsti on nurmed ta kiirte kulla all, udu lahkunud, ja ainult taevas on veel kaetud elava rünkpilvitusega. Nüüd nagu kiuste mõni pilvesagar lööb ootamatult vihma valla — ikka siis, kui all linakitkujail riided juba tahenemas ja kuivamas. Sellisena lülitus üks päev teisele raskes töös, mis tegi kogu keha ja eriti selja nii valusaks, et hommikul voodist tõustes ei võinud end liigutada. Ja käerandmete kohalt Annal liha tursus imelikult üles — paistetus. Kui koerad külas juhtusid haukuma, ajas end Elts esimesena sirgu, et vaadata, kas sealt ei hakka Epukurule lähenema mehekogu . . . Ka Anna vaatas sinnapoole, kuid vargsi, ja kui ta sealt kedagi ei märganud, hakkas ta uuesti usinasti tööle, veelgi usinamini.

— Võta endale ometi mõni mees kuskilt appi

tööle, ütles rentnik. — Juhanile aga on nüblikut tarvis: tõmba linahunniku otsa kõhuli ja kihuta sõda pealinna alla. Paistab, et Uuehendriku Aleksander ajab tõejuttu, kui ta ütles, et Juhan käib linnas — hädaabitöödel!

Kui lina juba kitkutud, leotatud ja heinamaale kuivama laotatud, ütles rentnik pilkamisi Annale, pigistades oma teise silma kinni:

— Pange kõik tähele: nüüd tuleb Juhan varsti koju. Linad juba laotavad kanget rahahaisu laiali, selle juurde lendab Juhan kõige esimesena. Siis muudkui koormad parsile, äge tuli ahju, ja linamasinad naeru lõgistama! Aga kes teab, võib-olla panen mina linarahale oma käpa peale — mul ju ka oma paar ägedat paberit taskus . . . !

Anna jäi tööst ja töömuredest kõhnaks, tuimaks, ta ei osanud arvata, millega niisugune elu kord lõpeb. Rentnik aga läks päe-päevalt pahuramaks, ja külast jõudis jutte Anna kätte — rentnik olevat kelkinud: läheb aega mis läheb, ükskord on tema Epukuru peremees ja omanik, sest Juhan on oma närvid juba läbi joonud ja viinatilgakese juures võib temaga sõlmida kasulikke lepinguid. Häda oleks ainult, kui ta satub päris kelmide kätte, kes seda kasutavad hoopis kuritahtlikult ja teeksid mehe paljaks nagu hiirepoja.

Juhan muidugi ilmus ühel õhtul vaikselt koju, käis järgmisel hommikul soo peal linu vaatamas ja leidis, et lina on leos olnud paraja aja: luu oli juba lahti, kiud sitke nagu traat.

— Kas linnas läks lõbusasti? küsis rentnik, kohates Juhanit künnivaol.

— Kuidas asja võtta, vastas Juhan mõttetarga rahuga. — Võiks vastata, et lõbusasti, kuid ega ma

lõbu peal väljas olnudki, mul oli ikka asja ka ja vaatamist.

— Ah oli ikka asja ka ja vaatamist? küsis rentnik, ja ta küsimus tundus ilmse pilkena. — Hakkad lõpuks oma pesa linna kohendama, nagu rahvas teab kõmistada?

— Võimalik, et hakkangi . . .

Rentniku suur pruun nägu venis uuesti pilkenaerule, kui ta küsis, kas hädaabitööde jutt peaks tõele vastama.

Ta ei saanud veel lõpetada, kui Juhan pistis ägedasti vanduma ja lubas lobisejate suud sulgeda kord teissuguste juttudega.

Selle „teissuguste juttude" all Juhan võib-olla ise mõtles muidugi mõne väikese äri avamist linnas, kuid enne nende „teissuguste juttude" teostamist rabas kevadel kõiki, eriti aga Annat teine uudis: kuna kodus juba kõik asjad olid kokku rapsitud, mis rapsida andsid, ja kustki enam rahanatukest pihku ei tilkunud, oli Juhan alevilihunikule ära müünud kümme tiinu heinamaad, mis asetses talust lahus.

See oli väga halb uudis ja jõudis alles mitmekümne suu läbi Epukurule. Seda kuulujuttu Juhan ei lükanud ümber — heinamaatükk oli läinud tõepoolest alevilihuniku omanduseks.

— Mis sa ise mõtlesid, kui sa niisuguse teoga toime tulid? küsis Anna nutma puhkedes.

— Mis ma mõtlesin . . . osatas Juhan pahuralt. — Ju ma ikka midagi mõtlesin, ega ma muidu oleks müünud.

— Muidugi võileiva eest?

— Mispärast võileiva eest? Sa mõtled ikka seda kõige pahemat! Sain igatahes ilusa raha!

— Ja see ilus raha on sul veel oma taskus?

— Jälle! turtsatas Juhan. — Seisa õhtust hommikuni sin kohtulaua ees, mõõgamees selja taga: kümneks aastaks ähvardatakse kaatorgi saata! Raha . . . raha . . . on igatahes alles kaukas, sellega võtan suvel midagi tõsisemat ette . . .

— Tõsisemat! naeris Anna südamevaluga ja ta oli enam kui kindel, et Juhanil pole enam ei kaugast ega raha, ainult talu on jäänud heinamaa poolest viletsasse seisukorda. — Sinust ei saa ühtki tõsisemat ettevõtjat, sina ainult plaanitsed õhulosse. Sina sööd meie töö nahka, seda me näeme kõik varsti oma silmaga. Sina ei mõtle sugugi minu ega laste peale — meil pole varsti enam peavarju, riidekatet ega suupistet. Sina pillad ja rüüstad kõik maatasa!

— Noo-noo, kuss-kuss! hoiatas Juhan. — Ära hakka häält tõstma, seda ma ei salli. Oota enne suveni, siis tule haiget tegema.

Ja et suvel tõepoolest midagi pidi sündima, näitas see, et Juhan rentis kõik Epukuru maad rentniku kätte. Nii oli Juhan igasugustest töömuredest vaba ja võis hakata tegutsema „tõsisemalt", nagu ta ise kinnitas ja lootis.

Ning ta ütles Annale pahuralt, kui see jälle tegi talle etteheiteid, „ülekohtusi etteheiteid", nagu leidis Juhan ise:

— Nüüd on sul jälle vimm seljas, et ma hästi ei ole teinud. Sügisel sa kägistasid mind nagu luupainaja oma jutuga: ära tapab töö, ära tapab töö, kõik pean tegema mina, olgu see kündmine või linakraapimine, kuu aega pean ligunema kartulivaos — kas mina ei olegi inimene! Noh, nüüd ma tegin sind inimeseks, ole nüüd rõõmus ja tee ometi pisutki lahkem nägu!

Nüüd võid kaks kätt selja peale lüüa ja emandat mängida!

Ühel sajusel sügisehommikul Anna rakendas hobuse töövankri ette ja asus pikale teele naabervalda. Teda kohutas tänane päev — läbirääkimised Kaunissaare peremehega, sest neist läbirääkimistest rippus Anna ja ta laste saatus lõplikult. Elu Epukurus oli vajunud viimaseil aastail niivõrd viltu, et Juhan juba sobitas Kaunissaare peremehele oma talu müüa. Neli aastat oli Epukuru olnud rendil ja iga aastaga läks Anna elu raskemaks ja tumedamaks. Muidugi ei üritanud Juhan müüdud heinamaa eest saadud rahaga linnas mingisugust „äritegevust", vaid muretses endale mõnikord ainult selged ja klaasistunud silmad. Anna muredel ja raskustel ei olnud piiri, sest isegi niisugused asjad andsid tal kibedasti pead murda, mis lauale kuue sööja suu ette tõsta — iga päev, hommikul, lõunal, õhtul —, kuue sööja ette, kuna nende lastepere oli vaheajal veelgi suurenenud ühe suu võrra. Talust Anna ei saanud peaaegu mingit tulu, sest rendiraha tema silmad ei näinud kunagi.

Kui Kaunissaare peremees viis Anna tagakambri ja pani ta laua juurde istuma, aimas ta kohe, et külaline on tulnud talumüügi pärast: müüki kiirendama ja õhutama. Sellepärast ta ütleski julgustavalt murtud ja nukrale Annale:

— Ei noh, Epukuru perenaine, mis siin's ikka: eks lööme aga käed kokku kaubale! Talul ei ole viga ja ka hinnal ei ole viga, nii et kaubast peaks asja saama. Mina panen ehk pisut veel juurde ja teie jätate natuke jälle maha . . .

— Mina sõitsin siia just vastupidist kaupa tegema, peremees, ütles ta naeratada püüdes. — Mina tulin seda

asja maha laitma: jätke see Epukuru ostmise mõte maha, Epukuru on päris vilets talu, heinamaad napid, põllud liivakad...

Nüüd naeratas ka peremees, tõmmates end imelikult kokku oma kobisevasse kasukasse.

— Aga kuidas päris vilets talu, ma ei saa sinust aru, mis sa kõneled?

— Suure tüki heinamaad müüs Juhan talu küljest ära, nüüd on igal kevadel suur põhupuudus, jätkas Anna. — Aga häda ei ole mitte ainult selles, vaid mujalgi: Juhan ei ole enam oma täieliku aru juures, ta tahab talu ära müüa salaja, ilma minu teadmata! Mina olen talumüügi vastu, sest mina ei taha oma nelja lapsega metsa kuuse alla minna. Juhan raiskab taluraha mõne aastaga läbi ja siis oleme puupaljad. Juhan ei hooli minust ega lastest, peaasi — kui tal aga endal lõbus on! Ärge tulge meid õnnetuks tegema, ärge ostke meie talu ära!

Kaunissaare peremees muutus tõsiseks, siis peaaegu süngeks.

— Ah nii, sõnas ta kuidagi pealiskaudselt. — Ah ärgu ma ostku teie tau. Aga, kulla perenaine: kui mina ei osta, ostab keegi teine ta ikkagi! Ega sina ei jõua kõiki neid ostjaid läbi sõita ja kaupa katki kaubelda! Ja teadmata on, kas niisugustel sõitmistel ongi tagajärgi. Heake küll, ütleme, et mina ei osta, mina tõesti selle raha eest ei ostakski, Juhan tahab kallist! Aga mis ütles Juhan: tema ütles, et hea küll, kui ma tervest talust nii palju ei saa, siis müün ta maha tükikaupa! Siis saan ikkagi selle raha kätte, veel rohkemgi. Näete nüüd, perenaine, et mina ei saa siin midagi aidata. Minu peale Juhan suurt enam ei loodagi, ta käis juba teisi ostjaid nurumas. Ja mina pean

hinda kalliks, olen pealegi sedapuhku tervise poolest pisut põdur.

Kaunissaarel käimine ei selgitanud kaugeltki talumüügi asja, vaid tegi selle veelgi keerulisemaks. Vähemalt selles mõttes Anna jäi oma käiguga rahule, et ta oli saanud seisukorra tõsidusest selge pildi. Sest see oli tõsi: „Kui mina ei osta, siis ostab keegi teine, ära ostetakse ta ikkagi, vaevalt siin aitavad sinu kõned ja palved."

Anna sõitis juba teisel päeval oma poolvenna Jaani juurde aru pidama ja otsis üles ka mõlemad õemehed. Kõige selle tagajärjeks oli see, et Anna istus järgmisel päeval rongile ja sõitis linna. Ta haaras nüüd kinni viimasest õlekõrrest, et päästa lapsi, ennast ja ka Juhanit.

Ta astus sisse ühe kuulsa advokaadi juurde, seletas sellele oma õnnetust ja esitas siis rahukogule palve, et Juhan tunnistataks pillajaks, kuna ta on sattunud laiutusmeeleollu, ei hoolitse oma perekonna ülalpidamise eest ja pillab oma varandust. Ta andis üles terve rea isikuid, kes seda võisid tõendada, ja palus mehe varanduse üle sisse seada hoolekande.

Pisut kergendust tundes, uskudes, et kohus rahuldab ta palve, sõitis Anna tagasi koju, kus talle vastu vaatas suur häda, puudus ja mure.

Kohus võttis asja kiiremini ette, kui Anna seda oleks võinud loota, ja ühel päeval saabusid kohtukutsed Anna Tõrvandi nõude asjus, milles see palub tunnistada oma meest pillajaks ja sisse seada tema varanduse üle hoolekanne. See oli senikuulmatu protsess ümbruskonnas ja tekitas seepärast kõikjal suurt kõmu. Kõik kiitsid Anna agarust ja ettevõtlikkust ja soovisid talle kordaminekut. Jõuab ta kohut veenda, et ta

mees on sattunud joomatõppe, ei hoolitse enam oma perekonna eest ja raiskab mõtlematult varandust, siis pole kahtlust, et Anna võidab protsessi. Tal on pealegi hulk tunnistajaid, kes seda võivad tõendada nagu ühest suust.

Kuid Juhani ulaelu ja joomatõve kohta oli kohtunikel endilgi küllaldaselt kaaluvaid andmeid — peale tunnistajate tõenduste —, sest Juhanit oli sageli karistatud joobnud olekus rahurikkumiste eest küll rahatrahviga, küll arestiga.

— Ei nüüd Juhanil ole head enam midagi loota, ennustati ja naerdi kohtumaja trepil. — Ära võtavad mehikeselt selle kõige rängema — mehe au ja mehe õiguse! Ära võtavad, ära võtavad!

Ja nii juhtuski, et rahukogu, arvesse võttes tunnistajate tõendusi, tunnistas Juhan Tõrvandi pillajaks ja otsustas tema varanduse üle hoolekande sisse seada. Hooldajaiks kinnitati Anna soovil tema poolvend Jaan ja keegi Pääsukese-nimeline naabriperemees.

Kuuldes kohtuotsust Juhanil oli tunne, nagu oleks ta visatud kõrgele õhku ja nagu keerleks ta seal nüüd raskes tormikeerises vurriluuna, teadmata, kuhu ta kukub ja mis temast saab. Nõjatudes apteegi ees seljaga lasipuule, kaks rusikanuia tagudes kahel pool hobuste-näritud hambulist palki, tema nägu oli kahvatu nagu kipsmask. Ta ei näinud ega kuulnud, mis ümber sündis, ning nagu läbi uneviirastuse ta taipas, et seisab kuski seina veeres, päike paistab kuklasse, et tema eest käib mööda inimahelik — tuttavaid ja võõraid. Kõik silmitsevad teda imelikult: kes altkulmu põrnitsedes, näol mingi kahetsuse ja heameele segu, kes lausa parastava lõustaga; kuid keegi neist ei öelnud talle ainsatki sõna, ei tere ega jumalaga.

— Hobused närivad vähemalt lasipuud, kui meeleolu vilets, aga mida mina pean tegema? Kas ka närima hakkama okste pehmeid vahekohti? Aga kas ei rutta siis hooldajad mind vaigistama, et kuss, kuss, ära tee, seda sa ei tohi teha ilma meie loata! Pea ikka seda meeles, kes ja mis sa oled! . . .

Ta juurde kõmpis kaks „Bibi trahteri" lauakaaslast, ja neile Juhan hakkas peaaegu nuttes pihtima oma tundeid, kuid sellesse pihtimusse tilkus siiski annus enesepilget ja huumorit.

— Vennad, olen oma elus seitse päeva järgemööda puhast piiritust joonud ja siis kolme kordniku vahel päriskoju puhkama läinud, aga niisugust tunnet mul siis ei olnud kui nüüd — jumala-kaine peaga! Ära narrisid kena mehikese kõige ilusamas mehe-eas, kuidas julgen veel kodus laste silmi vaadata: ei ole ma neile enam ei isa ega ema. Ennemini kohus oleks võinud mõista mind lindpriiks, oleksin õnnelikum kui nüüd, kus mu püksitaskute küljes tolgendab kummalgi pool agar hooldaja: need jooksevad mul nüüd surmatunnini lohinal järele nagu perukslainud hobusel aisajupid. Aga mis siis, vennad, kui need aisajupid mulle veelgi suurema sõidu taha teevad ja mulle jalgu jäävad, nii et lendame kolmekesi ühte hunnikusse kokku, üks ei tunne enam ühte ega teine teist.

Nüüd Juhanil tuli muidugi talumüügile vilistada läbi kahe näpu, ja rendiraha hakkab nüüd käima läbi kümne peo, enne kui sellest libiseb midagi temale. Algul Juhanit ähvardas võita karm mõte, et ta üldse ei lähe enam tagasi Epukurru, et ta ei pista sinna enam jalgagi. Annal on nüüd niikuinii kaks tarka kukil, kes teda juhivad ja õpetavad, üks paremini kui teine. Rendileping Toomega kestab veel kaks aastat,

ja selle jooksul aja kas või pöidlad pikaks, kui tahad endale pisut taskuraha.

Kuid Juhan tuli siiski tagasi Epukurru, pisut väsinud ja kahvatu. Kogu aja, kui ta sammus pimedal novembriõhtul porisel külateel, tal oli tunne, nagu ei käiks ta üksi, vaid ikka kolmekesi: tema, Pääsuke ja Anna poolvend Jaan. Ning nad arutavad isekeskis rahaküsimusi, ikka ainult rahaküsimusi, ja mõnes küsimuses kõik kolm jäävad eri arvamusele.

Õunapuude vahelt vaatas vana elamu vilgas silm tulejale vastu, näidates talle nagu paak pimeduses teed. Kui ta surus pöidla köögiukse lingile, kolksatas see valjusti ja äratas reheall magava koera, kes jooksis suure hädakisaga välja ukse-esisele.

— Kas sa oled vait! urises talle Juhan. — Kas sa ei tunne enam oma peremeestki?

Peremeestki! . . . Kas koergi taipab juba, et ta ei ole enam peremees, ja rapsib nüüd tema püksisäärt?

Juhan tundis end esialgu Epukurus imeveidrana, alandlikuna.

*

— Aga mis ma vaeseke nüüd pean tegema hakkama? mõtles Juhan. Ent kui saabus kevad soojade ilmadega ja Epukuru marjaaia põõsad sumisesid usinaist mesilasist, kõneles Juhan kord alevis „Bibi trahteri" sõpradele:

— Mis nüüd mina . . . Minust ei ole enam mingit meest! Ma tunnen: Olen nüüd nagu vanainimene, kes kuski nurgas nokitseb ja oma tarku mõtteid mõtleb. Ka mina tahan nüüd niisuguseks mõttetargaks hakata, ja kui mulle natuke raha pihku poetatakse, ma võib-

olla ostaksin endale mesipuid ja hakkaksin mesilasi pidama. Istuksin siis tarude juures maas, päevad läbi, — nagu härra kunagi — õpiksin nende käest elutarkust ja tõmbaksin peopesast pisitasa paberossi, et suitsuga mitte mesilasi peletada. Mida ma ikka mõistan muud ette võtta ja tahta — kahe kõva aisa vahel.

Sõbrad muhelesid Juhani pehme jutulõnga üle ja ütlesid, et kui naljameel pole teda veel maha jätnud, siis ta ei ole veel kõige õnnetum hing maailmas. Küllap ta hakkab aegamisi harjuma oma pigistavate aiste vahel ja elab nii veel kuldseidki raugapäevi.

1934

SISUKORD:

Piitsametsa veltveebel 5
Viis vana ruuna 37
Armuleib 64
Vasikatapja 95
Leib ja armastus 110
Ristialune elu 122
Lodjavahi surm 158
Vihapull 172
Pillaja 204

Vastutav toimetaja August Jakobson. Kaanejoonistuse valmistanud Diana Laev. Korrektor Helene Peel. Ladumisele antud 22. V 1945. Trükkimisele antud 11. IX 1945. Paber 56 : 79 cm 1/16. Trükiarv 7200. Trükitähti trükipoognas 28 000. Trükipoognaid 14,75. Arvutuspoognaid 10,15. MB — 04066. Trükikoda „Hans Heidemann" Tartu, Vallikraavi tänav 4.

На эстонском языке.

Пээт Валлак. Зёрен из многих закромов. I.